

БИТИ СОЦИОЛОГ

СПОМЕНИЦА ДРАГОЉУБА Б. ЂОРЂЕВИЋА

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Dragoljub B. Djordjević". The signature is written in a cursive style with some stylized flourishes.

**БИТИ СОЦИОЛОГ
СПОМЕНИЦА ДРАГОЉУБА Б. ЂОРЂЕВИЋА**

Приредио

Драган Тодоровић

Издавачи

Прометеј, Нови Сад
Машински факултет, Ниш

За издаваче

Зоран Колунџија
Ненад Т. Павловић

Рецензенти

Иван Цвитковић
академик АНУБиХ
Милован Вуковић
Универзитет у Београду
Миран Комац
Универзитет у Љубљани

Компјутерска припрема и прелом

Дарко Јовановић

Формат

17 x 24 цм

Штампа

Scero print, Ниш

Тираж

500

ISBN 978-86-515-1504-3
(Прометеј, Нови Сад)

БИТИ СОЦИОЛОГ

СПОМЕНИЦА ДРАГОЉУБА Б. ЂОРЂЕВИЋА

Приредио
ДРАГАН ТОДОРОВИЋ

Нови Сад и Ниш, 2019

Припремљено у оквиру пројекта 179013

**ОДРЖИВОСТ ИДЕНТИТЕТА СРБА И НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА У
ПОГРАНИЧНИМ ОПШТИНАМА ИСТОЧНЕ И ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ**

који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га
Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС

САДРЖАЈ

БИТИ СОЦИОЛОГ...

(Разговор Драгана Тодоровића са Драгољубом Б. Ђорђевићем)	7
Мирко Благојевић	
Драгољуб Брка Ђорђевић – српски социолог религије	45
Драган Тодоровић	
Драгољуб Б. Ђорђевић као ромолог	65
Димитрије Буквић	
Драгољуб Б. Ђорђевић као теоријски (и практични) кафанолог	85
Срђан Шљукић	
Драгољуб Б. Ђорђевић као „социолог села у одустајању“	99
Далибор Петровић	
Кôд професора Ђорђевића: дешифровање професије и етике инжењера	109
Јелена Динић	
Биографија са библиографијом Драгољуба Б. Ђорђевића	121
ИМЕНСКИ РЕГИСТАР.....	163
THE BIOGRAPHY OF DRAGOLJUB B. ĐORĐEVIĆ	173
БЕЛЕШКА О АУТОРИМА	181
CONTENTS	183

БИТИ СОЦИОЛОГ...

(Разговор Драгана Тодоровића са Драгољубом Б. Ђорђевићем)

ДТ: *Поштовани професоре Ђорђевићу, примећујем да нисте баш радо прихватили овај разговор који би требало да колико-толико осветли Ваш „лик“ и Ваше дело, и то у време неколико јубилеја. Шта је пресудило да напоскон престанете?*

ДБЂ: *Иако смо Ви и ја деценијски сарадници, надам се и пријатељи, нећу Вас зачудити податком да сам преломио пре месец-два размишљајући над танком¹ Драгана Ј. Ристића:*

*нижу се године:
стигло је време
свођења рачуна –
све маске су скинуте
разголићен очајавам*

Вама је познато да у својим студијама и чланцима каткад изненадим читаоце пренесом и хаикау, ценећи прецизност хаиђина.² Да, песник као да је недвосмислено описао моју ситуацију: *надошла старост, мерим животне и професионалне успехе и промашаје, образине падају, мировина је пред вратима; једино, иако разголићен, не очајавам. (Напунио сам 65 година живота и 40 непрестаног рада на Машинском факултету Универзитета у Нишу; 40 лета је прошло од магистрирања, а 36 од одбране докторске дисертације; изабран сам за редовног професора 1994, да бих од 1995. до дана-дањег био шеф Катедре за друштвене науке на споменутој институцији.) Премда је заистински убитачан ерски афоризам Милана Никитовића: „Живот је као струја: прва фаза – детињство, друга фаза – школовање, трећа фаза – рад, у пензији вас сматрају нулом... Следује уземљење!“*

ДТ: *Рођени сте 1954. у Доњем Комрону, онда сеоцету на ободу Ниша, сада красном приградском насељу. Знам за Вашу везаност за родно место! Какво је Ваше социјално порекло?*

¹ Танка (на јапанском значи „кратка песма“) – петостишје без риме (метрички образац: 5-7-5-7-7 слогова), 1300. година стари јапански књижевни жанр, стари назив WAKA (на јапанском „јапанска песма“); прве књиге танки (вака) у Србији објављене тек почетком деведесетих година 20. века.

² Интересантно да је то увидео и идол ми из младости – Џон Ленон (Lennon): „Недавно сам у Јапану наишао на хаикау и мислим да је он баш фантастичан. Јасно је да кад у свом уму одбаците читаву област илузија, остављена вам је величанствена прецизност (Ленон 2018, 21).“

ДБЂ: „Да ли због носталгичне интимности измаштаног села и варошице...“

(А. Кишјухас) или нечег трећег, непоправљив сам Доњокомренац јер је Доњи Комрен мој Макондо, и из њега ни физички, камоли духовно, „нисам изашао ни данас“. Додуше, последњих година зими се због парног грејања селим на Византијски булевар, а чим процветају висибаве, ето мене назад, понад Константинове вароши. Најмилији – баба Христина Гила и деда Стеван, мајка Верка и отац Бранко Црни, стрина Видоска и стриц Марко – макар су, већином, зашли с оне стране, и данас су моје разуђено Ја; парафразирам песника Драгана Хамовића.³ Потичем из занатско-пољопривредне породице, која је од 70-их истеклог века доста материјално напредовала тако да од тада нисам никада ни у чему оскудевао.

Стрепим од неминовности да, кад биолошки нестанем, мој од родитеља⁴ наслеђени посед не доживи судбину коју сведено опеваше Драгослав Манић Форски (2018, 30), Вид Вукасовић (2018, 43) и Миња Илијева (2018, 13):

Форски

Вукасовић

Илијева

Кућа голема

напуштени дом –

Миришу дуње

Ал на оцак чур нема

крупне пахуље падају на

на ормару – деда се смеши

Цела опустела

хладан димњак

са старе слике

Свестан сам да је урбана револуција, у руралном простору се истовремено одвијајући са „цивилизацијском“, забацила село и сељаштво у свеопшти запећак. Понегде је градско „гrotло“ просто прогутало и збрисало сеоску „идилу“. Хоће се рећи да у искључивом испољавању тог дешавања, у изразито развијеним земљама касног капитализма, будућност села и сељаштва јесте извесна: они нестају. У Северној Америци, на пример, већ немамо село и сељаштво у њиховом традиционалном поимању. Речју, села копне а градови бујају. Има, ипак, деломице истине и правде у ономе што вели Герт Буленс (Buelens): „Што више свет, под утицајем економске и културне глобализације, постаје 'глобално село', то више његови житељи желе осећај блискости и сигурности стварног, старинског села“ (Вулићевић 2019в, 4).

ДТ: *И ја сам завршио два разреда основне школе у Доњем Комрену, у згради у којој сте и Ви давно били ђачић, али не и у школи истог назива. Знам да сте врло сврзани за тај период и да га час по час евоцирате и пишете о њему.*

³ „А у срцу тога простора лежи двориште покрај реке Рибнице, пуно разних воћака и других засада и од речне стране заклоњено моћним ораховим стаблима. А око мене бића која ми се радују и која ме штите, безусловно. Они су и данас моје разуђено Ја, макар су, већином, зашли с оне стране. Из тога дворишта, изнутра, нисам изашао ни данас (Димитријевић 2019, 53).“

⁴ А „прадеда долази ноћу“ – подсећа Божидар Зечевић.

ДБЂ: Како се тога сетисте? Ви желите да прострем живот испред Вас? Да, имао сам ту привилегију, и на њу сам поносан, да с почетка шездесетих исчезлог века, школске 1960/61, будем првак у последњем годишту само-сталности школице „Сава Ковачевић“, јер већ као ученик трећег разреда ишао сам званично у ОШ „Вук Караџић“, смештену у новцијатој згради код главне аутобуске станице, тик уз Нишку тврђаву, односно наслоњену на свима знане шанчеве. Носила је за то време, владајућу идеологију и важећи састав вредности име за дику: *Сава Ковачевић*. Нон-стоп је потискивана – пасторче остаје увек пасторче – па тако и она бива гурнута и запостављена, да би ето, као да је уклетата, доживела невесели крај, горку судбину да се угаси. Учитељица Љубинка Буба Миловановић – удато Динић, изистинска лепотица, витка црнокоса девојка, бар за мене налик Натали Вуд (Wood), ондашњој диви, учила ме сва четири разреда. За неког ко се, попут мене, са прашњавог друма, преко калдрме, померио на бетон Ниша,⁵ живот је најмања непознаница. Али се најрадије сећа почетака, сеоске путинке и детињства. „Тај загонетни део живота“ – штоно рече Светлана Велмар-Јанковић – покушавам да одгонетнем и сећањем на учитељицу Бубу. Њој сам се одужио у драгом ми социолошком есеју с насловом, римованим каламбуром: *Берт Ланкестер и Натали Вуд, учитељица Љубинка и врбов прут*.⁶

ДТ: *Похађали сте угледну нишку школу „Светозар Марковић“, множина је зове и „Гробарска“ гимназија. Шта бисте издвојили из тог средњошколског образовања?*

ДБЂ: Ух, толико тога – то ми је, уз студирање, најлепше доба. Пошто сам био на друштвено-језичком смеру, очекивано је да су ми ишли предмети попут филозофије, логике, социологије и психологије. Матурирао сам на филозофији с радом „Проблем праелемента у старогрчкој филозофији“ код наставника Радомира Раке Томовића – био ми је и разредни старешина и просто ме обожавао, малкице и фаворизовао. (Касније смо се срели као колеге на магистарским студијама на Филозофском факултету, слушали предавања и заједно полагаали испите; било ми је непријатно и због тога што сам пре свог професора одбранио магистарску тезу.) Дакако да је утицала и Гордана Вељовић,⁷ лепа професорка социологије,

⁵ Људи би требало да се барем привремено измeste из родног станишта. Добрица Ерић изјављује: „Треба свако једном да оде да би са неког другог места, са мало веће удаљености, сагледао свој завичај. Док не видимо и не упознамо родна места других људи, а самим тим и друге људе, не можемо схватити колико је лепо и важно наше родно место и шта нам оно значи. Од тог тренутка већ почињемо другачије да мислимо и да се враћамо својим коренима и својим изворима, макар само духовно“ (Вулићевић 2019б, 19).

⁶ У: Ђорђевић, Драгољуб Б. Сазревање предграђа: социолошки есеји о Доњем Комрени и Доњокомренима, 67–74. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2015а.

⁷ Била је у сенци мужа Милорада Вељовића Шпаје, диригента Академског хора Студентског културног центра Универзитета у Нишу.

која ме је водила из одељења у одељење да бих читао саставе на низ социолошких тема. (Можда сам једино био талентованији фудбалер, кажу најбољи у ширем крају. У четвртом разреду доживео сам повреде – истовремено тежак прелом десне ноге и угануће оба скочна зглоба – тако да нисам похађао наставу у другом полугодишту и на матурској прослави ходао сам испомагајући се шпацирштоком.) Живот је тако удесио да прво издање уџбеника *Социологија forever* објавим 1996. у аранжману своје „Гробарске“ школе. И бивши ђак се скромно одужи установи која му је пружила солидно образовање и определила професију.

ДТ: *Били сте студент друге генерације (1972–1976) Групе за социологију на новооснованом Филозофском факултету Универзитета у Нишу. Опишите нам то „херојско доба“.*

ДБЂ: Катедра је, као друга у Србији, установљена под називом *Социологија културе и образовања* и тако била профилисана с ниском филозофских и културолошких дисциплина, којих није било на другим студијама социологије: Филозофија, Логика, Историја културе и цивилизације, Културна антропологија, Естетика, Социологија уметности, Социологија васпитања и образовања, Социологија морала, Социологија масовних комуникација, Социологија сазнања... Касније се од тога одустало, мада ни данас не могу да уђем у траг разлогу такве одлуке.

Плејада врхунских професора, којима би се подичио икоји европски универзитет и чија имена с дубоким поштовањем наводим азбучним редом – Штефица Бахтијаревић и Вуко Павићевић (Социологија религије), Манојло Глушчевић (Културна антропологија), Владимир Гоати (Социологија политике), Милан Дамњановић (Историја културе и цивилизације), Глигорије Зајечарановић (Логика), Данило Ж. Марковић (Социологија рада), Владимир Милановић (Историја социолошких теорија), Анђелка Милић (Социологија породице), Илија Станојчић (Општа социологија), Сретен Петровић (Социологија уметности и Естетика), Александар Тодоровић (Социологија културе и Социологија масовних комуникација), Јован Ђирић (Социологија насеља и Демографија), Сергеј Флере (Социологија образовања и васпитања), Миодраг Цекић (Социологија морала и Увод у филозофију) и Ђуро Шушњић (Методологија социолошких истраживања и Социологија сазнања)⁸ – наговарала нас је на социологију као критичку и хуманистичку науку без које није могуће уредити заједницу с људским ликом.

Из прве две-три генерације или, у бољем случају, из тог „херојског доба“ испилио се највећи број асистената, касније доктора наука и професора на Катедри и на осталим нишким и српским факултетима. Час је да их

⁸ Јован Петровић (Политичка економија), Миљко Јовановић и Борислав Првуловић (Српски језик), Стојан Цмелић (Социјална психологија), Лидија Вучић (Педагошка психологија), Јован Парлић (Педагогија), Љубисав Данковић (Статистика), Ернест Мезга (ОНО и ДСЗ).

поменем: Милан Антић,⁹ Никола Божиловић,¹⁰ Зоран Димитријевић,¹¹ Драгољуб Б. Ђорђевић, Богдан Ђуровић,¹² Драган Жунић, Наталија Жунић,¹³ Ђокица Јовановић, Зоран Јовановић,¹⁴ Андон Костадиновић,¹⁵ Мирјана Рајшић Крстовић,¹⁶ Миодраг Миленковић,¹⁷ Миомир Наумовић,¹⁸ Ненад Поповић,¹⁹ Драгана Стјепановић Захаријевски.²⁰ (Да се не поверује, сем моје маленкости, они су сви у заслуженој мировини.)

Гледано из садашњице, од тога је битније да су се студије социологије уписивале из ентузијазма и изворних побуда, да се „тврдо“ учило и много читало – критеријуми су били високи, а наставници врло захтевни – али су се дипломирани социолози сви од реда убрзо запошљавали у образовању, државним органима, локалним самоуправама и културним институцијама, средствима за масовно преношење порука и у великим индустријским компанијама.

ДТ: Ви дакле од 1972. пажљиво пратите колеге и њихове домете. Да ли се усуђујете да процените и издвојите најуспешније?

ДБЂ: Како да не! Јер то годинама чиним у неформалној атмосфери и без обзира што ћу некога изоставити, док ће се поједини богами и наљутити. Држим до тога да су „Трупалске шуме“, што је метафора за прекорачивање нишког атара и успешност барем у балканском социолошком раму, прешли Љубиша Митровић, Драган Жунић и Ђокица Јовановић. Међу њима је најприлежнији и најплоднији др Митровић, професор емеритус – не заборавимо да је то у српској социологији још само Марија Богдановић – писац на десетине књига, студија и монографија, аутор на стотине научних радова, руководиоца неколико републичких пројеката, органи-

⁹ Рано преминули редовни професор Медицинске социологије на Медицинском факултету Универзитета у Нишу.

¹⁰ Истакнути редовни професор Социологије културе на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

¹¹ Асистент из Социологије образовања на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, веома брзо напустио намештење.

¹² Асистент из Социологије културе и морала и Професионалне етике инжењера на Машинском факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

¹³ Доценткиња Социологије на Правном факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

¹⁴ Редовни професор комуникационих дисциплина на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, у пензији; предавао и на Учитељском факултету у Врању.

¹⁵ Редовни професор Социологије на Шумарском и Техничком факултету (Бор) Универзитета у Београду, у пензији.

¹⁶ Ванредни професор Социологије масовних комуникација на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

¹⁷ Преминули асистент из Социологије сазнања на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

¹⁸ Преминули редовни професор Социологије насеља на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

¹⁹ Асистент из Методологије социолошких истраживања на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

²⁰ Редовна професорка Социологије породице на Филозофском факултету Универзитета у Нишу, у пензији.

затор бројних међународних конференција, који је однеговао и за собом оставио пет-шест наследника, асистената, доцената и ванредних професора. Општи социолог у класичном значењу тога појма, широког замаха и знања, занимајући се глобалним, светским друштвом, доследно се придржава и истрајава на критичком послању нашег позива. Иако му је ту и тамо продукција неуједначена, а час по час на површину избија идеолошко опредељење, непрестано се хвата у коштац с горућим проблемима савременог човечанства, бави се, рекао би Питер Бергер (Berger), „крупним питањима“ у међународним оквирима (ни мање ни више него 'светским системима')“; и по томе му нема премца међу данашњим српским социолозима.

Драган Жунић је најталентованији! Широко образован, рекло би се – ерудита, с јаком филозофском потком, асистент и ђак професора Срете на Петровића, носилац почасног доктората и разних награда, предавао је Естетику и Социологију уметности, најпре, на Групи за социологију, а потом на Факултету уметности. Докториравши с оригиналном тезом о естетичком хуманизму, касније је бриљантним стилем написао низицу незаобилазних студија, од који се мени нарочито две свиђају: *Свакидашњи укус* (1994); *Отићи* (2012). Без даљег јесте нишки интелектуалац племенитог кова.

Ђокица Јовановић, спрам Митровића и Жунића, нема праволинијску универзитетску каријеру. Но, годинама радећи у ИК „Градина“, издашно је обогатио домаћу и преведену социолошку књижевност. Њему захваљујући, и уз помоћ Весне Пешић и Аљоше Мимице, прилично на време на асталу су нам биле књиге – *Homo sociologicus* (Dahrendorf, 1989); *Социологија у новом кључу* (Berger & Kellner, 1991); *Модерна друштва* (Parsons, 1992) – док је сâм створио три волуминозне монографије на понос нашинске науке о друштву: *Суноврат у заједницу: политичка стварност југословенског друштва и стил живота* (1995); *Пародија трагичног: истраживање доминантних политичких ставова и културних преференција у Србији: кич као конституенс политичке и културне идеологије: (1999-2001)* (2002); *Прилагођавање: Србија и модерна* (2012). За последње дело добио је прву награду Српског социолошког друштва „Војин Милић“ за најбољу књигу из социологије у 2012.²¹ Образован на социолошким класицима, не занемарујући, примерице, ни дела Ентони Гиденса (Giddens) и Имануела Волерстина (Wallerstein), минуциозно сецира српско друштво у релацијама са значајним светским збивањима и у контекстима европске и балканске модернизације. Он је и физички прелазео „Трупалске шуме“, с обзиром да је предавао Социологију културе на Филозофским факултетима у Приштини, Нишу и Београду. Спада у активније српске социологе у невладином сектору и политичким покретима.

²¹ Част ми је што сам био, уз професоре Милана Ранковића и Божу Милошевића, члан првог жирија Српског социолошког друштва за награду „Војин Милић“ за најбољу књигу из социологије и што је др Јовановић постао славодобитник.

ДТ: *Писали сте и јавно говорите о томе да центар спрам периферије нема тапију на социологију у смислу да су у њему смештени најбољи, најуспешнији, најутицајнији, највреднији... социолози. Појасните свој став.*

ДБЂ: За мене је занемарљива изрека о провинцији као пустоши било које феле – „Провинцијо, и Богу си грешна!“.²² Па и као големој препреци за научни рад. Бављење науком, у том смислу и социологијом, јесте универзална делатност која прелази и кида границе градова, региона и држава. Толико је вредних социолога у Нишу, Новом Саду и Косовској Митровици, да је депласирана прича о томе како су најбоље колеге смештене у престоници. Та надменост, демонстрирана често, обија се о главу престоничанима и под њу потпадају неуки и необавештени, и они који се самоуназађују или самопонижавају. На примеру Групâ за социологију то се најбоље читује. Разумљиво да је београдска Катедра била најјача од оснивања до почетка 70-их истеклог столећа, одонда до половине 80-их преузима примат нишка Група, опет Београђани дуго „коло воде“, да би од пре десетак година млађа наставничка постава новосадског Одсека за социологију избила на врх. Е па, сад, пошто долазите са Департмана за социологију Филозофског факултета у Нишу, на Данијели Гавриловић, Јасмини Петровић и Вама је велика одговорност да, у садејству са млађим следственицима – Лелом Милошевић Радуловић, Милошем Јовановићем, Јеленом Божиловић, Немањом Крстићем... – поново ојачате и уздигнете „нишку“ социологију. – „Околности никада нису сасвим идеалне, а време је само једно“ (Аја Јунг).

ДТ: *Говорите да сте „дете“ Филозофског факултета у Нишу, на њему сте дипломирали, магистрирали и докторирали социологију.*

ДБЂ: Да, тиме се прсим. У исповедном казивању, без зазора подвлачим податке о томе да сам, након дипломирања у другој генерацији (1976), магистрирао (1979), што је прва одбрањена теза уопште од постанка те високошколске установе, и докторирао (1983) као први свршени студент са свих одсека новооснованог Филозофског факултета. На магистарској радњи – „Социолошка мисао у делу Милентија Поповића“ – која је усклађена с усмерењем студија (Историја и теорија марксизма), ментор је био професор Владимир Милановић
Уделило ми се да ми три угледна југословенска социолога религије потписом омогуће израду докторске дисертације (1981) „Друштвена условљеност и карактер процеса секуларизације у Нишком региону“ – Срђан Врцан, Штефица Бахтијаревић, Сергеј Флере – коју сам одбранио 1983. године пред Комисијом у саставу: С. Флере, ментор, Ш. Бахтијаревић, неизбежни Г. Зајечарановић и Миомир Ивковић. Професор Флере био је, испоставило се, ментор каквог бих пожелело сваком докторанду.

²² Ристић, Драган Ј. *Ђавоља посла: мисли и афоризми*, стр. 23. Ниш: Пунта, 2018.

Не само да је дефинисао тему, дао прецизна методолошка упутства, помагао око формирања узорка, снабдео фотокопијама кључних текстова из светских часописа (тада није било интернета) него је пажљиво ишчитавао готове делове рукописа, кориговао тумачења резултата статистичке анализе и ослободио ме непријатне ситуације да не завршим у нејасноћама. Дао ми је „мајсторско писмо“: из улоге калфе ступио сам на велика врата у престижан еснаф УУ социолога религије. На томе сам му доживотно захвалан!

Јавна одбрана дисертације била је „спектакуларна“ због масовности, расправе кандидата с члановима Комисије и невоље с електричном енергијом. Велики и тада једини амфитеатар на Филозофском факултету испунио се до последњег седишта, докторанд је без снебивања полемисао око ситничавих замерки, а услед нестанка струје бранило се у полумраку, уз две шкиљаве плинске боце.

Спровео сам прво правцато емпријско истраживање религиозности у чисто православном подручју: Од Куршумлије, Блаца, Прокупља, Житорађа, Мерошине, Дољевца, па преко Ражња, Алексинца, Ниша, Сврљига и Гаџиног Хана, до Беле Паланке, Бабушнице, Пирота и Димитровграда. Установио сам, између осталог, да је процес секуларизације православног становништва далеко одмакао спрам католичких, муслиманских и мешовитих простора, одредио типичног православног верника класичне религиозности, појаснио конфесионалну идентификацију и утврдио пут надолазећим истраживачима, међу којима је одскочио Мирко Благојевић. Суштина се своди на синтагму *бег од цркве* – стављену на корице монографије проистекле из докторске радње (Ђорђевић 1984) – која је ушла у појмовни фонд српске социологије религије.

ДТ: *Но, ту није крај! Написали сте и занимљиву а кратку, неко би тако формулисао, историју југословенске Социологије религије. Имам у виду Вашу књигу Узорници и пријани: скице за портрет УУ социолога религије.*

ДБЂ: Њоме се истински гордим и, без лажне скромности, тек ће се сагледати њен значај. Дозволио сам себи да, надам се према објективним мерилима, одаберем десет најзначајнијих југословенских социолога религије, који су деловали од средине 60-их минулог века до тренутка писања студије (2007), и критички обрадим њихов живот и дело. У мој избор су ушли: Ш. Бахтијаревић, С. Врцан, Никола Дуганџија, Јаков Јукић, Марко Кершеван, Никола Скледар, Есад Ћимић, С. Флере, Иван Цвитковић и Ђуро Шушњић. Нажалост, професори С. Врцан и Н. Скледар, као ни доктор Ј. Јукић (Жељко Мардешкић), нису дочекали да виде како сам их „сместио“ у историју социологије религије негдашње нам домовине. Ради примера и истине, одговорно тврдим да се у Хрватској после толико година још није „родио“ тзв. лаички социолог религије попут С. Врцана,

европски цењеног стручњака, или тзв. религијски социолог религије као што је то био Ј. Јукић, такође европски познатог религиолога. Поједини су у међувремену напредовали: И. Цвитковић је редовни члан АНУБиХ, проф. емеритус С. Флере, понављам – мој ментор на докторату, постао је вероватно најпознатији социолог религије у светским сразмерама са ових простора, а о проф. Ђ. Шушњићу да не трошим реч. Са некима од њих сам пријатељ, поједини су ми помогли у право време, док с инима одржавам и даље људске и професионалне контакте. Да ли сам им се достојно реванширао – судиће време?!²³

ДТ: Добро, неговали сте колегијалне односе не само са социолозима религије него и с многим југословенским и српским социолозима. Спомените неколицину.

ДБЂ: Заистински сам однеговао бројна пријатељства – подужи је то списак, па ћу да изаберем познатија имена. Од Мирана Комца и Драгана Коковића, с којима сам се по старом српском обичају побратимио – преко Ивана Маркеша, Ратка Р. Божовића, Петра Георгиевског, Боже Милошевића, Ђуре Стевановића, Љубинка Пушића, Зорице Кубурић – до Божидара Јакшића, Сретена Вујовића, Бранимира Стојковића, Јелене Ђорђевић, Душана Мојића и Александре Секе Митровић. Неки су се преселили у бољи свет; посебно ми тешко пао одлазак Радована Биговића и Аљоше Мимице, што сам обележио двема социолошким цртицама (дозвољавате ли, радо бих их овде прештампао).²⁴

Биговић. Имао сам ретку привилегију да будем пријатељ са Радованом Биговићем, великим српским интелектуалцем с краја прошлог и почетка садашњег века. Тај zgodни човек, малкице хедониста, уживао је у квалитетним стварима. Пре но што је оставио цигарете, пушио је скупи „четвртасти“ Данхил – ја Ротманс, па смо мењали по коју. По разноврсним балканским и европским хотелима попили би чашицу вискија или бурбона. Зато је вина трошено на претек, јер га је Биговић обожавао. Његов ученик сведочи: „Вино. Волео је, попут древних философа, вино, тај сасуд животне радости пред Богом. И то не било које, већ само оно најбоље. Оно чисто од сваког трага извештачености, оно које не опија горчином, већ лепотом (Милићевић 2012, 8).“ Радован, како сам га једном означио – најбољи социолог религије међу српскоправославним богословима и највећи теолог међу домаћим социолозима религије – био је миљеник жена. Будимо искрени, на томе сам му завидео, онако мушки. Навраћао ме је ту и тамо у „Клуб књижевника“ (члан је Удружења књижевника Србије), пре што су га претворили у фенси ресторан, и онде сам присуствовао малом „чуду“: за тили час би се за нашим

²³ Још 2008. године пресудио је Сениша Зриншчак, данас интернационално најпробитачнији хрватски социолог религије, у предговору „Пледаје за социологију религије – скица за разговор“ (Ђорђевић 2008, 9–14).

²⁴ Обе су објављене у књизи *Кафанолошки астал* (Ђорђевић 2014).

овалним асталом нашле прелепе београдске госпође желећи бар мало да седну поред таквог дасе, осете његову близину и ослухну штогод умно, изговорено мелодичним и заводљивим гласом. И постава би се мењала у правилним размацама. Тада сам схватио колико су српске крчме јадне без женског састава и како кафанолози треба да се залажу за *родну равноправност*. Голема је глупост ако се мисли, а множина је таквих, да је кафана „мушка работа“ у којој нема простора за женску чељад. Обрнуто, она не само да оплемењују механу него су и залог њеног опстанка. Знам да би се добри мој Биговић, који нас сада посматра из заслуженог раја, сложио са мном и стао на страну дама.

Аљоша. С нескривеним пијететом исписујем цртицу о Аљоши Мимици (1948–2011), редовном професору *Историје социјалних теорија* Филозофског факултета Универзитета у Београду. Тај угледни социолог је неизмерно задужио нашу интелектуалну заједницу врхунским преводима са француског класичних филозофских и социолошких студија. Довољно је само да се спомену Токвилев *Стари режим и револуција*, Диркемови *Елементарни облици религијског живота* (и *Друштво је човеку бог*) и Монтеѕкјеово ремек-дело *О духу закона*, 1. и 2. Био је перфекциониста првокласног соја, било да се ради о изгарању над чистотом изгледа Диркемовог текста на српском, или да је у питању уводни реферат на симпозиону, као и при сређивању лексикографског штива. С ретором какав се ретко сретао у српској јавности, морално чврстим у претешким околностима – и у оним када му је прећено смрћу – пријатељовао сам преко три десетлећа, почев од редакције *Социолошког прегледа*, преко промоције његове магистарске радње,²⁵ па све до *Социолошког речника*. Врхунац сарадње је управо била израда *Речника* (Mimica i Bogdanović 2007), за који је несумњиво поднео највећи терет. Грбачио је, подметао леђа, скоро да је молио колеге да пишу одреднице за овај издавачки подухват. Као уредник „Тема“, унапред сам објављивао читаве сетове готових лексиконских јединица, што је умео да цени и на чему ми се захвалио у „Предговору“ (2007, V–VIII). Чудесно нас је повезивао и Жељко Мардешић, алијас Јаков Јукић, хрватски католички социолог религије европског формата. Пошто сам га чешће сретао од Мимице, годинама сам преносио поздраве између њега и рођака му Мардешића (Ђорђевић 2008). Последње незаборавно унеобичавање два изанђала кафанска маџора збило се 2007, у ресторану у славном дворишту Капетан-Мишиног здања.²⁶ Понапили смо се, баш напили – ишли до даске – као што је ред и као да смо предосећали скори крај. Убрзо је стигла вест о смрти, коју сам тешко примио, јер је отишао велики друг и меански сапатник, со-

²⁵ Говорио сам на њеном представљању у Великој сали Универзитета у Нишу и објавио приказ у „Научном подмлатку.“

²⁶ Повод је одбрана доктората „Значај и улога авангардних покрета и идеја у Србији између два светска рата“ Прокупчанина Павла Миленковића, сада редовног професора Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду. – Ментор Аљоша, чланови Комисије др Бранка Прпа и др Ђокица Јовановић.

циолошка и кафанска човечина. Господствено се понашао и у кафани, поштовао њене неписане ритуале и није ситничарио, премда који пут иронизирао у „блаженом стању“ у којем обични пијанац ствара недаће себи и биртијарском окружењу. Јесте да је у свему „претеривао“, али како и зашто замерати том посвећенику, старином из Мимица – сеоца крај Омиша и подно Омишке Динаре – за чијим је крчмарским асталом, примерице оном у престоничка „Два рибара“, милина било седети. – И *Учити*. Е Аљоша, делијо – одистински бекријо, знам да би усрдно подржао моје инсистирање на кафанологији, те ти због тога, између осталог, шаљем „горе“ по бутељу Дингача и Поступа. Па изабери и наздрави, онако – твојски.

ДТ: Ко Вас боље познаје, зна да нисте ташти, да волите истаћи доприносе других колега, посебице старијих. Неколицини сте приредили тзв. споменице и комплетно, уз помоћ стручник учесника, осветлили њихов опус на својеврствен начин. Пишући и нестандартне предговоре и уводне студије, пуне људске тоpline и разумевања за њихов животни и професионални пут. То су хвале вредни приноси за будућу историју српске социологије. Реците нам нешто о мотивима тога рада.

ДБЂ: Нисам свијен у себе! Отвореног срца сам уредио обимне споменице тројици социолога – Веселину Илићу, Јовану Ђирићу и Ђури Стевановићу – који су то, свако на свој начин, и заслужили. Тако сам их, тачно примећујете, увео у повесницу српске социологије и припремио терен за касније критичкије вредновање њиховог опуса и знатности. Кад се тиме не баве институционална социологија, факултети и катедре, јер су троји и не схватају значај тога посла за академско и професионално оснаживање, онда неизбежно терет пада на леђа појединаца.

Поносим се трима публикацијама: Веселин Илић или истина о неподобном појединцу. (Ђорђевић, 2003), Од путање до аутостраде: споменица Јована Ђирића (Ђорђевић, 2010б), Бити социолог села: споменица Ђуре Стевановића (Ђорђевић 2014б). „Пишући и нестандартне предговоре и уводне студије, пуне људске тоpline и разумевања за њихов животни и професионални пут“, никако не значи да се ради о претераном хваљењу и величању, него је у игри и заузимање критичке дистанце. Да проверимо!

Најпре забелешка о професору Илићу: „Повратком на Филозофски факултет, руковођењем Групе за социологију и деканством, проф. Илић је, као хиперактивна особа и у жељи да надокнади пропуштено због неправедног удаљавања, чинио и ситне пропусте. Али је у најтеже време по државу и нацију одржао факултет, чак га проширио и унапредио.

Гледано људски, множини је користио. Прихватао је вођење и учешће, израду и одбрану магистратура и доктората да би помогао, а не одмогао. Многи социолог са Групе за социологију никада не би завршио

своју радњу нити био биран у исто или више звање да он није ‘залегоа’, и то дотле – да је за њих молио за потпис реферата колеге из Београда и Новог Сада, што та ‘господа’ добро зна. Бројнима је омогућавао да се ‘укориче’, тј. штампају књиге. Многима је решавао и приватне проблеме – примера ради, запошљавајући им жене, мужеве и децу, неким и на самом Филозофском факултету. Неке је чак имао право да по сили закона одстрани са факултета, да се држао само легалистичког принципа. Но то није чинио, већ је и враћао и сабирао људе. А садашња управа Групе за социологију!?

Доживео је да га баш ти – они који су његовом помоћи магистрирали и докторирали, постали асистенти, доценти и професори, публиковали рукописе, незаслужено остали у радном односу и на факултету, позапошљавали својту – на крају каријере напусте, морално дифамирају и боре да се уклони, допринесу да заврши онако како је завршио. Али варају се ако мисле да ће избећи патњу, колико били без интегритета, јер сенка професора Веселина Илића лебдеће над њиховим животима и ‘стерилним’ каријерама (Ђорђевић 2003б, 7–8).“

Затим извод о професору Ђирићу: „Професору без мрље у мукотрпном животном кретању *од путање до аутостраде*, од пиротског сељачета у попкама до елегантних велеградских ципела, никада не заборављајући врвину и потес, брвче и чандију, а сазнавајући и о големим насеобинским агломерацијама и некрополисима, и о downtown-у и урбаним согнер-има, увек ћу бити захвалан. На крају изричем несвакидашњу похвалу и тиме га смештам тамо где сматрам да му је место: да се којим случајем скрасио у родном месту, а не у Константиновом граду, био би одмах до Драгољуба Јовановића, најпознатијег Пироћанца, политичког страдалника и народног трибуна, великог социолога и познаваоца села, сељаштва и пољопривреде. Овако... остаје једно велико знак питања (стр. 20–21).“

Ево пасажа и о професору Стевановићу: „Социологија села је, као и социологија сâма, *вишеспратна* грађевина. На етажама више крову, у пентхаузима, станују ретки узорници – примерице, Тиодор Шанин, Анри Мендрас (Mendras) и Пријепољац Сретен Вукосављевић; малкице бројнији су испод њих, међу њима и Андрзеј Калета (Kaleta), Ђовани Оиуа и Милошевчанин Радомир Лукић; док је тескоба на приземљу и у темељу, где су попут нашег споменичара убачене кртице и радилице – да није њих, не би се именом обележени ни успели у поднебесје. А тек мноштво истраживача, оних који обделавају зградишну авлију и који ће, истински неправедно, остати безимени и утопити се у нигдину. Ђура има шта потомству за наука да остави. Речено у узгредници, доктору Стевановићу се неће затурити име. Напротив, биће *трајно учитано* у хвале вредну историју домаће – и југословенске и српске – руралне социологије. Јер, нека неко оспори, добрано јој је приносио теоријским узлетима, истраживачким налазима, организаторским прегнућем и издавачком делатношћу. (О томе

сведочи и Ђурин млађи колега са студија Петар Камберовић: ‘Цветко Костић, професор социологије села и социологије града на Филозофском факултету Универзитета у Београду, упућујући студенте социологије на праксу код Ђуре Стевановића често је наглашавао да је у ПКБ-у европски ниво социолошких истраживања.’ Он јесте оличење онога што смо ставили на насловницу књиге: *Бити социолог села* (стр. 23).”

ДТ: *Професоре Ђорђевићу, уверио сам се безброј пута да Вас новопознаници, понукани чињеницом да нисте на матичној групи на неком од Филозофских факултета, него на Машинском факултету, обавезно пропитују о томе зашто је то тако. Па, како се то догодило? То је Ваша одлука од почетка универзитетске каријере, или је посредни нешто друго?*

ДБЂ: Да будем искрен – није од почетка! Ја сам после завршетка студија (1976) већ следеће године изабран за асистента-приправника на Машинском факултету. Из војске сам, након магистратуре (1979), конкурисао за асистента за Социологију насеља на нишком Филозофском факултету, јер сам на том предмету дипломирао и желео да се бавим руралном и урбаном социологијом. Иако сам испуњавао све конкурсне услове, предметни наставник – а то је био баш проф. др Јован Ђирић, ментор на дипломском – добрано потпомогнут мојим назовипријатељима, није желео да ме ангажује. – Убрзо је увидео „шта је од мене испало и направио највећу личну грешку” – његове су речи које и дан-дањи одзвањају „нишком социолошком чаршијом”. Напоследку сам му опростио ту гесту и пред смрт приредио споменицу – *Од путање до аутостраде: споменица Јована Ђирића* (Ђорђевић и др. 2010в) – поентирајући закључком: „Расплет наших каријера недвосмислено потврђује оно што драги ми наставник није могао поуздано знати у часу одлуке за мога такмаца. Нисам сигуран колико је на добитку српска социологија религије мојим опредељивањем за истраживање верског поља, али сам убеђен да социологија насеља – села и града – није много штетила (стр. 14–15).“ Још два пута био сам у шанси да пређем на матични факултет. Приче су врло поучне, приповедам их млађим колегама и, пошто су штампане, сада ћу их пренети.

Прва згода се десила с избором наставника за Социологију религије на нишком Филозофском факултету: „Правда, од памтивека јесте тако, ипак слави – па макар са неиздржљивим закашњењем. Др Веселин Илић се 1991. године враћа у матичну институцију, установу коју је основао и за којом је патио читаво време изгнанства, поставши ванредни професор на предмету *Социологија религије*. Али је и у овој пријатној згоди 'скривено' пријатељство – назовимо га и 'дијалектиком добра' – одиграло, колико наочиглед ситну толико по наравоученију, важну улогу. Наш је разговор трајао непун минут: 'Колега Ђорђевићу, моја је на-

мера да конкуришем за Социологију религије, јер је то једина шанса да се вратим на Филозофски факултет. Ако сте Ви интересент, одустаћу.' Професоре, изненађен сам Вашим питањем! Добро знате како поступама у таквим и сличним околностима. Само напред и срећно. Што је ред-ред – има да залијемо 'дебело!' Џентлмен у животу, са културом и манирима несвојственим просечном нишком интелектуалцу и паланачком менталитету, на делу је следио налог професионалне етике: премда је, уверен сам, претпостављао каква ће бити моја реакција, поштовао је досегнути универзитетски, научни и стручни дигнитет. Питао је. Да ли и нишчи духом питају и јесу ли питали њега на крају каријере и, на несрећу, живота!? (Ђорђевић, 2003:6)”

Судбина је тако удесила да се зором 90-их укрсте путеви Ђ. Шушњића и моји, учитеља и ученика. Укрштање, којем нисмо дали да се изроди у *случај комедијант*, збило се при избору наставника за Социологију религије на Филозофском факултету у Београду, јер је због одласка Е. Ђимића требало попунити испражњено професорско место. Ствар се разрешила онако како приличи, што сам већ описао поводом сличне ситуације с др В. Илићем: „Само коју годину иза имао сам истоветан, по дужини и садржају, телефонски разговор са др Ђуром Шушњићем, мојим омиљеним професором из ‘херојског доба’ Групе за социологију на Филозофском факултету у Нишу, данас без сумње највећим живим српским социологом. Обојица смо били позвани да преузмемо Катедру за социологију религије на Групи за социологију Филозофског факултета у Београду. Из ван научних разлога Група је била подељена: једни су се залагали за мене и чак сам ишао на преговоре о преласку са проф. др Загорком Голубовић, тадашњом управницом Социологије, други, сасвим исправно и реално, за мог учитеља, о чему нисам био упознат. На истеку времена за конкурисање дилема се разрешила у реченицу-две: ‘Драгољубе, ја нећу конкурисати, слободно се и без устезања пријави на конкурс.’ ‘Ђуро, таман посла, то не долази у обзир.’ И би тако. А како је и могло друкчије?²⁷ Има ли пријатнијег примера о томе *како је отворено пријатељство* – назовимо га и ‘дијалектиком добра’ – *одиграло, колико наочиглед ситну толико по наравоученију, важну улогу* (Ђорђевић 2008, 116).”

ДТ: *И тако Вам читава универзитетска каријера протече на Катедри за друштвене науке Машинског факултета! Пронели сте јој глас Србијом, Југославијом, Балканом, Европом, па и даље.*

ДБЂ: Ваша процена је разложна, али да не дође до забуне и самохвалисања, приморан сам да употребим громку фразу и изјавим, јер је чињеница, да су социолози из иностранства нагрнули као ураган на омалену Ка-

²⁷ Умео је да изабере наследника: др Милан Вукомановић, мој пријатељ, одличан је религиолог и дивна особа.

тедру за друштвене науке и на годишње конференције Југословенског удружења за научно истраживање религије. И од тога је било обостране добити. Једни су долазили и држали предавања машинцима, други да би саопштавали реферате, трећи били на обавезном студијском боравку, четврти су истраживали под мојим надзором, пете су њихови ментори слали на консултације око доктората... Већина је заслужила да им се спомене име, док ћу ја нотирати десетак: Ајлин Баркер (Barker, В. Британија), Нонка Богомилова (Бугарска), Томас Бремер (Bremer, Немачка), Џејмс Досон (Dawson, В. Британија), Енрике Ибањез (Ibáñez, Аргентина), М. Комац (Словенија), Катрин Лутар Тавар (Lutard-Tavard, Француска), И. Маркешкић (Хрватска), Петар-Емил Митев (Бугарска), Пол Мојзес (Moyses, САД), Ксенија Трофимова (Трофимова, Русија), Тимоти Тревор-Бриско (Trevor-Briscoe, Италија), И. Цвитковић (БиХ), Роберто Чипријани (Cipriani, Италија).

Машински факултет је мој други дом. Од своје 23. године, када ме је примио Живота Живковић, легендарни професор и тадашњи декан, преко декана Зорана Боричића, такође амблема нашег факултета, до последњих управитеља – Властимира Николића, исписника, и Ненада Т. Павловића, мог студента – имао сам апсолутну подршку у раду и академску слободу. Било да се ради о увођењу нових наставних дисциплина, облика рада, издавања књига, потпомагања промоција, организовања конференција, спровођења истраживања, финансирања путовања, пријема мојих гостију или, што да не, покривања кафанолошких трошкова. Они су се поносили мојим напредовањем и успесима, ја их високо поштовао. Ни са једним асистентом или наставником у колективу нисам покарабасио односе, студенти ме поштују и масовно посећују предавања. Ето делимичног одговора на питање зашто нисам напустио Катедру за друштвене науке Машинског факултета и зашто ми, Ви то добро знате, многи колега са матичних група и факултета „завиди“ на таквом положају и намештењу.

ДТ: Професоре Ђорђевићу, и сами знате да је лакше бити примљен у еснаф него одржати репутацију међу мајсторима равнима себи или бољима. Утакмица је то непрестана!

*ДБЂ: Кад се већ изражавамо спортским терминима, онда да рекнем да се на терену југословенске и српске социологије религије одвијала жестока борба уз голему конкуренцију и да би сте опстали у првој лиги морало се бити стрпљив и радишан, упоран и продоран. Успех је и приближити се крему, примерице, Ђ. Шушњићу, С. Врцану, Е. Ћимићу, С. Флереу, Ј. Јукићу... Ето, реч речује да у једном виду послања још сматрам високим дometом то што ме је Ђ. Шушњић позвао да му рецензирам капиталну студију *Религија I и II* (1998). Или, како сам успео да приволим А. Баркер са Лондонске школе за економију, светског ауторитета за нове религиозне покрете, да*

дође на Универзитет у Нишу и дозволи објављивање њене славне књиге *Нови религиозни покрет: практичан увод* (Баркер 2004), и тако ми омогући, поред ранијег темата „Мале верске заједнице“ (Ђорђевић 1987)²⁸ и публикације *Proroci „nove istine“: sekte i kultovi – šta treba da znamo o novim religioznim pokretima?* (Ђорђевић 1998), да заокружим бављење малим верским заједницама у књизи *Секте и култови* (Ђорђевић 2003а) и разрешим мноштво упитности у домаћих религиолога.

Говор говорије да сам 1993. основао Југословенско удружење за научно истраживање религије (ЈУНИР) и организовао – доприносиоци сте асистент Богдан Ђуровић и Ви – преко 20 конференција с међународним учешћем на којима су учествовали скоро сви балкански, и по који виђенији светски, социолози религије; да у оквиру асоцијације уређујем библиотеку „Религија и друштво“.²⁹

ДТ: *Професоре, ипак сте заборавили да се дотакнете Ваших, тако их називам, вододелничких зборника. Које бисте издвојили?*

ДБЂ: Деловаће пувацијски, но од тридесетак зборника изван број је био разделнички. Они јесу, условно речено, голем допринос развоју српске социологије религије и данас није могуће успешно делати у њој без њихове консултације. У луку од *Православља између неба и земље* (1991), преко – *Повратка светог?* (1994), *Искушења атеизма* (1997), *Roma Religious Culture* (2003в), *Мука са светим: изазови социологије религије* (2007), *The Sociology of Religion in the Former Yugoslav Republics* (2008б), *Могућности и домета социјалног учења православља и православне цркве* (Ђорђевић и Јовановић, 2010), *On Religion in the Balkans* (2013) – до *Религијске културе* (2015б) отворено је и затворено мноштво питања у домену социологије религије уз помоћ ауторитета попут Александра Агађаниана (Агаджанян), Ернста Бенца (Benz), Антониа Грумелија (Grumeli), Грејса Дејви (Davie), Колина Кембла (Kembel), Томаса Лукмана (Luckmann), Василиса Н. Макридиса (Makridis), Дејвида Мартина (Martin), Вејда Кларка Руфа (Roof), Демостенеса Саврамиса (Savramis)... Сву ту едиторску „муку“ проналажења и селекције чланака, наговарања писаца да пошаљу нове или уступе прештампавање старих, преговарања с преводиоцима (са енглеског, немачког и руског) и мољакања за новце за издавачке куће и штампарије поветарац лако однесе само титрајем – добронамерним поступком врхунског научника. Тако се примерице понео Т. Лукман (1994, 86–89), који ми је уз посредовање С. Флереа љу-

²⁸ Довољно је само што сам на време обавестио колеге с прекретничким чланцима Роднија Старка (Stark) и Вилијама С. Бејнбриџа (Bainbridge) (1987, 182–199) – „О црквама, сектама и култовима: уводни појмови за једну теорију верских покрета“ – и Роланда Робертсона (Robertson) „Једна нова типолошка формулација“ (1987, 150–158).

²⁹ у којој је издато двадесетак књига, међу којима и неколико бисера: *Макс Вебер и Азија* (Бус 1994), *Философија исихазма* (Георгиева 1994), *Увод у општу географију религије* (Шећибовић 1995), *Приближавање правослаљу* (Благојевић 1995), *Вера, култура и политика* (Бремер 1997), *Духовна страна Америке* (Штитковац 2004).

базно уступио за прво, ексклузивно публикување текст „Секуларизација – наслеђе из раних дана социологије“ („Secularization – A Heritage from Early Days of Sociology“), што је било његово уводно саопштење на Панелу I/3 (Religion – Secularization – Changes of Value), одржаног на First European Conference of Sociology (Vienna, Austria, 1992).³⁰

ДТ: *Да приведемо крају део разговора о социологији религије тако што ћете назначити које Вас је вјерују водило све ово време и који би текст препоручили млађим социолозима религије да обавезно прочитају?*

ДБЂ: Драги колега Тодоровићу, баш сте ме затекли овим захтевима. Није моја мудрина када кажем да ми је credo: *Ни за ни против религије, већ о религији самој* – некако тако је Е. Ћимић срочио сопствено полазиште, које сам и ја пригрлио. То значи да религији не прилазим са унапред задатим вредносним, позитивним или негативним, становиштем у смислу: без ње човек не може или може, добра је за људе или није, јесте корисна или пак штетна... Пожељно је сагледати сваку појединачну веру у конкретном историјском времену и датом друштвеном тренутку; не бити ни за ни против, већ говорити о њој самој, о ономе што она заиста јесте. Даље од тога једва да се може ићи.

Држим се, као лаички и искуствени социолог религије, и методолошке заповести Р. Старка и В. С. Бејнбрица: „*Степен до кога је једна група у суштини верска јесте емпиријско питање њеног тренутног положаја на непрекидној мерној скали.*“ Она, ослањајући се на претходно вјерују, скреће пажњу на чињеницу да ниједној религијској организацији није вечно загарантована верска суштина. Као што је човек склон греху, а верник верском паду, тако и религијска институција често склизне са религиозног пута и изопачи се. Треба пажљиво осматрати сваку религијску заједницу и установити меру њене верске суштине.

И, на почетку и на послетку, стоји мој оригинални став: „*Сваки би култ да буде секта, а ова преко деноминације црква.*“ То нам сведочи просту истину: икоја религијска група жели да се шири, расте и усложњава. Ако је мала, попут култа, тежи да нарасте и буде секта; секта ли је, онда стреми ка величини цркве, а црква би да се распростре и заузме читав насељени свет. И то је природно. Међутим, велике верске заједнице не трпе конкуренцију средњих и малих – цркве зазиру од секти, а ове од култова. Усложњавање је реверзибилан процес, и у томе има неке правде.

Недвосмислено бих препоручио почетницима у социологији религије чланак „О чему треба да брине социолог религије при проучавању религије“ (Ђорђевић 2009а, 101–118). Обрни, окрени, требало би да се брине о: сопственој (не)религиозности, (не)религиозности сопствене дисци-

³⁰ Једино је питао проф. Флереа да нисам којим случајем у дослуху с Михаилом Марковићем, који је тада изашао на лош глас због пактирања са Слободаном Милошевићем. Да како да је из Србије (и Југославије) познавао само академика, јер је он био у иностранству наш најпознатији и најуваженији друштвено-хуманистички научник.

плине, њеној интердисциплинарности, сложености друштва и религијско-црквеног комплекса, религији као друштвеном производу, трагању за критеријумима „праве“ религиозности, и ограничености методе социологије религије.

ДТ: Професоре, ако ме сећање не vara, били сте на разним усавршавањима.

ДБЂ: Колега Тодоровићу, баш памтите ситнице – да, био сам! Разговор се одужи, те ћу овога пута скицирати две битне специјализације. Провео сам, као стипендиста Владе СССР-а, шест месеци 1986. године на Филозофском факултету Московског државног универзитета „Ломоносов“, препознатљивијег по скраћеници „МГУ“. Постдокторске студије обавио сам на, тада и данас, водећој Катедри за филозофију религије и религиологију,³¹ којом одонда до сада ауторитативно управља доајен руске социологије религије проф. др Игор Николаевич Јаблоков (Јаблоков), аутор и прве њихове књиге под насловом „Социологија религије“ (Јаблоков 1979).³² Био ми је научни руководилац,³³ слушао сам његов сјајан курс вишег степена из социологије религије, одржао предавање „Религијско-конфесионална панорама становништва СФРЈ“ наставницима Катедре, докторандима и магистрантима, упознао главне религиологе,³⁴ покуповао пуне „канате“ литературе, усавршио руски и, без тога није могло, сладио се јерменским коњаком и винима из Грузије. Одмах по повратку представио сам Јаблоковљево интерпретацију религије и совјетску концепцију атеистичког васпитања и научног атеизма (Ђорђевић 1987а, 1987б, 1987в).

Влада Републике Хрватске, после два лета (1988), доделила ми је четворомесечно постдокторско усавршавање на Институту за друштвена истраживања Свеучилишта у Загребу, чувеном ИДИС-у, дуго времена најјачој установи те врсте у Југославији. Равнатељица је била др Ш. Бахтијаревић, у Одјелу за истраживање религије седели су Ђ. Шушњић, Н. Дуганџија, Људевит Плачко, Анкица Мариновић, Динка Мариновић Јеролимов, а у иним одсецима, међу другима, и Младен Лазић, Антун Петак и Алија Хоџић. Тамо сам се додатно опремио за искуствено истраживање религије.

ДТ: Ви сте се из области социологије религије у једном моменту пребацили у поље ромологије. И многе изненадили! Који су били основни разлози?

³¹ У време мог боравка звала се Катедра за историју и теорију атеизма.

³² И *Филозофије религије* (Јаблоков, 2007).

³³ Задовољству никад краја због чињенице да је К. Трофимова, спремајући докторат под менторством проф. Јаблокова и изучавајући Зајде Баџу, нишко ромско култно место, вишекратно боравила на Катедри за друштвене науке. Тезу је одбранила на Ломоносову (2013) и запослила се као научна сарадница Института за филозофију Руске академије наука – био сам спољни рецензент дисертације. Њену и Вашу и моју заједничку студију о Зајде Баџи објавили смо оделито, али у истој књизи (Трофимова 2017; Ђорђевић и Тодоровић 2017).

³⁴ Дмитриј Угринович (Угринович), Матвеј Писманик (Писманик), Михаил Новиков (Новиков).

ДБЂ: Два су пресудна мотива: ваннаучни и истраживачки. Имам сасвим позитивна искуства са Ромима и могло би се рећи – рабим већ изанђали изричај – да су моја судбина. Живећи у Доњем Комрену, од рођења сам са њима: од дечачког дружења, преко младићког времена, до зрелих година; од играња лопте, преко „јурења девојака“, до домаћинског испомагања. Примера ради, локални Роми, моји другари, радили су у очевој столарској радионици, похађао сам „ромску“ ОШ „Вук Караџић“, део гимназијског школовања провео сам, са станом код стрица, у Београдмали – односно „Циганмахали“ – бројни су ме Роми, кафански музичари, забављали и пријатељивали смо, годинама гајим неколико финих познаника међу угледним Ромима Ниша, последњих сам деценија упознао скоро све виђеније Роме Србије, Балкана и Европе. Са таквом животном позадином, а као социолог религије, није напречац то што ми је проучавање Рома дошло по важности одмах иза религије. Настојао сам да и у научном раду спојим та два интересовања, па сам део своје каријере посветио изучавању религије и културе Рома. Желео сам да осавременим српску ромологију, делом је „социологизирам“ и тако „потиснем“ преовладавајућу фолклорну и етнологску слику о њима.

Не бих себи опростио ако не подвучем да ме је у српску ромологију увела Александра Сека Митровић, која ће остати трајно забележена у њеној столетној повести по концепцији ромског народа као етно класе и његовог егзистенцијалног положаја у условима зачараног круга беде. (Одужење Секи је у мом уводу у ромолошке студије *На коњу с лаптопом у бисагама*, 2010а). Апострофирам још сарадњу с Рајком Ђурићем, нашим највиђенијим Ромом у светском омеру, и Гораном Башићем, веома активним ромологом и директором Института друштвених наука у Београду, која се одвија у Одбору за проучавање живота и обичаја Рома Српске академије наука и уметности, чији сам по стажу један од најстаријих чланова (1999).

ДТ: *Словите за утемељивача тзв. Нишке ромолошке школе. О чему се ту ради?*

ДБЂ: Гаранције за горње намере, које су неке могле изгледати мегаломанске, видео сам у чињеници да су на самом старту нишки аутори публиковали ниску значајних чланака, књига, зборника, студија и монографија о Ромима, да су овде проведена до сада многа обимна и тематски разноврсна истраживања о њима, да су одбрањене магистарске и докторске дисертације из ромологије. И тако се миц по миц разви Нишка ромолошка школа, о чијим донетима баш сте Ви известили у исцрпној библиографији – *Нишка ромолошка школа (Romology School of Niš): библиографија (Bibliography) 1996–2015* (Тодоровић 2017) – и пописали 321. јединицу. Излишно је овде наводити мој лични допринос и приносе иних припадника Нишке ромолошке школе, чији је теоријски background

ослоњен на идеју интеркултурализма и шему социјалне стратификације Макса Вебера (Weber). Културолошка усмереност Школе, можда и претерана, јесте очита, но нису занемарене и појаве у социјално-економској сфери и у правно-политичком простору. На концу, не и по значају, мада ће звучати по народној – „Ја теби војводи, ти мени сердаре“ – свега тога не би било без Ваше несебичне сарадничке кооперације.

ДТ: *И онда пређосте на фундирање кафанологије! То већ није било изненађење, бар за оне који Вас и овлаш познају.*

ДБЂ: Колега Тодоровићу, Ви баш хоћете да ме до краја „оголите“! Као и у случају ромологије, и у овој згоди су истоветни мотиви. Не либим се да јавно изјавим, што сам и записао у једној од књига, да сам трећину живота посветио породици, трећину социологији, а трећину кафани. Ако је тако, као непоправљиви хедониста, често и у залудним „количинама“, грешна ми душа – најугодније се осећам у механи и она ми је донела много тога – поштено је било да се крчми, тој српској институцији *rag excellence*, одужим у смирај живота. Одатле се изроди помисао да би требало устројити Кафанологију као засебну трансдисциплину, тј. посветити неупоредиво већу и скрупулознију испитивачку позорност меани – прећи са „практичне“ на „теоријску“ кафанологију. Стремећи томе, држим да сам уградио постоље тематима „Кафанологија: социологија једног културног облика“ (у журналу *Теме*, 2010б, бр. 3, стр. 817–1022), „Кафана: то сјајно треће место“ (у часопису *Култура*, 2016а, бр. 151, стр. 7–300), обухватном колекцијом *Кафанологија* (2012б) и студијама и монографијама: *Казуј крчмо Церимо: периферијска кафана и около ње* (2011, 2012а), *Кафанолошки астал: прилози социолошкој кафанологији* (2014а), *Култура кафане у огледалу штампе: прилози социолошкој кафанологији* (2016б), *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу* (2018, 2019). Већ је одбрањено неколико дипломских и мастер радова, док с нестрпљењем ишчекујем израду и прве докторске радње из кафанологије.³⁵ Видећемо шта ће од тога да искочи.

ДТ: *Реците укратко шта се све може пронаћи у „кафанолошком постољу“.*

ДБЂ: Докторе Тодоровићу, то није тако једноставно! Кафана је зацело више од онога што о њој сриче социолог. Али ево неколико полазних поставки. Цветко Костић, високопоштован српски социолог, сачинилац је синтагме „кафана је социолошка лабораторија“. Професор је у формулацији подражавао социологе Чикашке социолошке школе који су за Чикаго, за град уопште, тврдили да је друштвена лабораторија. Они

³⁵ Димитрије Буквић, докторанд на престоничком Одељењу за социологију, граби прилику да буде први доктор социолошких наука у кафанолошком пољу.

су били у праву за град, Цветко за крчму. Ако је по Јиргену Хабермасу (Habermas), онда су први европски облици јавног мњења – институције јавности – били салони и кафане: „Надмоћност ‘града’ учвршћује се оним новим институцијама које и поред свих разлика преузимају у Енглеској и Француској једнаке друштвене функције: кафане у време свог цветања између 1680. и 1730, салони у време регенства и револуције.“ Они су ту функцију вршили као средишта најпре књижевних расправа, а затим и политичке критике.

Она, као ретко која демократска институција, свима равноправно даје шансу да буду „председници“, „премијери“ или „градоначелници“, у њој се губи већина разлика међу сталним гостима: по пореклу, боји коже, националној припадности, месту сталног боравка, занимању, школи, полу... Кафана брише све социјалне границе.

Према изричају К. Лутар-Тавар *кафана је дијагноза стања у којем се налази локално друштво*. Она је, као гњездало демократије, мрестилиште јавности, јединствен социјални простор – заједница у малом – у којем се као преко танког окна скрозирају бројни друштвени односи. У њој се најпријатније живи, лако сазнају људи, учи живот (Д. Ћосић) – нису ли то три важне кафанске функције. Анализом онога шта се догађа на, испод, поред и околу кафанског стола – у кафани и поводом ње – шта се прича и шапуће, и чује, и које све то последице производи на уже и шире, ближе и удаљеније окружење, уствари сазнајемо ко смо и шта смо, и какво нам је друштво и докле нам је стигла држава. Јер, казао би Радомир Константиновић, *искуство нам је кафанско*. Али и, вели Станислав Винавер, „кафана је литература, која не лаже“.

Кафанолошки алат, који стоји на располагању, омогућава да тврдимо: постоји, да мора постојати самородна *култура кафане*. Синтагма „култура кафане“, не једино из аналитичких разлога, рашчлањује се на два пододељка, на анализу *културе у кафани* и *кафанске културе*. И заиста, премда испреплетене, који пут се могу јасно разграничити: примерице, у кафанску културу несумњиво спада одређена врста понашања која обухвата, међу иним, и начин испијања пића, док се одржавање поетског матинеа сврстава у културу у кафани. Обе културе се истовремено испољавају преко својих културних функција – названих *културним функцијама кафане* – и творе културу кафане. Тако испада да је култура кафане шири појам од културе у кафани и кафанске културе.

Још дуго ће кафана бити наша друга кућа, тј. „сјајно треће место“ (Р. Олденбург [Oldenburg]) под условом да се мења. Она се неминовно мора преобличавати и прилагођавати савременом стању ствари и отворено ући у утакмицу са такмацима који су је „напали“ са свих страна и свакојаким „оружјем“. Њени су најопаснија противници: телевизија, ресторан брзе хране, кладионица, кафић и интернет.

ДТ: Ви сте учесник и сведок већине дешавања у југословенској социологији од 80-их минулог века до данашњег дана. Шта бисте издвојили из тог дугог периода?

ДБЂ: Па, сад, да је времена и интелектуалне снаге, дала би се написати једна врста кратке историје наше дисциплине, барем на основу значајнијих конференција од тада до сада. Заиста сам одрана и асистентског звања, много више од иних нишких колега, шестарио диљем бивше домовине, био на свим универзитетима и филозофским факултетима, упознао ондашње социолошке величине, спријатељио с многим социологом, присуствовао бројним скуповима... Да издвојим четири за мене упечатљива догађаја.

Једанаесто саветовање Југословенског удружења за социологију (ЈУС), познатије као *II Социолошки сусрети '83*, одржано – три године после Брозове смрти – у Порторожу од 9. до 12. новембра под насловом „Интеграциони и дезинтеграциони процеси у југословенском друштву“ (1983), за онога ко је знао да чита између редова, већ је наговестило распад земље и одсечну намеру напуштања држава коју су отворено експлицирали словеначки социолози. Међу њима се истицао Димитрије Рупел, касније један од предводника отцепљења, одбивши да говори свима разумљивим српскохрватским/хрватскохрватским језиком и изазвавши скандал. Никада се више толико угледних социолога, и у толиком броју, није окупило. Наводим кључна имена: Силвано Болчић, Јоже Горичар, Јосип Жупанов, Вјеран Катунарић, Тарас Кермаунер (књижевник), Иван Кувачић, Радомир Лукић, Силва Межнарић, Здравко Млинар, Михаило Поповић, Миодраг Ранковић, Вељко Рус, Душко Секулић, Џемал Соколовић, Светозар Стојановић (филозоф), Руди Супек, Грегор Томц, Бранко Хорват (економиста)...

Хрватско социолошко друштво, организујући велики скуп 1989, достојно је прославило тридесетогодишњицу од оснивања, уз учешће тамошњих водећих социолога и ретких гостију из иних република. Ја га, сем по квалитетним рефератима, памтим и по интимном ручку који је Р. Супек приредио у загребачкој кавани на гласу за И. Кувачића, Жељку Шпорер, Б. Јакшића и моју маленкост. Звучи као cliché, али за тих неколико сати лебдео сам у облацима и много тога сазнао. Посебно ме је удостојио проф. Кувачић, сазнавши да сам из Ниша, да сам ја тај наставник који годинама предаје по његовом одличном „белом“ уџбенику *Социологија* (1989) и да га из ИК „Школска књига“ обавештавају да сваке јесени шаљу по тристотине примерака на Машински факултет. Сумњао је у такво што, распитивао се за мене – и коначно сам га уверио да је то истина.

Тих година је на Филозофском факултету у Београду одржана и једна од најпосећенијих Скупштина Српског социолошког друштва. У првим редовима је седела група, раније одстрањених, наставника на челу с М. Марковићем, а одмах иза млађа генерација социолога и филозофа у

којој се и по нестандартном изгледу издвајао Зоран Ђинђић. Скупштина се рутински одвијала све до академиковог излагања на које је Ђинђић реско реаговао, без пардона, улетевши у бурну полемику. Спор се, с обзиром на друштвено-политичке околности тадашње Србије, више тицао политичких питања него чисто теоријских. Премда се теоријско удаљавање десило знатно пре, извесно је да се тога дана догодио и политички раскид бившег(их) професора и бившег(их) студента, учитеља и ученика. Што се врло брзо и оверило њиховим супротстављеним политичким ангажманима.

Омаж посвећен С. Врцану под називом „Социологија Срђана Врцана: идеологије и теорије“, у организацији Правног факултета Свеучилишта у Сплиту и Хрватског социолошког друштва, одржан 12. септембра 2008. у Сплиту, пример је како се треба односити према социолошким великанима. Постава из скоро свих негдашњих република – Озрен Бити, Слободан Бјелајац, Д. Б. Ђорђевић, С. Зриншчак, Д. Коковић, Дражен Лалић, Зоран Маленица, И. Маркешић, С. Межнарић, Мирко Петрић, Гајо Секулић, Инга Томић Колудровић, С. Флере, И. Цвитковић – свестрано је претресла професорове приносе у социологији религије, идеологије, етнонационализма, спорта... и доказала његову осетност у хрватској и југословенској науци о друштву.

ДТ: Саопштили сте реферат „Удес социологије на Универзитету“ на нотираном јубиларном скупу Хрватског социолошког друштва. Вероватно је изазвао пажњу, јер су га одмах штампали у Ревизији за социологију. У међувремену сте се декларисали као „социолошки оптимиста“ или ти постали оптимиста у погледу универзитетске перспективе социологије и будућности социологије као професије. Како сада стоје ствари?

ДБЂ: И после три деценије још сам у том расположењу, премда много опрезније сагледавам перспективу своје дисциплине. Бићу малцне опширнији, јер желим да поделим са Вама критички увид у ситуацију, држећи на уму: 1. Развијеност социолошке професије; 2. Стање одељења, група и департмана на којима се студира социологија; 3. Академски, универзитетски оквир за наставу социологије, посебно на тзв. нематичним факултетима; 4. Лични идентитет предавача на конкретном факултету. Социологија јесте модерна професија, али *лабава*, ни налик јаким и „чврстим“ професијама попут лекарске, која је оличење професије, или инжењерске и адвокатске.

На Западу, у модерној социолошкој дисциплини – социологији професије, скоро да се стекло сагласје о томе да пет димензија конституишу свако занимање које може понети назив „професија“. Ти базични елементи јесу: 1) Степен развијености основних теорија и техника које чине систематски заокружену целину и основа су за професионално деловање;

2) Степен монопола на стручну експертизу; 3) Степен препознатљивости професије од стране јавности; 4) Степен организованости професије; и 5) Степен развијености професионалне етике (Шпорер 1990).

Колико-толико развијене су основне теорије и технике и може се професионално деловати. Међутим социолози немају монопол на стручну експертизу за разлику, ради примера, од психолога. У којим смо ми то тимовима да се без нашег потписа не може нешто остварити, а прописано је законом? Ту и тамо још потписујемо у области социјалног рада, док нас не избаце и само што нас нису избацили. Социолози ћуте и не бране то малецно поље! Све нас више, за разлику од раније, запажају у јавности као политичке аналитичаре захваљујући неколицини колега, не либим се да изрекнем, колегама попут Милана Николића, Владимира Вулетића, Јове Бакића и других. Јавно мњење их не препознаје по њиховим делима, књигама и студијама, него по свакодневним чланчићима у новинама и причању на телевизијама. Наносе нам голему штету.³⁶ Као професија уопште нисмо организовани. Да, постоји Српско социолошко друштво – служи на част Нишлијама који су тамо преседниковавали – али без икаквог ширег утицаја. Жалосно је било присуствовати, пре годину-две у Н. Саду, Годишњој скупштини Српског социолошког друштва у друштву двадесетак колега: неколицина из Београда и само четири социолога из Ниша. Немамо развијену професионалну етику, годинама нисмо у стању да донесемо етички кодекс. Како онда мислимо да заштитимо друштвено-хуманистичко образовање и социологију сâму у средњошколском и универзитетском образовању?

Стање на Групама за социологију, ако је на мени да пресуђујем и ако то правилно чиним, није задовољавајуће. Сем што постоје четири Одељења – много за нашу скраћену земљу – није извршена квалитетна смена генерација. Пензионисањем, на пример, Сретена Вујовића и Младена Лазића, Боже Милошевића и Љубинка Пушића, Љубише Митровића и Милована Митровића, Катедре су десетковане и ми немамо истакнуте социологе који својим делима и послањем бивају препознати у јавности као што је био случај с њиховим професорима: Радомиром Лукићем и Војином Милићем, Загорком Голубовић и Небојшом Поповим... Катедре производе буљук социолога, самозадовољне су, а ни малчице не брину о њиховом запошљавању и каријери. Како то да се технички и медицински, правни и економски факултети перманентно старају о својим дипломцима? Катедре не гаје дисциплине које би могле да одрже социологију као професију на тржишту рада, у исто време и друштвено-хуманистичко образовање на нематичним факултетима. Да ли је могуће да у наставним плановима немају Медицинску социологију, Социјалну екологију, Социологију спорта, Социологију науке, Социологију туризма

³⁶ Либим се да изрекнем њихова имена, да им не бих још и ја допринео умањењу угледа. Далеко од тога да се кратким критичким екскурсом о колегама залажем за некакву „социологију социолога“, јер би нас она одвела у ћорсокак. – Пјер Бурдије (Bourdieu) је негде изјавио: „Социологија социолога је слепа тачка социологије.“

или Социологију интернетске друштвености, да наведем неке од дисциплина које покривају крупне области друштвеног и привредног живота? Ми, друштвоњаци, по инерцији тражимо узроке нашег незавидног положаја на другој страни, па и када је у питању друштвено-хуманистичко образовање. Нисмо самокритични. Будимо поштени и коректни. Бољски процес, какав да је такав, и акредитациони прописи остављају простор за друштвено-хуманистичко образовање на нематичним факултетима. Обавезни су општеобразовни предмети на свим нивоима студија и то треба спретно искористити. Али, али, нема ту места за Општу социологију или Увод у филозофију, односно Историју филозофије. Има места и биће, ради примера на Електронском факултету, за Социологију информатичких технологија, за Професионалну етику инжењера на Машинском, Медицинску социологију на Медицинском, Социологију или Филозофију науке на Природно-математичком, Социјалну екологију и Социологију одрживог развоја на Факултету заштите на раду, Методологију научног истраживања на свим докторским студијама, и тако редом. Посве доста.

Ако стоји то што сам описао поводом положаја друштвено-хуманистичког образовања на универзитетима, онда, нажалост, испада да он – положај – већма зависи од личног идентитета и интегритета професора социологије на конкретном факултету!

ДТ: Ако сам добро разумео, ипак нисте дефетиста и за Вас социологија није „пропало предузеће“?

ДБЂ: Ви очевидно алудирате на изрицај П. Бергера (1996, 21–27), одличника савремене социологије, из чланка на гласу „Социологија: повлачење позива?“ Не, ја само на крају професорске каријере, из професионалне стрепње, постављам социолозима и себи једно пресудно питање из његових уста: „У својим поодмаклим годинама откривам да ми то што сам социолог не значи много. Уколико ме неко упита шта сам по струци, ја се по навици тако представим, иако то нема много везе с оним што радим или зашта себе сматрам. Обраћам мало пажње на оно што раде људи који се баве социологијом, а могу рећи да је и њихов однос према ономе што ја радим исти. То је у реду. Међутим, понекад се сетим да сам у младости, и кроз објављене радове и на предавањима, прилично страсно позивао друге да ми се придруже. Да ли бих због тога требало да се кајем? Или можда свечано да повучем позив, како не бих био одговоран за навођење нових генерација недужних студената да се придруже нечему зашта би лако могло да се испостави да представља пропало предузеће? Мислим, да би одговор на оба питања био једно неубедљиво 'не': не стога што и даље мислим да је значај социологије за какву сам се некада залагао остао непромењен – неубедљиво стога што сам свестан чињенице да то није оно што многи људи који се називају социолозима заиста и раде.“

Нисам одустао од позива и социологија није „пропало предузеће“! Узгред, Бергер је и могао одустати, а није, јер је истовремено био и богослов.

У међувремену је хвале вредне есеје у одбрану социологије и друштвено-хуманистичког образовања написао млади новосадски социолог Алексеј Кишјухас: „Чему још социологија“ (2018), „Друштвена писменост“ (2019).³⁷

ДТ: Као председник или члан комисија за избор и реизбор универзитетских наставника и сарадника учествовали сте у унапређивању на десетине асистената, доцената и ванредних професора на скоро свим југословенским и српским универзитетима. Били сте и „скривени“ коментор, председник и члан комисија за израду и одбрану многих докторских теза. Зна ли се број?

ДБЂ: То сматрам својим големим приносом социолошкој, поглавито академској, заједници. Професионална је дужност старијих да несебично помажу млађим колегама и уведу их у научни и педагошки рад. На несрећу, немам прецизно бројно стање свих кандидата којима сам потписом омогућио напредовање, избор или реизбор, израду и одбрану магистарских и специјалистичких радњи, те докторских дисертација (ових је било преко двадесет). Већма су то сада успешни наставници и истраживачи; навешћу одређена имена: Мирко Благојевић, Жолт Лазар, Алексеј Кишјухас, Милован Вуковић, Весна Милтојевић, Драган Тодоровић, Владан Станковић, Петар Анђелковић, Владимир Бакрач, Томислав Бранковић, Драгана Радисављевић Ђипаризовић, Срђан Вукадиновић, Бајрам Саитовић, Зоран Таировић, Оливера Марковић, Весна Трифунновић, Милош Јовановић, Славица Коматина, Јелена Динић, Јасминка Дулић, Виолета Таловић, Богдан Ђуровић, Драгомир Јанковић, Ана Кражић...

ДТ: Ви сте били главни уредник неколико часописа и Издавачке јединице Универзитета у Нишу, док сада, сем споменуте библиотеке „Религија и друштво“, уређујете библиотеку „Пограничје“.

ДБЂ: Јесте, био сам члан редакције многих журнала („Машинац“, „Виђења“, „Марксистичке теме“, „Социолошки преглед“, „Социологија“, „Facta Universitatis Series Philosophy and Sociology“...), а уређивао сам NISSU, часопис за друштвено-историјска и културна питања. Ипак сам печат као главни уредник оставио у „Темама“, часопису Универзитета у Нишу, који сам уз Вашу испомоћ спремао читаву деценију (2000–2011) – десет година је довољно да се остави траг. Успели смо да га уздигнемо на ниво

³⁷ Прочитати и његова два ранија есеја: „Чему још друштвене науке?“ <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/cemu-jos-drustvene-nauke/>; „Филозофије деци“ <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/filozofije-deci/>

„Социолошког прегледа“ и „Социологије“, који пут и надвисимо та два стара и квалитетна гласила наше социологије, што је категоризацијом М24 – међународни часопис – признато и од Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Бојим се да нашим демисионирањем нагло опада рејтинг „Тема“ и да ће се срзати доле за неколико басемака. Истичем библиотеку „Пограничје“ код новосадске ИК „Прометеј“, чији сам оснивач и у којој је већ објављено 30 наслова у оквиру државног пројекта (179013) „Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије“. Представићу „дух“ библиотеке неколиким књигама: *Старији људи у пограничју, Вашар у пограничју, Учитељ у пограничју, Село невесело, Занатлија у пограничју, Црнотравско пограничје у социодемографском контексту, Свакодневица пограничја: општина Књажевац као девестирано подручје, Пирот: живети у пограничју, Тимочко село: стање, проблеми, потенцијали, Еколошка безбедност у пограничју – студија случаја, Скице за портрет живота у пограничју: Кладово и Голубац, У свету занатства и уметности: грнчар Велимир Ђорђевић.*

ДТ: Професоре Ђорђевићу, данас се мало чита и стога се вредна белетристичка дела објављују у свега петстотинак примерака – част изузецима. Још је погубније с издавањем социолошких делца која добацују најчешће до 200. Ви спадате у наше читаније социологе, тиражи Вам иду и до хиљаду примерака, док скоро све књиге доживљавају два и више издања. Критичари истичу својеврстан стил и начин обраде. Шта Ви на то велите?

ДБЂ: Хвала на комплименту – унеколико претерујете! Оно што чини понеку моју књигу занимљивом бројном публикуму – одатле два, три, четири издања – јесте: одабир теме, језик, приступ и обрада. Свестан сам тога да социолошко „племе“ увек захтева да пишете о „великим и узвишеним темама“,³⁸ па ће поједини сумњичави социолошки сабрат можда зановетати о томе како је, примерице, појава „брисач шофершајбни на саобраћајном сигнализационом уређају“ занемарљива и недостојна социолошког ангажмана. Ништа погрешније од тога! Свако зашто има своје – зато! Тако и на питање, а поставиће га многи социолог и ромолог,³⁹ зашто обрађујемо „простог и безначајног“ стаклоперача на раскршћу,⁴⁰ одговарам зато што у најбољем изданку – Тома Семафорција је ас међу перачима – сагледава се суштина типа одређене друштвене чињенице. У другу руку, и поводом моје монографије о Шабану Бајрамовићу, цару ромске песме, исто вели Бранимир Стојковић (2018, 50):

³⁸ „Племи увек захтева да пишете о 'великим и узвишеним темама' (Simić 2018, 66).“ Чарлс Симић има на уму своју братију по перу.

³⁹ Неколицина колега већ ме је одговарала да узалуд не трошим време „на то Циганче које не завређује социолошку пажњу“.

⁴⁰ Ми га скупа проучавамо и скоро смо пред објављивањем монографије.

„Услов за привлачење његове истраживачке пажње увек је двострук: треба да се ради о типичној и истовремено изузетној друштвеној појави. Површно гледано, чини се да се ова два услова међусобно искључују, али заправо није тако. Јер социолози знају да се тек у изузетном може сагледати типично (Веберов *идеални тип*) у пуном богатству свог испољавања.“ Тома шофершајбновац је истодобно и изузетан и типичан.

Бујност исказа, поготово у употреби архаизама и наречја, засмета којем „чистунцу“, премда многи рецензент мојих књига то потцртава као нарочитост и врлину. Социолошки језик би требало да буде живописан, врцав и читљив. Никако херметичан, налик изражавању Талкота Парсона (Parsons) кога је с енглеског на енглески преводио Рајт Милс (Mills), већ пријемчив иоле образованом читаоцу – био он лекар, машински инжењер, правник, албанолог или учитељ, адвокатски приправник, медицински помоћник, фудбалски тренер или продавац у бакалници.

Приказивачи и читаоци мојих научних монографија, студија и чланака већ су се свикли на чињеницу која говори о томе да се у изучавању одређене друштвене појаве не испомажем само социолошким оруђима и анализом. Користим и стих и песму, цртицу и запис, афоризам и анегдоту, сведочанство и новинцијски прилог, цртеж и карикатуру, фотос и видео-исечак... Зашто рабим разне жанрове? Зато што ме не занима кабинетска и „преписивачка“, сувопарна и јалова социологија; њени производи који „просто пролазе кроз читаоце не остављајући никакав траг“.⁴¹ „Књижевност је хлеб свагдашњи за људску душу“ – тврди Франческо Гвераззи (Gverazi), а ја се надовезујем и велим да она то јесте и за социолошки ум. Много тога у шареноликим књижевним врстама је од изузетне важности за социологов рад и свакако га оплемењује. Томе ме је научио Ђ. Шушњић, мој социолошки учитељ, који се обилато и зналачки служи наводима из врхунске литературе.

In summa, социолог би требало да узме на рад појаве које ће радити са страху, не бежећи од фасцинације и, таман посла, разумевања, да би дошао до сазнања које се може изнети на светлост дана и даље преносити. У питању ли је „изузетан и типичан“ појединац – представник свога рода, социјалног слоја, занимања, друштвене групе по месту сталног боравка... – ваља га уоквирити у културне кругове, историју, етнос и тако редом, скрозирати кроз социолошко окно помоћу разигране социолошке маште, и свагда изнова показивати могућности социологије у упоређењу с иним друштвеним наукама. Социолог је гласник и своје дисциплине и друштва у целости.

⁴¹ У свом је научном пољу тога свестан и Слободан Владушић (Димитријевић 2018, 54): „Још у књизи *Црњански, Мегалополис* слутио сам да научни текстови из хуманистичких наука, чак и кад су изванредни, имају лошу особину да просто пролазе кроз читаоце не остављајући никакав траг. Слутио сам да је неопходно да, сем излагања, читаоцу покажемо да је то знање уско повезано с његовом егзистенцијом, да је важно за његов живот, да може, уистину, да промени његов живот и да га учини бољим и интензивнијим. А да би се показала и доказала та важност знања, морамо да на неки начин упослимо и неке друге жанрове: есеј, путопис, запис, анегдоту, све оно што знање може да повеже са животом“.

ДТ: *Нису Вас мимоишле награде и признања. Утиска сам да је тога требало да буде више!*

ДБЂ: Оно јесте да су признања сваком аутору, па и научном посленику, битна, с једне стране, као подстрек за работу и, са друге, као вредновање урађеног.⁴² Али, и још једном али, уколико се заслужије и пристигну на време, онда када је лауреат у пуној стваралачкој снази. Мени се то збило с наградом „Десимир Тошић“ за најбољу књигу из публицистике у 2010. години, коју сам примио 2011. за монографију *Казуј крчмо Церимо – периферијска кафана и околосте* (доживела два издања). Дакако да ми је било мило да је у жирију, сем Душана Павловића, наставника Факултета политичких наука, и Драгољуба Жарковића, новинарског вука, седео и Младен Лазих, дугогодишњи професор Одељења за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду и, оцењујем, један од водећих српских социолога. Ценим и Повељу Балканске асоцијације за социологију села и пољопривреде за изузетан допринос социолошком проучавању руралних подручја, 2016, јер је још ужег струковног карактера. Сасвим довољно! Овим признањима нисам се надао и не очекујем их. Успут, као председник или члан неколико жирија, награде сам више додељивао колегама него што сам их добијао.

ДТ: *Знали сте Десимира Тошића, који је био оличење демократе?*

ДБЂ: Десимира Тошића, после повратка из емиграције, сретао сам на различитим окупљањима. Никада нисам желео да сметам тако часној и господској људини, али ми је једном пригодно, добро се сећам, посветио десетак минута и лепо смо се испричали. Разговор је текао скроз-наскроз о обичним стварима, не о политици, науци и публицистици. Усудио сам се да му кажем како имамо нешто заједничко. Он ме је запањено упитао: „Шта би то могло бити млади човече?“ „Везује нас, рекох му, Бела Паланка, знам да сте рођени у тој варошици.“ Он настави: „Тако дакле, ми смо земљаци!“ „Па, и јесмо и нисмо – из Ниша сам, али ми је жена Паланчанка из оглашене фамилије Митића, из које је и Рајко Митић; Ви знате српску изреку 'одакле вам је жена, одатле сте и ви'.“ Онда ми је зборио понешто о Белој Паланци, оцу своме и његовом занимању. Тада, јамачно, нисам могао претпоставити да ћу да понесем награду с његовим именом и бити у друштву с уваженим претходним и потоњим носиоцима признања, са: Славољубом Ђукићем, Владимиром Глигоровим, Славишом Орловићем, Игором Маројевићем, Иваном Ивачковићем, Златком Паковићем...

О каквом се то аналитику радило, за потврду је достатно цитирати реченицу којом строго а добронамерно карактерише свој народ: „Наши људи,

⁴² Супротно збори Дејан Ајдачић: „Изјаве награђених да ће признање представљати подстрек за даљи рад доживљавам као слаткоречиве испразне свечарске формуле (Stefanović 2019, XI).“

становници, нећу рећи – грађани, јесу једна чудна комбинација паганског сељаштва, архаичног четништва, арелигиозног православља, површног династичког монархизма, изблесављеног словенофилства, интелектуалне хајдучије, врло ограниченог слободарства и наше антиорганизацијске стихијштине.“ Да ли се ишта изменило у међувремену? Сумњам!

ДТ: *Нема човека, када се осврне на свој живот и професионални друм, који себи нешто не замера, буде самокритичан. Да ли Ви за нечим жалите, нисте нешто урадили како треба, а зависило је само од Ваше упорности?*

ДБЂ: Драги колега, како да не! Тога није грдно, али бих поцртао одсудну фалинку – лабаво сам овладао енглеским језиком, што ме је спречило да направим шири интернационални успех и да се не задржим у простор Србије, Југославије и Балкана. Нескромно – ево мене ласкавца – мислим да сам имао и „штофа“ и енергије, и да је доста тога урађено за прекограничну знатност.

ДТ: *Дозволите ми и овакво обраћање: „Професоре Брко да 'радно' приведемо крају овај својеврсни интервју!“*

ДБЂ: Ха, ха... насмејасте ме! Надимак „Брка“, којим ме је Слободан Филиповић Џајпер „частио“ у првом разреду средње школе, тако се за моје крштено име и презиме залепио и обележио, да ме по њему скоро већина препознаје. Ретко ме ко у комуникацији ословљава именом и презименом, сем у строго формалним приликама или жена Бранислава када нешто „забрљам“, а грешим ли грешим. Налик томе, увек електронску или класичну преписку потписујем с „Радно, Брка“, што је многим симпатично.

ДТ: *Професоре Ђорђевићу, на крају нашег разговора питао бих Вас само једно: С каквим задовољством завршавате академску каријеру и одлазите у мировину?*

ДБЂ: Већ га је изразио јунак Бранислава Бране Петровића, силног српског песника: „- Године пролазе сине – знао је да каже Мома рибар – и шта остаје. Остаје задовољство да си поштено живео. Ако ниси поштено живео, онда је старост прави пакао.“⁴³ Видећемо шта ћу и како ћу. На једном месту другим поводом Чарлс Буковски (Bukowski), омиљени ми белетриста, резимира: „И шта ја ту да радим? Ништа, сем да се врзмам и чекам крај. Нимало лака работа.“⁴⁴ Да није лакоћа – није, но гарантујем

⁴³ Раичевић, Миодраг, прир. *Не убити птицу дрозда / Бранислав Петровић*, стр. 38. Београд: Службени гласник, 2018.

⁴⁴ Димитријевић, Бранко. „Врзмамо се и чекамо крај.“ *Политика – Култура, уметност, наука*, LXII, 53 (2019): 1.

да нећу да се мотам околу и очекујем конач. Још нисам прегорео! Морам поверити да сам се старао да не скончам попут множине спокојних, неамбициозних социолога-епизодиста.

ЛИТЕРАТУРА

ЋИРИЛИЦА

Баркер, Ајлин. *Нови религиозни покрет: практичан увод*. Ниш: Зограф, 2004.

Бергер, Питер Л. „Социологија: повлачење позива?“. У *Социологија forever*, Д. Б. Ђорђевић, 21–27. Ниш: Ученичка задруга гимназије „Светозар Марковић“, 1996.

Благојевић, Мирко. *Приближавање православљу*. Ниш: Градина, ЈУНИР, 1995.

Бремер, Томас. *Вера, култура и политика*. Ниш: Градина, ЈУНИР, 1997.

Бус, Андреас Е. *Макс Вебер и Азија*. Ниш: Градина, ЈУНИР, 1994.

Вулићевић, Марина. „Европом влада страх. Интервју: Фабио Пустерла, песник“. *Политика* 24. март, стр. 20, 2019а.

Вулићевић, Марина. „Одлазак Добрице Ерића“. *Политика*, 30. март, стр. 19, 2019б.

Вулићевић, Марина. „У Великом рату изгубљена је илузија европске културе“. *Политика – Култура, уметност, наука* LXIII, 3 (2019в): 4.

Георгиева, Вера. *Философија исихазма*. Ниш: Градина, ЈУНИР, 1994.

Димитријевић, Бранко. „Врзмамо се и чекамо крај“. *Политика – Култура, уметност, наука* LXII, 53 (2019): 1.

Димитријевић, Владимир. „Слободан Владушић. Мегалополис и рат против књиге“. *Печат* 31. август, стр. 52–54, 2018.

Димитријевић, Владимир. „Драган Хамовић. Песништво умножене јединице“. *Печат* 1. март, стр. 52–55, 2019.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. „Мале верске заједнице“ (темат). *Марксистичке теме* 11, 3–4 (1987): 114–290.

Ђорђевић, Драгољуб Б. Социологија религије И. Н. Јаблокова. *Марксистичке теме* 1 (1987а): 64–74.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Православље између неба и земље*. Ниш: Градина, 1991.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Повратак светог?* Ниш: Градина, 1994.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Социологија forever: практикум за ученике средњих школа и студенте нематичних факултета*. Ниш: Ученичка задруга Гимназије „Светозар Марковић“, 1996.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Искушења атеизма*, Ниш: Градина, ЈУНИР, 1997.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Секте и култови*. Београд: Жарко Албуљ, 2003а.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Веселин Илић или истина о неподобном појединцу*. Ниш: ЈУНИР, ЦБС и ИАЦ, 2003б.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Муке са светим: изазови социологије религије*. Ниш: Нишки културни центар, 2007.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Узорници и пријани: скице за портрет ЈУ социолога религије*. Београд: Чигоја штампа, 2008а.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *На коњу с лаптопом у бисагама: увод у ромолошке студије*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2010а.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. „Кафанологија: социологија једног културног облика“ (темат). *Теме* 3 (2010б): 817–1022.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и др., прир. *Од путање до аутостраде: споменица Јована Ђирића*. Ниш: ЈУНИР и Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, 2010в.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Казуј крчмо Церимо: периферијска кафана и окол ње*. Београд и Ниш: Службени гласник и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2011.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Казуј крчмо Церимо: периферијска кафана и окол ње*. Београд: Службени гласник (друго издање), 2012а.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Кафанологија*. Београд: Службени гласник, 2012б.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Кафанолошки астал: прилози социолошкој кафанологији*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2014а.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Бити социолог села: споменица Ђуре Стевановића*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2014б.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Сазревање предграђа: социолошки есеји о Доњем Комрену и Доњокомренцима*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2015а.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Религијска култура*. Лесковац: Лесковачки културни центар, 2015б.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. „Кафана: то сјајно треће место“ (темат). *Култура* 151 (2016а): 7–300.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Култура кафана у огледалу штампе: прилози социолошкој кафанологији*. Београд и Ниш: Службени гласник и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2016б.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*. Београд и Ниш: Службени гласник и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2018.

Ђорђевић, Драгољуб Б. *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*. Београд: Службени гласник (друго издање), 2019.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Милош Јовановић, прир. *Могућности и домети социјалног учења православља и православне цркве*. Београд и Ниш: Фондација „Конрад Аденауер“ и ЈУНИР, 2010.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Драган Тодоровић. *Зајде Баца: ромско култно место*. Ниш и Нови Сад: Универзитет у Нишу – Машински факултет, ЈУНИР и Прометеј, 2017.

Жунић, Драган. *Свакидашњи укус*. Ниш: Просвета, 1994.

Жунић, Драган. *Отићи*. Лесковац, Београд: Задужбина Николај Тимченко, КИЗ Литера, 2012.

Илијева, Миња. „Хаику“. *Хаику новине* 25, 33 (2018): 13.

Јблоков, И. Н. *Социологија религије*. Москва: Мысль, 1979.

Јблоков, И. Н. *Философија религије. Актуалне проблеме*. Москва: Издательство РАГС, 2007.

Ленон, Џон. „Узгред“. *Хаику новине* 25, 33 (2018): 21.

Лукман, Томас. „Секуларизација – наслеђе из раних дана социологије“. У *Повратак светог?*, приредио Д. Б. Ђорђевић, 86–89. Ниш: Градина, 1994.

Манић Форски, Драгослав. „3. награда“. *Хаику новине* 25, 33 (2018): 30.

Милићевић, Вукашин. „In memoriam Радован Биговић“. *Политика* 3. јун, стр. 8, 2012.

Раичевић, Миодраг, прир. *Не убити птицу дрозда / Бранислав Петровић*, стр. 38. Београд: Службени гласник, 2018.

Ристић, Драган Ј. *Ђавоља посла: мисли и афоризми*. Ниш: Пунта, 2018.

Ристић, Драган Ј., прир. „Научник и песник: Вид Вукасовић (1938–2014)“. *Хаику новине* 25, 33 (2018): 43.

Робертсон, Роналд. „Једна нова типолошка формулација“. *Марксистичке теме* 11, 3–4 (1987): 150–158.

Старк, Родни и Вилијам С. Бејнбриџ. „О црквама, сектама и култovima: уводни појмови за једну теорију верских покрета“. *Марксистичке теме*, 11, 3-4 (1987):182-199.

Тодоровић, Драган. *Нишка ромолошка школа (Romology School of Niš): библиографија (Bibliography) 1996–2015*. Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, ЈУНИР и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2017.

Трофимова, Ксенија. *Зајде Башиће: ромско култно место*. Ниш и Нови Сад: Универзитет у Нишу – Машински факултет, ЈУНИР и Прометеј, 2017.

Чотрић, Александар. „Сатиричар и градоначелник Ужица. Афоризми Милана Никитовића“. *Политика* 14. април, стр. 14, 2019.

ЛАТИНИЦА

- Berger, P. & H. Kellner. *Sociologija u novom ključu*. Niš: Gradina, 1991.
- Dahrendorf, Ralf. *Homo sociologicus*. Niš: Gradina, 1989.
- Dorđević, Dragoljub B. *Beg od crkve: proces sekularizacije u Niškom regionu*. Knjaževac: Nota, 1984.
- Dorđević, Dragoljub B. „Ateističko vaspitanje u Sovjetskom Savezu“. *Kulturni radnik* 4 (1987b): 95–105.
- Dorđević, Dragoljub B. „Šta je to naučni ateizam?“ *Filozofska istraživanja* 3 (1987v): 867–876.
- Dorđević, Dragoljub B. *Proroci „nove istine“: sekte i kultovi – šta treba da znamo o novim religioznim pokretima?* Niš: JUNIR i Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine, 1998.
- Dorđević, Dragoljub B., ed. *Roma Religious Culture*. Niš: YSSSR, YU-Roma Center and Punta, 2003v.
- Dorđević, D. B., ed. *The Sociology of Religion in the Former Yugoslav Republics*. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion, 2008b.
- Dorđević, Dragoljub B. „O čemu treba da brine sociolog religije pri proučavanju religije?“. U *Religija između istine i društvene uloge*, priredili V. Jerotić i M. Ivanović, 101–118. Beograd: Dereta, 2009a.
- Dorđević, D. B. “The Sociological Understanding of the Language of Religion: What is the Word About”. *Politics and Religion* 3, 2 (2009b): 255–265.
- Dorđević, D. B.. Sociološko razumevanje jezika religije: o čemu ide reč? *Sociološka luča*, 3, 1 (2009v): 67–74.
- Dorđević, Dragoljub B., ed. *On Religion in the Balkans*. Niš and Sofia: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion and “Ivan Hadjyiski”, 2013.
- Integracioni i dezintegracioni procesi u jugoslovenskom društvu*. Ljubljana: Knjižnica FSPN, 1983.
- Jovanović, Đokica. *Sunovrat u zajednicu: politička stvarnost jugoslovenskog društva i stil života*. Niš i Beograd: Gradina i Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 1995.
- Jovanović, Đokica. *Parodija tragičnog: istraživanje dominantnih političkih stavova i kulturnih preferencija u Srbiji: kič kao konstituens političke i kulturne ideologije: (1999–2001)*. Kosovska Mitrovica, Beograd i Niš: Filozofski fakultet, Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Istraživačko-analitički centar, 2002.
- Jovanović, Đokica. *Prilagođavanje: Srbija i moderna*. Beograd: Čigoja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2012.
- Kišjuhas, Aleksej. „Čemu još sociologija“. *Danas* 31. mart – 1. april, str. VII, 2018.
- Kišjuhas, Aleksej. „Društvena pismenost“. *Danas* 18–19. maj, str. II, 2019.

Kuvačić, Ivan. *Sociologija: uvođenje u raspravu o aktuelnim pitanjima suvremenog društva*. Zagreb: Školska knjiga, 1989.

Mimica, Aljoša. „Predgovor“. U *Sociološki rečnik*, priredili Aljoša Mimica i Marija Bogdanović, V–VIII. Beograd: Zavod za udžbenike, 2007.

Mimica, Aljoša i Marija Bogdanović. *Sociološki rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2007.

Parsons, Talcott. *Moderna društva*. Niš: Gradina, 1992.

Simić, Čarls. *Čudovište voli svoj lavirint*. Beograd: Arhipelag, 2018.

Stefanović, Zoran. „Otkrivanje čudesnih svetova“. *Danas* 1. jun, str. XI, 2019.

Šećibović, Refik. *Uvod u opštu geografiju religije*. Novi Sad, Niš i Beograd: Prometej, JUNIR i Tersit, 1995.

Šporer, Željka. *Sociologija profesije: ogled o društvenoj uvjetovanosti profesionalizacije*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske, 1990.

Štitkovic, Ejub. *Duhovna strana Amerike*. Niš i Beograd: JUNIR i Krug, 2004.

Šušnjić, Đuro. *Religija I i II*. Beograd: Čigoja štampa, 1998.

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ

„Čemu još društvene nauke?“ <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/cemu-jos-drustvene-nauke/>

„Filozofije deci“ <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/filozofije-deci/>

СОЦИОЛОГИЈА РЕЛИГИЈЕ

ДРАГОЉУБ БРКА ЂОРЂЕВИЋ – СРПСКИ СОЦИОЛОГ РЕЛИГИЈЕ

Наука је је комплексна творевина у којој има много недоумица, нарочито ако је друштвена, каква је социологија. Још је комплекснија ситуација ако се ради о научном проучавању религије, древне али изразито сложене, променљиве и постојане социо-психолошке и духовне појаве. Међутим, нема никаквих недоумица у томе да је Драгољуб Брка Ђорђевић први српски социолог религије који је, поштујући све узусе развијене (марксистичке) социологије религије још почетком 80-их година прошлог века у бившој социјалистичкој Југославији, систематски, искуствено испитивао религијску ситуацију у православно моноконфесионалном нишком региону (Ђорђевић, 1984). Тиме није ударио печат само свом првом професионалном изазову по коме ће ускоро постати познат и који ће га трајно академски обележити, него је поставио образац социолошког испитивања везаности за религију и цркву који ће млађе колеге у надолазећим деценијама следити и искуственом грађом проширивати. То је са друге стране на неки начин постављало лабаву противтежу испитивању религиозности и везаности за религију и цркву на другим конфесионалним просторима социјалистичке Југославије као што су римокатолички и мешовити конфесионални простори који су тада већ били далеко темељније испитани са створеном респектабилном искуственом евиденцијом. То наравно не значи да је Ђорђевић социолог једне теме – далеко од тога. Барем још две велике теме обележавају његов професионални ангажман: ромолошке студије и испитивање кафане као неистражене социолошке теме у домаћај академској заједници. Но, по нашем мишљењу, доприносе које је Ђорђевић дао српској социологији религије тешко је разматрати изван поља фундаменталних приноса једној социологији која данас у нашем друштву више зависи од воље и личних прегнућа њених посленика него од систематске подршке институција које су за то предвиђене.

У време када је Ђорђевић кренуо у озбиљно социолошко истраживање религије код Срба, владало је опште идеолошко али и стручно уверење да на православним просторима влада религијско мртвило, да ту практично нема шта посебно да се истражује, да су људи атеистички опредељени и да религија као архаична појава одлази на руб историје (Ђорђевић 1990, 72–73). За мање од једне деценије друштвена стварност је показала колико су такве опсервације и процене биле погрешне и макар са социолошке стране, промене које су наступиле пропашћу социјализма и распадом јединствене социјалистичке Југославије, сигнификатно су показале друштвену значајност и упосленост религије, поглавити изван њеног родног поља – у политичко и поље колективног идентитета у општем кризном и веома конфликтном сукобу националних и конфесионалних скупина на простору бивше социјали-

стичке Југославије. Па иако су основни Ђорђевићеви закључци поменутог истраживања показивали дубоку секуларизацију (атеизацију) нишког православног региона почетком 80-их година прошлог века, спровођење самог истраживања је било вишеструко значајно: први пут је неко на православном простору истраживао везаност за религију и цркву полазећи од социолошких теоријских претпоставки секуларизације као светског процеса, примењујући у истраживању сијасет индикатора које потом анализира с обзиром на основне социо-демографске варијабле испитиваног становништва; први пут неко од социолога, који пише о религиозности, не исказује идеолошку одбојност према предмету истраживања него иде за истраживачким резултатима и хладно их саопштава; тако аутор пробија лед за следећу генерацију социолога који са још мање идеолошки негативног наслеђа спрам религије прилазе свом предмету истраживања и у последњој деценији прошлог века у подтексту чак исказују свој афирмативни став (Зорица Кубурић, Драгана Радисављевић Ћипаризовић).

Дакле, још увек у општем идеолошком озрачју социјализма, Брка Ђорђевић везаност људи за религију у цркву у поменутом региону испитује користити низ индикатора не задовољавајући се често коришћеним генерализацијама само на основу једног или два индикатора религиозности и везаности за религију и цркву. Најчешће се радило о коришћену самопроцене религијске позиције респодената или веровања у Бога, што је сигурно давало искривљену слику стварне везаности за религију и цркву у ситуацији форсиране атеизације и њене владавине у култури тадашњег друштва. Иако се не може потпуно отклонити утицај опште друштвене стигме према религијском и црквеном на многе друштвене истраживаче тог времена, Брка Ђорђевић се, прво, храбро одважио на једно озбиљно теоријски утемељено истраживање а друго, у том истраживању на првом месту се држао стандарда и процедура у истраживању религиозности независно од идеолошко-партијских прејудуцирања, каква су, нажалост, постојала и у друштвеним наукама тог времена. У исто време ради се о пионирском истраживању које је не само поставило стандарде за млађе истраживаче него су резултати тог истраживања постали репер за све будуће компарације које су потом уследиле.

Говоримо дакле о самим академским почецима Брке Ђорђевића. Он ће у својој богатој истраживачкој и наставничкој каријери имати много истраживачких изазова које је успешно пребродио, држимо и зато што је темељ који је себи поставио крајем 70-их година прошлог века био од доброг социолошког материјала, доказујући тиме да је друга генерација школованих нишких социолога била на висини задатка. Ако бисмо сумирали најважније дорпиносе Брке Ђорђевића српској социологији религије, то би онда по нашем мишљењу били: већ поменуто истраживање религиозности становништва православно доминантног нишког региона које је аутор спровео 1982. године; устројавање ЈУНИР-а (Југословенског удружења за научно истраживање религије) далеке 1993. године у Нишу са континуитетом до данашњег дана и организовање годишњих научних, међународних и са међународним учешћем социолошко-религиолошких конференција што, већином,

самостално што у партнерској саорганизацији, те издавања зборника радова са тих конференција као и установљење при ЈУНИР-у библиотеке “Религија и друштво“ где је под уредничком полицом нашег аутора изашло двадесетак вредних социолошких и религиолошких књига; приређивање низа тематских зборника радова чија се недостатност јако осећала у социолошкој академској заједници што је било изузетно важно за домаћу социологију религије па и за шире читалаштво пошто су ти зборници доносили у преводима на српски језик најважније текстове светских и домаћих аутора било да се радило о тематизацији повратка светог у секуларни простор, православљу између неба и земље или атеизму као теми социологије религије, те најзад текстуални прилози у научним часописима и књиге Брке Ђорђевића као, на пример, о малим верским заједницама или култовима и сектама (Ђорђевић 1987; Ђорђевић 1998).

ЕМПИРИЈСКА ФАЗА

Као што је већ напоменуто, млади социолог Драгољуб Б. Ђорђевић се у склопу пријављене докторске дисертације на нишком универзитету на самом почетку 80-их година прошлог века приклонио искуственом истраживању процеса секуларизације у конфесионално православно доминантном нишком региону (Ђорђевић 1984). Срећна је околност била да је имао узор у прилично развијеној (марксистичкој) социологији религије велике Југославије како у социолозима религије тако и у формираној искуственој бази података али пре свега реферисаној према римокатоличким подручјима земље, Словеније и Хрватске . Велики подстрек је имао и од свог ментора професора Сергеја Флереа као и од најеминентнијих социолога религије као што су били професори Срђан Врцан и Штефица Бахтијаревић из Хрватске. Тек много касније, при крају 90-их година прошлог века испливаће на површину питање да ли социолошки инструментариј развијен за једно конфесионално подручје (римокатоличко) у потпуности одговара другом (православном). У време Ђорђевићевог истраживања то питање се није постављало, вероватно из више разлога: иако је наравно, било јавномњењских испитивања религиозности у Србији и пре 80-их година, оно је представљало заиста пионирски подухват једног социолошки фундираног истраживања на православним просторима Србије на којима тада није постојала ни приближно респектабилна база података да би се учили методолошки недостаци истраживачког инструментарија а са друге стране, ако идеолошки посматрамо ствари, резултати који се добијају применом већ афирмисаног мерног инструментарија, на просторима православља показали су таква религијску ситуацију која је сасвим била у складу са идеолошким очекивањима политике атеизације друштва. Питања о вези социолошких истраживачких метода за прикупљање података и истраживања православних простора у Србији дошла су на дневни ред тек онда кад су се умножила искуствена истраживања православља и кад је оно задобило такав друштвени значај о

каком се није могло ни сањати 70-их година истеклог века. Да апсурд буде већи, методолошка полемика о овим питањима дошла је од аутора изван Србије и изван православних простора (Flere 2008; Tomka 2006).

Кроз преиспитивање секуларистичке парадигме ово Ђорђевићево регионално репрезентативно социолошко истраживање својим је искуственим резултатима потврдило већ постојеће резултате испитивања јавног мњења о православној религиозности и везаности људи за религију и цркву на овим просторима. Оно је, на неки начин, продубљење и коришћењем већег броја индикатора везаности за религију и цркву детектовало знапредовалост процеса одвајања људи од религије и цркве. Аутор то одвајање смешта у теоријски оквир процеса секуларизације југословенског социјалистичког друштва, појмовно га именује термином *бег од цркве* што потом улази у појмовни оквир каснијих истраживања у српској социологији религије. Но, врло је важно истаћи како диљем конфесионалних простора те земље учинци секуларизације нису били подједнаки нити су људи тако масовно били удаљени од црквеног живота. Некако је овај процес највише маха узео и најдаље отишао на православним просторима Србије и Црне Горе. Отклон људи од религије и Српске православне цркве није био само у простој опсервацији губитка религијског моралног поретка и вредности религије и институције цркве него је био засведочен статистичким подацима о религијском практичном понашању што се огледало у суштински смањеном партиципирању у црквеним обредима и црквеном животу уопште. Православна религиозност је била, према Ђорђевићевим закључцима, у изразитој кризи. Нишки, већински православни регион, био је почетком 80-их година двадесетог века изразито секуларизован и атеизован и према добијеним подацима из истраживања о структуралним елементима религиозности становништва, процес секуларизације је достигао висок ниво ако се у обзир узму, пре свега, римокатолички конфесионални простори. Такав закључак Ђорђевић извлачи на темељу података не само кад је у питању религијска ортопраксија него и кад је у питању ортодоксија, па и религијска самоидентификација. Како аутор констатује, не ради се само о томе да су неки видови религиозне свести и праксе проблематизовани него су неки други видови у изразитом пропадању, готово до ишчезавања, посебно кад се ради о појединим облицима верске праксе који су за сваку институционализовану верску организацију, као и за Српску православну цркву, неизоставно важни елементи православне религиозности. Дакле, ако су постоји практиковања значајних православних обреда такви да нпр. посећивање цркве, литургије, исповедања и поста исказује мање од једног процента испитаних, јасно је до које мере ови подаци говоре о бегу људи од религије и цркве са вероватном претпоставком да ситуација у то време није била значајно другачија и на другим православним просторима Србије и социјалистичке Југославије (Ђорђевић 1984).

Иако су опстали неки обреди из корпуса православља традиционално дубоко укоренењени у обичаје и навике становништва и поред очигледне атеизације друштва, као што су нпр. крштавање детета у цркви, црквени укоп покојника, прослава верских празника, првенствено карактеристичних за сеоски духовно-социјални миље, број декларисаних и понајпре стварних, осведочених верника се очигледно у периоду од 60-их до 80-их година прошлог века у Србији смањило, редовност верске праксе становништва значајно је еродирала, а истраживање је открило и процес дисолуције догматског веровања хришћанства, смањење утицаја православља и православне религиозности на свакодневни живот људи, религиозност маргиналних друштвених слојева, религиозност сељаштва и радништва, људи са нижим образовањем, док су образовани и пропулзивни друштвени слојеви најнерелигиознији, демонополизованост Српске православне цркве од стране официјелног политичког система и протезираног атеистичког културног обрасца. Типични верници су потицали из пољопривредних или радничких слојева, из руралних или рубно руралних места, из женског или старијег дела популације, из политички пасивне популације која је била ван токова социјалистичке модернизације друштва (Ђорђевић 1992).

Интересантно је видети како је Ђорђевић нешто касније, у току 90-их година прошлог века, објашњавао главне узроке “бега од цркве“ на православним просторима. Хронолошки посматрано три догађаја су пресудно утицала на општу амбијенталну позадину укоренења секуларизације (атеизације) у ткиво православне религиозности: 1. страдање у току Другог светског рата, затим 2. бољшевички режим у социјалистичкој Југославији који није имао исти аршин према свим религијама, конфесијама и верским заједницама па су оне различито пролазиле у раздеоби официјалне политичке милости режима и 3. унутрашње слабости саме Цркве као институције (Ђорђевић и Ђуровић 1994, 221). Овом амбијенталном оквиру аутори додају и два специфична узрока поспешивања процеса секуларизације код Срба: 4. идеологизацију друштвених односа и 5. атеистичко образовање и васпитање. Идеологизација друштвених односа подразумевала је легитимност социјалистичких вредности а религија је била управо на супротној страни тих вредности тако да је религиозани појединац био у знатној дефанзиви у односу на атеистички усмерене појединце социјалистичког друштва у утакмици за постизање виших друштвених позиција, па је стога религиозност претежно и пребивала код маргиналних, сељачких и несистемски оријентисаних слојева друштва. Иако је генерална државна политика социјалистичког друштва према религијама и верским заједницама ишла за смештањем ове сфере изван јавног и политичког, различите верске организације су се са различитим успехом одупирале том науму. Свакако је неспорна констатација Брке Ђорђевића да је атеизам као својеврсна државна идеологија у култури друштва практично негативно утицао на религију и Српску православну цркву. Неадекватном понудом у васпитно-образовном процесу вршено је ситематско запостављање религијског садржаја. Марксистичко образовање у хуманистичким

дисциплинама додатно показује да се на религију и православну цркву не обраћа готово никаква пажња чак и тамо где би то било нормално очекивати, као нпр. у цивилизацијском доприносу православља националној али и европској култури уопште. Историјској зависности Цркве од државе са узором у Византији о којој пише Ернст Бенц (1991) као о унутрашњој слабости православља, Милан Вукомановић додаје још три разлога за могућа тумачења непроблематичног успеха секуларизације (атеизације) православља: истрајност српског паганског наслеђа; прожимање верског, конфесионалног и националног и конзервативизам Српске православне цркве, односно одсуство слуха за процес модернизације и спремности за прилагођавање на друштво постиндустријске цивилизације (Vukomanović 2001, 103).

Прожимању верског, традиционалног и националног Ђорђевић поклања пажњу већ тумачећи резултате свог истраживања. Он је први аутор са ових простора који је одредио ширину појма конфесионалне, православне идентификације и њеног односа према личној религиозности. У том смислу треба рећи да је Ђорђевић један од ретких аутора који се тако садржајно бавио анализом конфесионалности на нашим просторима. Више него други аутори показао је да се овај појам може додатно диференцирати, те као шири појам од религиозности означава: актуелну везаност за конкретну вероисповест те самим тим и за личну религиозност; традиционалну везаност са одрђеном вероисповешћу у којој нема личне религиозности али има поистовећивања религије и нације са јасном свешћу о конфесионалној позадини; признавање конфесионалног порекла, „религије по рођењу“ али без јасне свести о томе и личне религиозности (Ђорђевић 1991, 29). Бесконфесионалност је одбијање идентификације у конфесионалним терминима и када не постоји идентификација у психолошко-сазнајном смислу. Повезујући на овај начин конфесионалну идентификацију, личну религиозност и етнос, аутор даје следеће примере: има Срба који су нерелигиозни али су традиционални православци, има их који су религиозни и актуелни су православци и има Срба који не признају православну идентификацију или не припадају ниједној конфесији или припадају некој другој, традиционалној или некој „новој“ нпр. секти или религијском покрету.

Све ово један социолог религије треба да има на уму кад се упушта у искуствено истраживање везаности за религију и цркву или истраживање религиозности. Нарочито ако се ради баш о истраживању религиозности, пошто треба опрезно да тумачи податке о конфесионалности на овом простору и да их редовно доводи у везу са другим показатељима религиозности. Тим пре, што је конфесионална идентификација често коришћен индикатор у социолошким, социо-психолошким и јавномњењским истраживањима као и последњих деценија у редовним десетогодишњим пописима становништва. Ако се занемари анализа и упозорења која је пре толико година дао Ђорђевић, лако се упада у давање неоправданих генерализација о томе да се редовно изјашњавање о конфесионалној идентификацији од преко 90 процената испитаника проглашава за њихову личну религиозност, односно

да нпр. у Србији толико има верника. То нема онда само своје негативне методолошке импликације него игра и неке друштвено-политичке улоге, као што се десило у недавној конфликтној прошлости на балканским просторима око пребројавања по националном и верском кључу. Тако је индикатор конфесионалне идентификације са слабијом специфичном тежином у препознавању актуелне личне религиозности, ради се о „слабијем“ индикатору религиозности што никако не значи да га не треба користити. Он је на првом месту на нашим просторима добар показатељ традиционалне религиозности и као такав има своје место у испитивању везаности за религију и цркву, али увек у компарацији са другим показатељима, нарочито из домена ортопраксије.

Ђорђевићево емпиријско истраживање је и писцу ових редова послужило не само као искуствена база за компарацију него и у дефинисању основних појмова сопственог емпиријског истраживања, спроведеног у браничевском округу 1993. године (Благојевић 1995) као што су: атеизација, показатељи религиозности, секуларизација, дисолоуција догматског садржаја вере и други. Узимајући у обзир Ђорђевићево истраживање и консултујући резултате других социолошких, социо-психолошких и јавномњењских истраживања религиозности и после две хиљадитих, настала је, по нама, вредна „полемика“ о крајњим донетима везаности за религију и цркву у Србији између Ђорђевића и писца ових редова. Интересантно је, бар на први поглед, да анализе резултата из истоветне научне искуствене евиденције о везаности за религију и цркву у крајњем воде различитим генералним закључцима аутора. При томе треба прецизирати да се ова евиденција односи на квантитативне податке о стандардним индикаторима испитиване религиозности људи у последњих тридесетак година. С обзиром да се у омаленој домаћој социолошкој заједници ретко кад воде добронамерне полемике у циљу брушења питања и одговора на легитимне теме, у најкраћем, овако изледају ови релативно супротстављени закључци (Ђорђевић 2009, 57–64; Благојевић 2008; Благојевић 2009, 65–70):

Брка Ђорђевић

1. У протеклих двадесет и пет година није дошло до корените промене у верничком самодекларисању и признавању вероисповедне припадности. Ради се о континуитету а постоји испитаника који се изјашњавају у неким од конфесионалних термина и за себе тврде да су религиозни (слаби индикатори религиозности) су се усталили и може се претпоставити да ће се у будућности кретати у распону од 60 до 80% за личну религијску идентификацију и од 80 до 90% за конфесионално изјашњавање. Као наличје ових података стоји податак да је у односу на 80-те и 90-те године прошлог века код нас, а и у односу на остатак Европе, изузетно опао удео атеиста у становништву (према неким подацима једва их је око 3%);

2. веровање у Бога, као најопштији израз нечије религиозности и најчешће коришћен индикатор религиозности становништва, код Срба јесте

распрострањено и многостуко је порасло у односу на време од пре две и по деценије, али је ситуација амбивалентна кад се у обзир узму и други показатељи религиозне свести становника као што су веровање у загробни живот, рај и пакао или Исуса Христа као Сина Божијег. Код Срба је на делу „дисолуција религиозне свести: они не верују у битне саставнице учења православног хришћанства, само се вероисповедно препознају, декларативно су религиозни и уопштено верују у Бога. У Срба још није дошло ‘есхатолошко преумљење’ и питање да ли ће и када ће!? “;

3. ако су, дакле, православни Срби слаби у верском знању и консеквентном веровању, да ли су „јачи“ или ревноснији у испуњавању верских дужности? Ако дакле не верују консеквентно у догматско језго своје вере да ли својој цркви припадају? На основу анализе искуствених података врло је суморан закључак са становништва редовног одржавања црквених обреда: Срби не припадају сопственој цркви, они су удаљени од активног практиковања. Према томе, танак је слој црквених верника па нема ни говора о томе да православни верници поштују налог вере и свога религиозног вођства о правилном религиозном понашању које захтева редовност у вршењу обреда. „Код Срба је на делу криза религиозног понашања и удруживања: они не прелазе често храмовни праг, не учествују редовно у литургији, не poste нити се моле. У Срба још није надшло ‘ритуално преумљење’ и питање да ли ће и када ће!? “;

4. о каквој се онда овде религиозности ради и о каквом преовлађујућем типу верника, да ли се ради о стварном прихватању вере и није ли повратак традиционалним обичајима и обредима у православљу само први корак, о коме пише Светлана Велмар-Јанковић, према повратку посвећености вери? Изузетно је проширено учешће у традиционалним обредима православља (крштавање деце, слављење верских празника, црквени укоп покојника) па је то онај скуп индикатора који најбоље одсликава тип религиозности и тип верника на домаћем православно доминантном конфесионалном простору. Срби су увек били јаки у обредној религиозности и традиционалној повезаности са религијом и црквом. „Стога, оспоравајући ставове појединих српских социолога религије о томе да је дошло до енормног увећања религиозности Срба, још једном истичем своју тезу о обнови њихове традиционалне религиозности – ‘српско’ православље је у бити традиционалистичко – и превладавању традиционалног верника. Реч иде о традиционалном, ритуалном типу који је крштен (и крштава своје потомке), венчан у цркви, слави славу (евентуално Божић и Ускрс, на селу обавезно и литије) и сахраниће се уз опело. За таквог верника уводим назив ‘верник четири обреда’ (подвукао М. Б.) уверен како је он најраспрострањенији у Срба, а синтагму Г. Дејви ‘believing without belonging’ преокрећем у формулацију ‘традиционално припадање без веровања’. Срби су на почетку XXI века религиозни на начин традиционалног припадања без веровања“.

Сопствено, донекле истоветно са Ђорђевићевим а донекле другачије тумачење религиозних промена у Србији у коме се на првом месту наглашава амбивалентност овог процеса, сажимамо у неколико тачака:

Мирко Благојевић

1. консензус око значаја религије и Бога за живот људи у савременом српском друштву није више тако низак као пре четврт века. Може се слободно рећи да отприлике онолико људи колико је некад било религиозно (око 10%) толико данас сматра да религија и Бог уопште нису важни за живот људи у савременом српском друштву. Већинско мишљење је више него јасно: између 55% и 60% испитаника у Србији сматра да су Бог и религија важни за живот људи, што је у социјализму било незамисливо;

2. што се тиче индикатора тзв. културне религиозности у Србији за протеклих тридесетак година, ситуација је неједнозначна. Континуитет важи за конфесионалну идентификација са православљем, али не и за религијску самодекларацију. Конфесионална идентификација је раније као и данас била изразито већинска појава у српском друштву и судећи према актуелним показатељима може се рећи да ту неких битних помака нема. Кад у обзир узмемо идентификацију становништва у терминима свих конфесија на простору Србије долазимо до податка од 95% становништва, као што показује Попис становништва из 2002. (а слични су подаци и из пописа 2011. године). У том попису 85% становника се изјаснило да припада православној вероисповести (Попис 2002). За разлику од овог статистичког показатеља, за религијску (верничку) идентификацију се може константовати приметна ревитализација у смислу декларативне изјашњености испитаника у прилог личне религиозности, односно самодекларисања у прилог верничке позиције;

3. што се тиче елемената религиозне свести становништва, ситуација је амбивалентна: постоји општи консензус око веровања у Бога а кванитативне размере ревитализације ове сржне поставке хришћанства сличне су као и код религијске самодекларације. Међутим, друга веровања из догматског корпуса хришћанства иако се јесу ревитализовала нису направила такав скок као лична религијска идентификација испитаника и веровање у Бога. Овде су резултати ревитализације скромнији али евидентни што доказује нашу ранију констатацију (Благојевић 2005) о религијским променама у свим измереним димензијама везаности за религију и цркву само што су те промене различитог капацитета и интензитета;

4. ревитализација ритуалне праксе православља у Србији се мора диференцирано посматрати. Најпре због тога што су се неки видови традиционалне религијске праксе тврдокорно опирали световном, социјалистичком друштвеном окружењу и преовлађујућем духовном штимунгу у њему. Тако су, сем православне конфесионалне опредељености људи, и чин слављења Крсне славе и верских празника, крштавања деце, венчавања у цркви и опело били јако далеко од еродираниости за разлику од неких других ритуалних радњи чија се редовност сводила на инцидентне случајеве. Наравно, радило се о тзв. актуелној религијској пракси која се тиче посећивања цркве а нарочито литургије, молитве у цркви и изван цркве, посту, причешћивању и другим сличним обредним радњама. Према томе, закључак који ћемо изнети се на први поглед може учинити парадоксалним, али само кад се ствари не посматрају

еволутивно: ако религијску ситуацију посматрамо као духовни и друштвени процес који је започет пре више од педесет година, онда је јасно да је ревитализација обреда традиционалне природе данас скромнија од ревитализације неких раније друштвено већ отписаних обредних радњи које спадају у тзв. верске дужности и чинове побожности као што су одлазак у цркву, одласк на литургију, пост итд. Рецимо, данас је у Србији постатак људи који одлазе у цркву (сви интензитети) три пута већи у односу на период од пре четврт века а слична је ситуација и са другим обредима актуелне природе каква је нпр. молитва, како за време обреда у цркви тако и изван храма. У објашњењу овакве ревитализације актуелне религијске праксе свакако треба имати на уму и тзв. скривене вернике који у социјализму из страха најчешће нису смели јавно да износе и документују своју верничку позицију а коју сада слободно исказују не само вербално већ и религијским понашањем. Иако је тешко објективно утврдити број таквих новообраћеника, пошто се у истраживању можемо ослонити само на субјективне одговоре испитаника, такви верници постоје, но они сигурно не сачињавају већински део новорелигиозних.

Према томе, наше тумачење се разликује од Ђорђевићевог по томе што ми позорност у откривању процеса ревитализације религиозности усмеравамо према најслабијој карици у саставним деловима конвенционалне религиозности и везаности људи за религију и цркву. Тамо детектујемо промене које су наравно, далеко од црквено очекиваног, непроблематичног и консекветног религијског понашања, али које описују евидентно јачање и „оздрављење“ ове карице. Овде се ради о проблему који је сличан проблемима који настају приликом дефинисања религије као феномена, када се арбитрарно узимају неки аспекти религијског као кључни за одређење суштине или функције религије (Vukomanović 2008). Ђорђевић узима индикаторе традиционалног односа према религије и цркви који показују да је религиозност на тај начин најраспрострањенија а то је у исто време и суштина савремене православне религиозности. Ми у први план стављамо актуелно религијско понашање јер управо преко њега и доказујемо валидне али ограничене и споре промене у конвенционалној религиозности становништва, пошто је актуелно религијско понашање раније првенствено и било довођено у питање искуственим подацима о његовом значајном и видљивом еродирању. Оваква анализа, или полемика, спречава паушалне оцене о религијској ситуацији у Србији, како оне које предимензионарају религијске промене у правцу ренесансе православне религиозности тако и оне које не уочавају никакве валидне промене у повратку светог, духовног и религијског у приватни и јавни простор.

ТЕОРИЈСКИ ДОПРИНОСИ

Српска социологија религије треба да захвали Брки Ђорђевићу не само на првом теоријски фундираном, социолошком испитивању религиозности него и на стварању социолошке књижевности на српском језику о горућим

темама и проблемима савремене социологије религије. Ту је његов допринос немерљив пошто још нико други није приредио, већином самостално а ређе у коауторству, толико тематских зборника радова из социологије религије са одговарајућим предговором у коме се образлаже неодложна потреба да се одређени горући проблеми тематизују у домаћој академској заједници. У том смислу прво, иако не и хронолошки, треба поменути зборник под називом „Повратак светог?“ који је објавила нишка *Градина* 1994. године и за који је уводну студију написао Брка Ђорђевић под насловом „Свето и световно“ и поднасловом „Секуларизација као социолошки проблем“ (Ђорђевић 1994). Овде на једном месту налазимо најважније текстове светских аутора који су се наведеним проблемом бавили и врло исцрпну литературу посвећену проучавању процеса секуларизације. Но, још је важније што у уводном делу зборника Ђорђевић даје прву целовиту студију о секуларизацији, не само као амбивалентном друштвеном процесу него и као амбивалентним и крајње диспаратним генералним закључцима о секуларизацији – са једне стране као о „најзад пронађеној мудрости социологије“, а са друге стране као о једном социјалном и модерном научном миту (Гласнер) који је наслеђен из раних дана „херојске“ социологије (Хадн). Јасно је да је овај спор груписао многобројне ауторе, социологе религије и религиологе у табор секулариста (међу којима је и Брка Ђорђевић) и табор антисекулариста о којима Ђорђевић опширно обавештава српског читаоца, али условно речено и у „табор“ заступника неутралног концепта и систематизатора теорије секуларизације какав је нпр. швајцарски аутор Оливије Чанен.

Тако су се у Ђорђевићевом зборнику нашли репрезентативни текстови антисекулариста Лукмана и Мартина те текстови секулариста Вилсона и Кокса али и више неутрални текстови Чанена, Робертсона, Хемонда, Волиса и Бруса, Керкхофса, Флереа. Уз један број домаћих аутора који су се овим проблемом бавили из научне или теолошке перспективе, овај зборник и данас, више од двадесет година касније, представља најважнију литературу о секуларизацији на српском језику. Ђорђевић је зналачки наведени спор између секулариста и антисекулариста те вредних аналитичара спора, систематизовао у неколико питања и одговора као што су нпр.: „Како се најчешће одређује секуларизација?“, „Који су узроци секуларизације?“, „Какве су везе секуларизације, секуларности, секуларизма и атеизма“, „Око чега се конфронтирају Бел и Вилсон?“, „Да ли је секуларизација будућност постсоцијалистичког друштва?“. Сведочећи своју позицију секуларисте до краја, Брка Ђорђевић је легитимише следећим закључком: „Историјски је то фатум религије, њена блиска прошлост, актуелна реалност и вероватна будућност“ (Ђорђевић 1994, 17).

Зборник радова под насловом „Православље између неба и земље“ Ђорђевић је приредио и уводну студију написао за нишку *Градину* која га је објавила 1991. године (Ђорђевић 1991). Тако је на почетку значајних религијских промена на овим просторима у извесном смислу надоместио одсуство озбиљних текстова и зборника о православљу а посебно о српском православљу и Српској православној цркви у лаичкој литератури и публицисти-

ци која би била намењена ширем кругу читалаца а не само стручњацима из ове области. Због тога је и структура његовог уводног текста конципирана тако да надомести макар основне информације, историјске претпоставке и догматске поставке православља. Аутор у форми питања и одговора једног социолога религије упознаје читаоце са теолошким одређењем православља, Симболом вере, православном побожношћу, култом, будућношћу, односом српског православља и секуларизације (атеизације), односом према индиферентности и безверју, према екуменизму, дијалогу, према жени у цркви, према конверзији, најчешће у протестантизам, према политичком плурализму, веронауци, Светом Сави, професионалности. Ради се о већем броју важних питања и одговора који вероватно најсадржајније на једном месту тематизују читаву социолошко-религиолошку област проучавања односа православља и друштва. Данас, тридесетак година касније, можда тај подухват не изгледа тако широк и значајан, али после неколико деценија сушних социјалистичких година у тематизовању религије у Србији изван владајуће парадигме атеизма у науци и култури, овакав прилог је, прво, потврдио да се на такав начин може писати без аутоцензуре и то што је написано може да угледа светлост дана, а друго да је већ почело време повратка религије и цркве у јавни живот, више по томе што су то амбијенталне околности захтевале него што је била масовна потреба људи за религијом и духовношћу. Ђорђевић је то предосетио, па сугерише, у тексту и цитатима, да се треба чувати површног схватања, помодности и кича у издањима у којима се пише о православљу.

Зборник је састављен од већег броја текстова о православљу из пера теолога и лаичких, домаћих аутора мада не без неколико звучних иностраних имена као што су: Ернст Бенц, Андреас Бас, Тимоти Вер, Демостенес Саврамис, Л. Шапошњиков, Јурај Коларић те домаћих православних теолога: Николаја Велимировића, Јустина Поповића, Димитрија Калезића и професора Димитрија Богдановића, Владете Јеротића, Мирољуба Јевтића и других. Овакав састав зборника говори пре свега о његовој интердисциплинарности што је био очигледан недостатак у теоријском а још више у искуственом изучавању православља, самим тим и српског почетком 90-их година прошлог века. Са друге стране уводна студија Ђорђевића припада сасвим сигурно социологији религије у којој аутор истиче и методолошко начело вредносне неутралности у максими: „Ни за, ни против религије, већ о њој самој“. А о религији и у Србији почетком 90-их година се већ могло говорити као о евидентној религијској промени са вектором према оживљавању религијског, пре свега оног православног, на првом месту у контексту професионално-религијске идентификације које није имало само, нити првенствено, приватно значење него више колективно, у наступајућој атмосфери свеопштег конфликта на просторима распадајуће социјалистичке Југославије играјући многе друштвене улоге, нпр. хомогенизације колектива, заштите и одбране сопствене културе и ресурса преживљавања и отпорности. Иако се Ђорђевићу тада чинило да се не ради о чврстом десекуларизујућем процесу, повратак религије у јавни простор, на читавој територији бивше Југославије,

осим можда Словеније, у наредним годинама био је јак аргумент за *десекуларизацију друштва*. То наравно, не значи да именовани процес повратка религије у јавну сферу искључује повратак људи религијама али је тешко не сложити се са босанско-херцеговачким социологом религије Иваном Цвитковићем, који пише да је онај први био много снажнији, препознатљивији и аргументованији од овог другог на географским и конфесионалним просторима социјалистичке Југославије (Cvitković 2009).

У жељи да затвори сопствени логичку круг истраживања – религија, секуларизација, атеизам – Брка Ђорђевић се после објављивања наведених зборника радова латио завршног посла приређивања и зборника о атеизму под називом „Искушења атеизма“ који је нишка *Градина* издала 1997. године. По истом обрасцу, Ђорђевић је написао уводни текст под називом: „Атеизам као социолошки проблем – неколико питања и одговора једног социолога религије“ а на крају зборника аутор даје избор из литературе о атеизму насталој између 1980-те и 1995-те године, као и анотацију о заступљеним ауторима и њиховим преведеним или за ову намену написаним текстовима (Ђорђевић 1997). Поред наших аутора као што су: Ђуро Ђушњић, Владета Јеротић, Димитрије М. Калезић, Марко П. Ђурић, Ратко Р. Божовић, Драган Коковић, Мирољуб Јевтић, Радомир Виденовић, Љубинко Милосављевић, заступљени су и виђени страни аутори: Колин Кембл, Антонио Грумели, Срђан Врцан, Франсоа Русо, Карл Левит, Умберто Еко, Томас Бремер, Никола Дуганџија, Фингеир Хиорт. Према томе, ради се о избору аутора коме се нема шта замерити. Историја атеизма је богата, домаћа литература о овом феномену, кога је тешко одвојити од религијског, недостатна а Брка Ђорђевић је, ослањајући се на претходнике, дефинисао атеизам као „*став који се формира у социјалном окружењу – уједно је индивидуалан, личан и друштвен. Он је нормална позиција, начин понашања и стил живота, врста сазнајног, осећајног и практичног односа према стварности*“ (Ђорђевић 1997, 11). Ђорђевић се још бави узроцима атеизма, са тезом да су сви узроци секуларизације у исто време и узроци атеизма и облицима атеизма (као што су нпр. негативни, практични, егзистенцијалистички, марксистички). Иако је изучавање атеизма летитимно поље социологије религије, прилично је занемарено. Брка Ђорђевић је пре више од двадесет година изразио наду да ће се таква ситуација у домаћој социологији религије променити, надајући се да ће уследити последична реакција на актуелно окретања клатна истраживања према изучавању религије и религиозности, нарочито православне. Али, док неких помака има у проучавању православља, изучавање атеизма није донело никакве вредне резултате осим голих емпиријских података из истраживања религиозности и везаности за религију и цркву.

Пошто је Ђорђевић својом идејом о приређивању зборника радова – у распореду религија, секуларизација, атеизам – ставио тачку, нови круг је започео у првој деценији новог миленијума. По нашем мишљењу, поред зборника „Повратак светог?“ за српску социологију религије веома је важан и зборник „Муке са светим“ који је Брка Ђорђевић уредио и такође предговор написао, а *Нишки културни центар* издао 2007. године (Ђорђевић 2007,

5–20). Могло би се рећи да је то чак и најважнији зборник на српском језику у оквиру самосвојне, јединствене социологије религије као научне дисциплине. Поред одређеног броја заступљених текстова страних и домаћих аутора из социологије религије, уводни текст је искључиво посвећен, као што у поднаслову и пише „изазовима социологије религије“ са посебним освртом на домете, ограничења и могућностима домаће, српске социологије религије у контексту једне светске социологије религије која сигурно иде у ред неколико најразвијенијих социолошких дисциплина. У ери повратка светог, муке са светим су и личне муке приређивача, али и муке (изазови) српске социологије религије. Иако се зборник бави разноликим темама у оквиру дисциплине, централна тематска мука јесте упитност о могућем научном истраживању религије и религиозности. Брка Ђорђевић ту упитност непроблематично разрешава: иако религија иде у ред сложених, променљивих а често и неухватљивих духовних творевина, наука се у делокругу својих теоријских и методолошких претпоставки може и треба да бави религијом а на питање да ли научник треба да буде религиозан да би самим тим био „квалификован“ да се религијом бави, Ђорђевић такође, недвосмислено одговара да то није случај, наводећи низ логичких аргумената из других области где се и здраворазумски може закључити да нпр. психијатар не треба и сам да буде луд да би лечио пацијенте. Наравно, унутрашњих ограничења социолошког теоријског и методолошког захвата, кад се проучава религија, треба итекако бити свестан па отуда наш аутор пледира не само за мултидисциплинарну него још више за интердисциплинарну социологију религије. Интердисциплинарност је виши ниво од мултидисциплинарности зато што подразумева *прожетост* и сарадњу наука о религији као што су нпр. историја религија, антропологија религија, психологија религија али и филозофија и теологија. Међутим, Брка Ђорђевић по нашем мишљењу исправно резонују да интердисциплинарност као посмодерно схватање превазиђености традиционлне поделе на научне дисциплине, никако не би требало да иде на уштрб схватања социологије религије као посебне и јединствене научне дисциплине. Социологија религије не би требало да се утопи у религиологију или неку општу теорију или науку о религији.

Јединственост социологије религије се најпре огледа у објективности и критичности као битним карактеристикама научног сазнања. Отуда конфесионалност аутора, вера или невера или његова позиција у нпр. некој религиозној групи, пише Ђорђевић, никако не би смела да иде изнад наведених особина социолошког сазнања. Тзв. Западна социологија религије је тај стандард етаблирала, па и неки аутори социологије религије бивше социјалистичке Југославије, као нпр. Жељко Мардешкић (алијас Јаков Јукић), међутим, српска социологија религије још није дошла до тог нивоа. Ђорђевић напомиње како се веома лако, у неким текстовима наше социологије религије, може открити „огољен утицај религијско-конфесионалног порекла, не/религиозног стања“ и томе слично. Зато се Ђорђевић залаже у програмском делу текста предговора, за темељнију изградњу дисциплине и то као науке, академске дисциплине и као професије. Нема бољег и критичнијег

текста у домаћој социолошкој академској заједници који би понудио реална и сасвим конкретна решења за омогућавање професионализације дисциплине. Иако је Ђорђевић у свом радном веку много тога урадио за афирмацију социологије религије код нас, свестан је да код нас још увек нема таквих организационих форми професије *социолог религије* које би задовољиле научне и академске стандарде какви постоје у развијеним земљама Запада. На млађим колегама је, да на основу програматског текста Брке Ђорђевића, раде на професионализацији социологије религије. До данас се није много одмакло: нема јединственог часописа за социологију религије, нема ниједне катедре за социологију религије на нашим универзитетима, нема ниједног института за проучавање религије, нема јединствених последипломских студија социологије религије.

Навели смо четири кључна зборника из социологије религије које је Брка Ђорђевић комплетно уредио до 2007. године. Но, он је ту делатност наставио све до данас. Задовољићемо се тиме да их само поменемо: „The Sociology of Religion in the Former Yugoslav Republics“ (Ђорђевић 2008), „Могућности и донети социјалног учења православља и православне цркве“ (Ђорђевић и Јовановић 2010), „On Religion in the Balkans“ (Ђорђевић 2013), „Религијска култура“ (Ђорђевић 2015). Овако наведени делују импресивно и рекло би се да је то било лако остварити уз посвећенички труд какав је одувек красио Ђорђевића. Међутим у Србији је увек потребно и нешто више од жеље, талента и труда. Оваква едиторска делатност захтева од човека да не буде само стручњак и кабинетски професионалац. Ђорђевић је испуњавао и те допунске услове.

Као што смо видели његови зборници јесу репрезентативан скуп текстова иностраних аутора и осведочених домаћих социолога религије, али је Брка Ђорђевић увек несобично инсистирао да се шанса да млађим и младим социолозима који тек закорачују у поље социологије религије. То је још једна Ђорђевића особина коју свакако треба истаћи и која доприноси професионализацији дисциплине. Истовремено је то и препорука социолозима религије средње генерације у њиховом односу према млађим и почетницима. Увек кад је то могуће, настојимо да следимо такву тековину коју нам је Брка Ђорђевић оставио.

ДОПРИНОС ПРОФЕСИОНАЛИЗАЦИЈИ ДИСЦИПЛИНЕ

Два су темељна доприноса Брке Ђорђевића професионализацији и академизацији домаће социологије религије и религиологије: оснивање научног струковног удружења под називом *Југословенско удружење за научно истраживање религије* и то у Нишу, 1993. године и друго, у оквиру овог удружења формирање библиотеке под називом „Религија и друштво“. У контексту ових делатности пропратне су делатности сарадња понајпре са страним социолозима и религиолозима, у виду учествовања на међународним и конференцијама са међународним учешћем у организацији ЈУНИР-а,

држања предавања, учешћа на округлим столовима, долазак на студијски боравак, Ђорђевићево менторство и помоћ млађим ауторима у завршавању магистарских и докторских теза. Ако за кратко занемаримо домаће ауторе, који су своју професионалну афирмацију социолога религије и религиолога поглавито стекли или почели са ЈУНИР догађањима, овде ћемо поменути саме неке ауторе који вероватно никада не би ни свратили у наше двориште да није било агилности и умешности Брке Ђорђевића да их привуче: Ајлин Баркер (В. Британија), Нонка Богомилова и Петар-Емил Митев (Бугарска), Томас Бремер (Немачка), Енрике Ибањез (Аргентина), Миран Комац (Словенија), Катрин Лутар Тавар (Француска), Иван Маркеша и Синиша Зриншчак (Хрватска), Пол Мојзес (САД), Ксенија Трофимова и Сергеј Лебедев (Русија), Тимоти Тревор-Бриско и Роберто Чипријани (Италија), Иван Цвитковић (БиХ). За ситуацију у домаћој академској заједници у турбулентним 90-им година прошлог века, хроничним проблемима са финансијама у организовању научних скупова и објављивању радова, овакав списак страних учесника је више него импресиван. Сва ова догађања су, са друге стране, често била и једини пут за домаће социологе религије и религиологе да упознају етаблиране социологе ван границе земље и да учествујући на овим научним догађањима, више у неформалним него у формалним разговорима, размене искуства и сазнају нове информације. ЈУНИР у томе има велики значај, а само његово трајање говори о озбиљности са којом су му Брка Ђорђевић и блиски сарадници пришли.

Овај текст о Брки Ђорђевићу као српском социологу религије није замисљен као његова исцрпна биографија и библиографија. Мислим да ће његови блиски сарадници урадити тај обиман посао. Наша замисао је била да укажемо на неколико битних референтних тачака незаобилазног доприноса Брке Ђорђевића српској социологији, самим тим и социологији религије. Поштено говорећи, не ради се ту само о доприносу који ће будуће генерације, са неком историјском дистанцом, критички валоризовати читајући књиге и социолошке текстове. Организациони допринос професионализацији дисциплине такође је незаобилазан, али би он требало да се нађе у књигама другачије врсте, биографским и аутобиографским те у реминисценцијама савременика и млађих сарадника. Ваљда ће се наћи неко на том послу као што се Брка Ђорђевић нашао кад су били у питању Веселин Илић, Јован Ђирић и Ђура Стевановић.

ЛИТЕРАТУРА

Бенц, Ернст. „Величина и слабости православља“. У *Православље између неба и земље, Градина* 10-12 (1991).

Благојевић, Мирко. *Приближавање православљу*. Ниш: Градина и ЈУНИР, 1995.

Blagojević, Mirko. *Religija i crkva u transformacijama društva*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenenu teoriju i IP „Filip Višnjić“, 2005.

Blagojević, Mirko. „Desecularization of Contemporary Serbian Society“. *Religion in Eastern Europe XXVII*, 1 (2008): 37-50.

Blagojević, Mirko. „Empirical (Re)Evolution of Revitalization of Orthodox Christianity“. In *Revitalization of Religion (Theoretical and Comparativ Approaches)*, edited by Danijela Gavrilović. Nis: YSSSR, 2009.

Vukomanović, Milan. *Sveto i mnoštvo – izazovi religijskog pluralizma*. Beograd: Čigoja štampa, 2001.

Vukomanović, Milan. *Homo viator – religija i novo doba*. Beograd: Čigoja štampa, 2008.

Đorđević, Dragoljub B. *Beg od crkve*. Knjaževac: Nota, 1984.

Ђорђевић, Драгољуб Б. „Мале верске заједнице (темат)“. *Марксистичке теме* 11, 3-4 (1987): 114-290.

Đorđević, Dragoljub B. *O religiji i ateizmu*. Niš i Beograd: Gradina i Sručna knjiga, 1990.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Православље између неба и земље*. Ниш: Градина, 1991.

Ђорђевић, Драгољуб Б. „Правосавље између неба и земље (темат)“. *Градина* 10-12 (1991): 3-257.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Повратак светог?* Ниш: Градина, 1994.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Искушења атеизма*. Ниш_ Градина и ЈУНИР, 1997.

Đorđević, Dragoljub B. *Proroci “nove istine”: sekte i kultovi – Šta treba da znato o novim religioznim pokretima?* Niš: JUNIR i Društvo za zaštitu u unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine, 1998.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Муке са светим*. Ниш: Нишки културни центар, 2007.

Đorđević, D. B., ed. *The Sociology of Religion in the Former Yugoslav Republics*. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion, 2008.

Djordjević, Dragoljub B. „Religiousness of Serbs at the Beginning of the 21st Century: What is it About?“ In *Revitalization of Religion (Theoretical and Comparativ Approaches)*, edited by Danijela Gavrilović. Niš: YSSSR, 2009.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Милош Јовановић, прир. *Могућности и донети социјалног учења православа и православне цркве*. Ниш и Београд: ЈУНИР и Фондација „Конрад Аденауер“, 2010.

Đorđević, Dragoljub B., ed. *On Religion in the Balkans*. Niš and Sofia: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion and “Ivan Hadyviski”, 2013.

Ђорђевић, Драгољуб Б., прир. *Религијска култура*. Лесковац: Лесковачки културни центар, 2015.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Богдан Ђуровић. „Секуларизација и православље: случај Срба“. У *Повратак светог?*, приредио Д. Б. Ђорђевић. Ниш: Градина, 1994.

Tomka, Miklos. “Is Conventional Sociology of Religion Able to Deal with Differences between Eastern and Western European Developments“. *Social Compass* 53, 2 (2006): 251-265.

Flere, Sergej. „Questioning the Need for a Special Methodology for the Study of Eastern Orthodoxy”. *Social Compass* 1 (2008).

Cvitković, Ivan. „Has the ‘Return’ or Religions Occurred or ‘Return’ to the Religion?“. In *Revitalization of Religion (Theoretical and Comparativ Approaches)*, edited by Danijela Gavrilović. Niš: YSSSR, 2009.

РОМОЛОГИЈА

Драган Тодоровић

ДРАГОЉУБ Б. ЂОРЂЕВИЋ КАО РОМОЛОГ

УВОД

До пред истек двадесетог века у српској социологији религије било је занемарено проучавање религијског и верског живота Рома. Из убеђења да је истраживање религије, религиозности и верских обичаја Рома значајно из најмање два разлога: 1. ромска религијска култура важан је сегмент јединствене културе Рома, и 2. еманципација у религијско-црквеном пољу, поред социо-економске и политичке, битан је предуслов свеукупног уздицања ромског народа – Драгољуб Б. Ђорђевић 90-их предузима низ корака на интензивирању, модернизацији и продубљивању теоријских и емпиријских изучавања ромске „религијске музикалности“.

Заправо, потребу за социолошким проучавањем Рома наговестио је још у програматском тексту „Социолошко истраживање друштвених односа и регионални развој“ из 1985. године (Ђорђевић 1985, 222; цитирано према: Ђорђевић 2015, 172):

„Да се не би еманципација искључиво задржала на фолклорном елементу, и да би се подстрекивала средствима саображеним духу Рома, неопходна је диференциранија друштвена акција и на бази научне опсервације. Социолошка и социјал-антрополошка истраживања на терену, уважавајући облике ромског хабитуса, понудила би изворнију панораму са репрезентацијом аутохтоних жеља и тежњи популације, откривала би богатство енергија и разноврсност продуктивних могућности учаурених у традицију етноса, а често непримерено подстицаних и коришћених. Због тога је потребно предузети интердисциплинарно сликање стила живота Рома и њихове културне самосвести, као и разрадити конкретне алтернативне програме националне еманципације (пример у економској еманципацији: професионализација музичког фолклора и легализација естрадне сцене, самозапошљавање у традиционалним занатима и услугама, кооперативно запошљавање и запошљавање у домаћој радиности – уз текуће, ‘нормалне’ видове).“

Са Богданом Ђуровићем, тадашњим најближим сарадником, асистентом-приправником на Катедри за друштвене науке Машинског факултета Универзитета у Нишу, реализовао је прво искуствено истраживање Рома у родном месту Константина Великог – „Обреди при великим верским празницима код Рома у Нишу“ (Ђуровић и Ђорђевић 1996). Већ 1998. године двојац, заједно с Драганом Машовић, англистичкињом са Филозофског факултета у Нишу, уз подршку прашке *A Scheme for Supporting a Research* спроводи пројекат „Социокултурна адаптација Рома у Србији у процесу транзиције – интеграција, асимилација или сегрегација?“. Тиме су и суштински постављени темељи *Нишкој ромолошкој школи*,¹ доброно познатој у бал-

¹ Том неформалном покрету социолога (Богдан Ђуровић, Данијела Здравковић, Ђокица

канским оквирима и шире по множини тематски разноврсних истраживања и ниски значајних књига, студија, монографија, зборника и чланака о Роми-ма.² Драгољуб Б. Ђорђевић њен је оснивач и најпродуктивнији представник дуже од две деценије.

ЕМПИРИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА

Поред поменути два, професор Ђорђевић је осмислио и спровео бројне искуствене пројекте – њима и руководио. Они јесу најчешће добијени у интернационалној конкуренцији и потпомогнути су од стране престижних међународних фондација:

1. Обреди при великим верским празницима код Рома у Нишу (1996): руководилац Б. Ђуровић.

2. *Socio-cultural Adaptation of the Roma in the Serbia in the Transition Processes – Integration, Assimilation or Segregation?*: Head of Team; Research Support Scheme, Prague; 1998–2000.

3. Јавно мњење о локалним проблемима: руководилац деоница Какви су Роми, наше комшије?; Јесу ли заиста професори лојални режиму?; Грађанске иницијативе, Београд; 1999.

4. Класична вера и ромско-православна сеоска гробља (1999): руководилац.

5. „Излазак на црту“: руководилац деонице *Роми и „излазак на црту“*; Грађанске иницијативе, Београд; 2000.

6. *Religious Life of Orthodox and Muslim Roma in Western-Southeast Serbia*: Head of Team; Research Support Scheme, Prague; 2000–2002.

7. *Roma Between Serbs and Albanians in Bujanovac and Preševo – Political and Cultural Causes of Conflicts*: Head of Team; Social Science Research Council, Washington; 2001–2002.

8. Зајде Баца – ромско култно место у Нишу (2001): руководилац.

9. *Income Generating Activities For Roma People in South Serbia (Bujanovac, Vranje, Leskovac)*: Head of Team; Italian Consortium of Solidarity, Belgrade; 2001–2002.

10. Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције: руководилац деонице Роми као трансгранична и транскултурна група; Министарство науке и технологије РС, Београд; 2002–2004.

Јовановић, Јасмина Петровић, Драган Тодоровић, Маријана Филиповић, Владимир Цветковић...) придружује се покоји филозоф, политиколог, историчар, етнолог, лингвиста, публициста (Баја Саитовић Лукин, Јован Живковић, Светозар Стајић, Марко Ђорђевић, Ива Трајковић, Недељко Богдановић, Владимир Јовановић, Ибрахим Османи, Осман Балић, Раде Вучковић Нишки, Ненад Јашић).

² Искрпно о настанку, историјату и радовима *Нишке ромолошке школе* у: Тодоровић 2017.

11. *Romani Cult Places and Culture of Death*: Head of Team; Open Society Institute, Budapest; 2002–2005.

12. Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције: руководилац потпројектне целине „Култура мира и Роми на Балкану /Србија, Македонија, Бугарска/); Министарство науке и технологије РС, Београд; 2005–2010.

13. *Romani Talents of Southeast Serbia*: Head of Team; Open Society Institute, Budapest; 2006–2007.

14. Текије, тарикати и шејхови нишких Рома: руководилац (2007–2008).

15. Интеграција деце расељених косовских Рома у образовни систем: истраживач (2008).

16. Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије: руководилац; Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, Београд; 2011–2019.

Несебично укључујући најближе сараднике, колеге са других српских универзитета и научних установа, али и ине вредне нероме и талентоване Роме, стрпљиво је проширивао мрежу гласноговорника убоге националне групе и систематски изучавао промене етничког и религијског идентитета Рома.

ТЕОРИЈСКА ПОЗАДИНА У РОМОЛОШКИМ ПРОУЧАВАЊИМА

Сопствено упориште у научном обухвату ромске етничке заједнице Ђорђевић проналази у: 1. идеји интеркултурализма и 2. шеми социјалне стратификације Макса Вебера. На више места у радовима потцртава њихов значај (Ђорђевић 2002, 9–19):

„Ја) Ромима одговара интеркултурализам. Социолози су текућих година и у нас промовисали интеркултурализам (Јакшић, 1995; 1997), односно парадигму на заживљавању тог 'помодног' светског таласа. Иако се интеркултурализам већ препушта оштром критичарском скалпелу (Катунарић, 1996), а првогласници свесни његовог омеђеног учинка, посебно у посткомунистичким друштвима, он јесте једна од пронађених мудрости и нема му алтернативе у мултиетничким и вишеверским заједницама. Зато и Ромима, јер су у транснационалној ситуацији, свагда и свугде живе са другим етносима и културама – 'Роми у интеркултуралном окружењу' – у потпуности одговара теоријски и практични интеркултурални прилаз.

Поводом Рома гледано, ми збиља јесмо мултикултурно друштво, но далеко од интеркултуралистичке заједнице. Тиме интеркултурализам избија у први план, јер развијањем и гајењем интеркултуралне теоријске и практичне позадине, као синтетичке, итекако би се допринело да се Роми – тај народ са “укусом крви у устима” – отарасе гетске свести и гетоизације, дискриминације и сегрегације, и мање буду притиснути ксенофобијом и расизмом околине.

Роми јесу између мултикултурализма и интеркултуралности, али *интеркултурализам*, као теоријски и практични модел, *јесте нешто различито од мултикултурализма*, прецизније – његовим се заживљавањем тежи ква-

литетнијој заједници у којој мањинске етничке групе неће бити потпуно интегрисане нити апсолутно асимиловане. Задржаће сваку врсту самосвојности и, у равноправној интеракцији, размењиваће међусобно и са доминантном културом културна и друга добра.

Како је то Ј. Кардос (1998:9) сведено показала: *'Мултикултурално друштво би требало имати карактеристике друштва у коме различите етничке групе живе заједно али без интеракције. У њему се мањинске групе пасивно толеришу, али нису прихваћене од стране већинске групе. Интеркултурално друштво би требало дефинисати као друштво где различите групе живе заједно, размењују животна искуства, поштују међусобно различите стилове живота и вредности.'*

1б) Ромима одговара безконфликтно напуштање положаја етно-класе. У уређеним заједницама – вели Вебер – положај људи, као појединаца и припадника различитих колективитета, јесте одређен класом, моћи и статусом, тј. трима големим и структуралним сегментима друштва: социјално-економским подручјем, правно-политичким пољем и сфером културе. То најпосто значи да се ми делимо по богатству и економској снази, угледу који уживамо и моћи којом располажемо. Тако једни, чинећи узак круг људи, јесу пребогати и поседују више него што им треба – други, најбројнији, имају нешто и довољно за егзистенцију – док трећи немају ништа или имају врло мало, живе на ивици беде и зависе од социјалне потпоре. Неки су са привилегованим статусом, приписаним од стране заједнице, већина је просечно вреднована, а ту су и они без икаквог угледа, презрени и понижени. Постоје моћници у друштву који доносе кључне одлуке за све и о свима; гро људи није у прилици да демонстрира моћ, осим у непосредном окружењу – пуно је и појединаца без шанси да остваре своје интересе упркос отпору. У друштву нису сви равноправни, нити ће икада бити, али су једино Роми у српској држави, као и у свакој другој, етно-класа, јер су они: 'трећи' који 'немају ништа или имају врло мало, живе на ивици беде и зависе од социјалне потпоре', 'без икаквог угледа, презрени и понижени' и 'без шанси да остваре своје интересе упркос отпору'.

У принципу, за нероме и друге слојне и етничке групе, важи да се отупљује неједнакост, тиме и међусобна конфликтност, јер критеријуми раслојавања – образовање, професија, приход, стил живота, религија и конфесија, расна и етничка припадност, политичка снага и углед... – производе мултидимензионалну основу стратификације: 'Сваки појединац заузима одређено мјесто с обзиром на сваки од тих критерија, а привилегираност у једном често се поништава с непривилегираношћу у другом (Киваџић, 1989:93).'

Како да се многи Ром, онда и читава национална мањина, укључи у стратификациону утакмицу; напредује, примера ради, по друштвеним добрима које је стекао а још се бори за поштовање својте и шире околине, или, одмакне у политичкој моћи иако му мања материјална подршка, најзад, стекне пристојан углед без асистенције властодржачког естаблишмента!? Тешко – но јесте изводљиво. Треба 'променити живот' и понашање у социјално-економским подручју, правно-политичком пољу и сфери културе."

МЕТОДОЛОШКА УПУТСТВА И НЕДОУМИЦЕ ОКО RROMANIPEN-A

Као што је ред, после утврђивања општетеоријског background-а, Д. Б. Ђорђевић формулише неколико методолошких упутстава с којима ће морати да рачуна сваки ромолог. Она су сведива на препоруку, коју проглашава општим принципом ромолошке методологије, а гласи: „Апсолутни услов

за успех проучавања Рома је прихватање сржи ромства, културе Рома и њихове животне ситуације. Сарадња са Ромима је неизоставно неопходна за откривање ромскости, тако да она буде предата неромима (Векман 1983, 17)“.

Посебни и појединачни позадински принципи ромолошке методологије, до којих је дошао у дијалогу са Сагом Векман (Weckman), финском Ромкињом, јесу:

1. До сазнања о Rromanipren-у треба долазити ромолошком методологијом и каталогизовати га у оквиру интердисциплинарне ромологије;
2. У ромолошкој методологији битно је поштовање дијалектике опште-посебно-појединачно;
3. У ромолошким проучавањима, бар за сада, употреба квалитативне методологије је хеуристички плоднија од квантитативне – посебно спрам коришћења анкетне технике;
4. Знање ромског језика поставља се као методолошки императив;
5. У ромолошким проучавањима полазиште мора бити хуманистички ангажовано;
6. Познавање источне културе, посебно индијских корена ромске културе, неизбежан је предуслов ромолошких изучавања;
7. Ромолог се из методолошког разлога свагда мора држати става да је почетник у ромској култури;
8. У ромолошким, као и у сваким, истраживањима избегавати пребрзо закључивање, јер такви закључци „увек могу бити нетачни“;
9. У ромолошким истраживањима нужно је освојити и држати се духа thick description;
10. У ромолошким истраживањима један од битних услова успешности јесте стицање поверења ромске заједнице;
11. Ромолошка методологија налаже нерому истраживачу да се спусти на ниво Rromanipe-a;
12. Истраживач се при ромолошким изучавањима, у додиру с ромском заједницом, не сме претварати, већ бити оно што јесте, понашати се у складу са својим идентитетом и интегритетом;
13. У ромолошким изучавањима на почетку је потребно одстранити сопствене стереотипе и предрасуде о „објекту“, предмету истраживања; и
14. У методологији ромологије, као у свакој другој, не пита се за етничко – овде ромско/неромско – порекло истраживача, него је важна његова експертиза.

Право говорећи, *без познавања Rromanipe-a (Rromanipren-a) незамислива су ромолошка истраживања* (Ђорђевић 2014, 137–138).

Око Rromanipren-a није све потоман – низица је (и методолошких) недоумица – и стога Ђорђевић (2004ђ) у више наврата покушава да их каталогизира и разјасни. Па тако износи на светлост дана пет питања и одговора:

1. Имају ли Роми културу? Да, имају, и то богату, само је потребно да се изучи и стручно представи. 2. Која се наука бави ромском културом? Новонастала Ромологија као интердисциплинарна и синтетизирајућа наука. 3. Да ли нероми могу проучавати ромску културу? Да, могу, и то је пожељно. Инсистирање на ставу да једино Роми могу да се самоистражују је методолошки недопустиво и слива се у тзв. методолошки национализам. 4. Због чега је политичка коректност неопходна у истраживању ромске културе? Због тога што се ради о рањивом народу који је слика и прилика оних који немају ништа или имају врло мало, живе на ивици беде и зависе од социјалне потпоре, без икаквог угледа, презрени и понижени и без шанси да остваре своје интересе упркос отпору. 5. Је ли реконструкција ромске културе кључни задатак? Јесте, али оно што се вековима „стално расипало и без трага губило“, преобликовало и мешало са другим, тешко је сада ишчупати из историјске старинарнице и предати га у систематизованом облику надоласећим генерацијама. Стога је можда битније од прворазредног посла – реконструкције, или бар истог значаја, сконцентрисати пажњу на савремену културу Рома.

ПОЉА ИЗУЧАВАЊА

Омеђујући ромолошка интересовања академске заједнице на ромски положај у три велика друштвена подсистема – социјално-економској области, правно-политичком пољу и културној сфери, професор Ђорђевић је настојао да скромно допринесе свакој од њих. У *социјално-економском* подручју отворио је теме ромског просјачења (Ђорђевић и Тодоровић 1997), успешних Рома (Ђорђевић 2007b, 2008) традиционалних и нових занимања и ромске економије на бувљацима (Ђорђевић, Živković and Todorović 2002a; 2002b). У *правно-политичком* простору разматрао је претпоставке за ромску интеграцију (Ђорђевић 2004e; Ђорђевић and Filipović 2005a, 2005b, 2006), анализирао ромску политичку културу (Ђорђевић 2001v), положај Рома у конфликтима и њихово страдање (Ђорђевић 2006b, 2008b), ромску перспективу спрам регионализма (Ђорђевић 2007v) и однос већинских народа према њима (Ђорђевић 2000, 2004g; Ђорђевић, Todorović and Milošević 2004). Ипак, највише пажње посветио је *култури Рома*, усредоточујући се превасходно на њихову *религијску културу*. Попис истраживаних тема обухватао би: методолошки приступ ромској култури (Ђорђевић 2004ђ, 2014), ромски културни идентитет, гоманире (ромство/ромскост) (Ђорђевић 2004d), ромску религиозну културу, религију и верске обичаје Рома, традиционалне ромске празнике (Ђорђевић и Василица), однос већинских и мањинских религија према Ромима, ромску класичну религиозност, ромску културу смрти, ромске предсмртне, смртне и посмртне обичаје, сахрањивање и ромска гробља и ромска култна места. Ево резимеа неких професорових домашаја.

Већинске и мањинске религије и Роми

Следећи социолошки налог – да предузимање конкретних корака за стицање њихове равноправности у религијско-црквеној сфери није могуће без одговора на питања о односу већинског верског становништва према ромској верској мањини и верској дискриминацији према Ромима – Ђорђевић је у својим радовима подробно коментарисао ставове већинског српског становништва (Ђорђевић 2001b; Ђорђевић и Тодоровић 2001), али и Мађара и Муслимана, етничких мањина и, истовремено, религијских већина (Ђорђевић и Филиповић 2004), о Ромима као конвенционалним верницима.

Упознавао нас је и са ставовима православних, исламских, католичких и протестантских великодостојника и виђеније ромске елите о Ромима као верницима. Методом продубљених интервјуа трагао је за одговорима да ли они могу бити „добри” црквени верници и да ли се њихово понашање у религијском пољу може третирати као добар пример интеркултуралистичке праксе у мултиетничким и вишеверским друштвима (Живковић, Тодоровић, Јовановић и Ђорђевић 2001). Критички је преиспитивао преовлађујућу праксу откривених религија да са зазором прилазе истинском укључивању верујућих Рома, јер занемарују чињеницу да они могу бити добри верници само уколико бивају примани, доживљавани и третирани једнако равним са осталом паством.

Анализом појмова „религија“, „вероисповест“, „конфесионална припадност“, „моноконфесионални менталитет“, „религија избора“, „вере мањина“, „мањинске вере“ и „мањинске верске заједнице“ темељно је разјаснио *верско мањинство* (Ђорђевић 2003v), уз навођење Рома који су вишеструки мањинци и на чијем примеру се најбоље одсликава положај вера мањина (Ђорђевић 2002v).

Класична религиозност

У социологији религије се црквена, конвенционална, тј. класична религиозност одређује као синтеза религиозне свести и религиозног понашања и удруживања. Разговор о класичној религиозности Рома подразумева давање одговора на питање како се они *конфесионално идентификују*, „јесу ли ‘чисти’ хришћани, муслимани или пагани, комбинација првог и другог, мешавина трећег са обе претходне вере, сједињење трећег са првим или са другим, односно, да ли су, будући хришћанима, православци, римокатолици или протестанти, односно сунитски или шиитски муслимани“ (Ђорђевић 2010, 227)? У својим текстовима Ђорђевић покреће многе значајне теме: редовност практиковања побожности у верским храмовима, празничарским навикама, верским обредима, вери у божанско стварање света и загробном животу и сл. (Ђорђевић 2003).

Констатује да су српски Роми већма православни хришћани и муслимани сунити; заостају католици а напредују протестанти. У садашњости је танак

слој оних који редовно и на прописани начин спроводе обичаје и обављају ритуале; превагнули су тзв. сезонски или верници четири обреда код којих је изражена секуларизација религиозног понашања. Брже и у ширем обиму се напуштају религиозна понашања која траже одрицања, напор и ревност: молитва и пост, посета цркви, литургија и исповед. То подразумева смањење броја, чак и атрофију, религиозних обичаја и ритуала, лабављење учесталости и интензитета и придавање мањег значаја њиховој важности и ефикасности (Ђорђевић 2002b). Интерпретацијом емпиријске грађе потврђује хипотезу по којој су они на путу да буду добри верници класичне хришћанске, православне религиозности, односно да се приближавају класичном моделу ромскоправославног верника: крштевају се, венчавају у цркви, славе славу и сахрањују уз опело. Роми муслимани у свему прате хришћанску сабраћу: обрезају децу, славе Рамазан и Курбан бајрам и сахрањују умрле по исламским обичајима, и исто су на путу да буду добри класични верници исламске религијске заједнице. Притом, ни једни ни други не потиру и не заборављају старе културне одреднице, већ се интегришу на своју и добробит шире заједнице (Ђорђевић 2001). На основу одговора респодената из југоисточне и југозападне Србије, трагао је за регионалним разликама у погледу развијености религиозне свести Рома муслимана у поређењу са православнима, а на основу квантитативне и квалитативне присутности/одсутности уобичајених елемената религијског догматског склопа (Ђорђевић и Тодоровић 2002).

Култна места

Поред указивања на теоријски значај изучавања култних места као важног чиниоца верског испољавања једног народа, проф. Ђорђевић је српској социологији религије и ромологији понудио две оригиналне типологије ромских култних места. Према првој типологији постоје: жива ромска култна места, она која су у функцији и угашена ромска култна места, она коју су ван функције. Према другој разликују се: култна места која посећују искључиво Роми, култна места која Роми посећују заједно са осталим народима и сакрални храмови, као култна места окупљања Рома (Ђорђевић 2003b).

Конфесионална сложеност ромског бића најбоље се уочава анализом конкретних случајева из богате материјалне заоставштине. У историји Ниша ексклузиван положај заузима Зајде Баца – култно место нишких Рома. У неколико текстова, који су врхунили засебном монографском студијом, Ђорђевић је представио трансформацију отоманске легенде (предања) о Захиде-баци, вероватно историјској личности – о којој пише Евлија Челебија још у 17. веку – касније сакрализованом од стране нишких Турака, о чему су у своје време извештавали и Феликс Каниц и Милан Ђ. Милићевић. Одласком Турака нишки Роми прихватају, прерађују и прилагођавају и предање и место поред тзв. Београдске капије на нишкој Тврђави, где се налазило тулбе, стварајући себи култно место које посећују и муслимански и православни Роми (Ђорђевић und Todorović 2008; Ђорђевић и Тодоровић 2017). Под његовим руководством, на основу разговора са старијим Ромима и истраживањима-

ма на терену, према унапред усвојеној методологији, детаљно је обрађено десет културних места из топличког, нишког, пчињског и зајечарског округа у Србији (Ђорђевић 2005а).

Гробља

Отворио је и ново поље у ромолошкој литератури и поставио основе за социоемпиријско истраживање *феномена смрти, начина сахрањивања (погребних обичаја), култа гроба и типова гробаља у Рома*. Руководећи се тврђом да је место њиховог сахрањивања својеврстан тест етничке и религијске толеранције, Драгољуб Б. Ђорђевић је конструисао *типологију ромско-православних сеоских гробаља* на територији нишке општине и тестирао хипотезу по којима се Ромима гради “вечна кућа” на: а) сопственом, тзв. ромском гробљу које је физички одвојено од тзв. српског; б) сопственом, тзв. ромском гробљу које је физички спојено са тзв. српским, в) тзв. српском гробљу, помешано са осталим мештанима и г) другом гробљу, ван домицилног места (Ђорђевић и Тодоровић 1999; Todorović and Đorđević 2001; Đorđević 2004). Роми су се одувек сахрањивали на одвојеном и од боравишта удаљеном терену из најмање три разлога: а) оштре сегрегације и стигматизације већинског окружења, б) унутрашњих одлика сопствене културе и културе смрти, и в) бурних друштвено-историјских дешавања. Сем погребан ван места живљења (тип „г“) остали типови гробаља („а“, „б“ и „в“) сасвим су легитимни и пожељни, закључује Ђорђевић. Искусвена евиденција проширена је анализом двадесет и девет примера ромског урбаног и руралног сахрањивања са географско-културног простора југоисточне Србије (Ђорђевић 2005а; Đorđević and Todorović 2006).

Сахрањивање и смртни обичаји

Смрт је “особени друштвени чин у коме се врхуни множина групних и социјеталних појава, *изистинска слика* конкретне заједнице и културе, *која нам открива ниску, примера ради, економских и класних, слојних и статусних, обичајних и верских, етничких и расних односа*” (Ђорђевић и Тодоровић 1999, 3). А све у вези са њом – предсмртни, смртни, посмртни обичаји – ткаје својеврсну *културу смрти*. Како се ромска култура смрти уклапа у српску културу, тј. да ли је ова потоња, будући шира, привлачи, прима и усисава или одбија и искључује, покушао је проф. Ђорђевић у својим текстовима да одговори анализом ромских предсмртних, смртних и посмртних обичаја.

Сачинивши “*Процедуру интервјуа са старијим Ромима/Ромкињама о предсмртним, смртним и посмртним обичајима*”, упутио се наш ромолог у потанко описивање обичаја у вези са смрћу Рома муслимана и православних Рома југоисточне Србије: обичајима који се практикују пред смрт, непосредно иза смрти, око припреме укопа, затим сам чин сахране, као и понашање

после опроштаја од покојника на гробљу. У појединим се одговорима отворено признаје да су неки од тих обичаја остали непромењени упркос зубу времена, да су неки нужно доживели делимичну трансформацију, а да су неки свежа креација најмлађих генерација (Todorović and Đorđević 2011, 2012).

Конверзија

Самостално и у сарадњи са другим представницима *Нишке ромолошке школе* проф. Ђорђевић се активно укључио у разрешавање недоумице домаће социологије религије о томе шта се данас подразумева под мисионарењем (евангелизацијом), преобраћењем (конверзијом), односно прозелитизмом (преузимањем верника), као и различитих тумачења ових појмова од стране представника већинских и мањинских религија (Тодоровић и Ђорђевић 2004).

Интересантно је и понашање Рома у процесу мисионарења, преобраћења и прозелитизма. Због своје верске аморфности – неутемељености у вери и конфесији – Роми уопште су погодна подлога на магистрали преобраћења. Процес преобраћења мање се одвија а) према промени „дедовске“ и пригрљивању нове религије – осим код Рома муслимана, а више б) ка измени професионалног крака, по правилу код Рома православаца и католика. Роми муслимани прелазе у све три хришћанске вероисповести, Роми православци и католици у протестанте (Đorđević 2004b). Наш је ромолог упозоравао да ће конверзија Рома, најпре у мале верске заједнице, довести до њихове еманципације, преко лако уочљивих промена у понашању Рома који су прешли на протестантизам (смањују се елементи ситног криминала, алкохолизам, подиже се ниво хигијенских навика), али и да, дугорочно посматрано, може имати утицаја на измену ромског идентитета (Ђорђевић 2010, 238–241).

Протестантизација

Опонашајући образац распрострања у европским, па и другим балканским земљама, протестантске верске заједнице у Србији посебну пажњу усмеравају према етничким и верским мањинама, а у њеним југоисточним крајевима према Ромима. Три судрума протестантизације: саморепродукција верништва, преобраћивање и преузимање верника из већинских религија и мисионарење, преобраћивање и преузимање из резервоара етничких и верских мањина. У складу са оваквим прогнозама, на Роме се гледа као на *религијско-конфесионални резервоар* протестантизације, јер су ови подложни: мисионарењу тј. евангелизацији, преобраћивању тј. конверзији и преузимању тј. прозелитизму (Đorđević 2005b).

Користећи се пасторалном небригом већинских верских заједница о Ромима, ове заједнице поступно заузимају упражњено место и потребу за разноврсним друштвеним услугама (бесплатна литература и курсеви страних

језика, организована путовања у иностранство, запошљавање, каритативна делатност...), оптимално се служећи финансијском потпором из својих централа и благодетима нових технологија и средстава масовног комуницирања. Приступање протестантским црквама донело је Ромима много тога што им је било ускраћено у православљу, римокатоличанству и исламу: достојанство и уважавање, бригу и скрб, наду и перспективу. Оне доприносе побољшању квалитета живота верника који су ромске националности, њиховој просвећености и побољшању њиховог друштвеног статуса. Традиционално и вековима успостављано хришћанско (православно/римокатоличко)/исламско религијско-вероисповедно биће Рома нарушава се успешним упливавањем „треће гране” хришћанства (Ђорђевић 2004v, 2004e).

Ђорђевићево, чак, поручује да нема захвалнијег посла за социологе религије од изучавања протестантизације Рома, јер појава јесте тако сложена, далекосежна и опредељујућа, да у себи сабира све оно чиме би требало да се бави модерна социологија религије: „нема ургентнијег посла за социологе религије од проучавања протестантизације Рома, јер, феномен је у току, 'жив', у одвијању и превирању, треба га обујмити док се не заустави, 'умртви' и 'окамени', институционализује и рутинира“ (Ђорђевић 2007, 145). Поред одгонетања упитности шта је протестантизација – евангелизација, преобраћавање или чист прозелитизам, Ђорђевић је трагао и за одговором које групе чинилаца пресудно утичу на „погарављење“ протестантизма, те их је систематизовао у четири групе: *социјално-економску, богословску, културну и политичку*, и обухватио *теоријом рационалног избора* (Ђорђевић 2007, 2009).

Ислам и Роми

На овдашњем простору највећа су непознаница „домаћи“ ислам и исламско становништво. Мало је знања о преовлађујућем сунитском исламу и ретким манифестацијама шиитског. У Србији елементе шиитског ислама имамо једино у дервишким редовима, већином смештених на Косову и Метохији. Када је у питању држава без те покрајине, уплив ове гране ислама иде преко “ромских” текија, тариката и шејхова размештених од Ниша до крајњег југа земље. Све је више Рома муслимана међу балканским дервишима, што је у складу са процесом у настајању у другој половини двадесетог века, процесом интезивног реактивирања и оживљавања суфијских редова и привлачења нових обраћеника и следбеника у зону мистичног ислама.

У југоисточној Србији и у Нишу, њеном центру, спрам остатка државе, бројни су Роми припадници ислама. Прецизније, много је Рома муслимана по конфесионалном пореклу, оних који се једва сећају да су им стари били активни чланови Исламске заједнице. Али има и таквих Рома – додуше у мањини – који су верни „традицији очева и дедова”. Међу њима су дервиши, свакако, социолошки најзанимљивији. Пре десетак година, реагујући на приметно интересовање научне заједнице за ову појаву, проф. Ђорђевић

се посветио комплетној обради дервишке традиције у нишким ромским махалама (Ђорђевић and Тодоровић 2008b), скромно доприносећи умножавању студија хетеродоксних исламских редова на Балкану.

У блиској вези са покренутим дискусијама о „европском исламу” и „балканском исламу”, те положају и деловању Исламске заједнице у Србији и пажњи коју обраћају према Ромима муслиманима као верницима (Ђорђевић, Тодоровић и Митровић 2008) јесте и започета расправа о друштвеној бесперспективности као резервоару незадовољства Рома који исповедају ислам и проблематизовање односа између Рома и разних струја верског радикализма унутар матичног тока балканског ислама. Предвиђањима бугарских интелектуалаца како се може десити да у блиској будућности три етничке групације – бугарски Турци, Помаци (бугарски муслимани) и *Роми исламске вероисповести* постану „резервоар” радикалног исламског фундаментализма, Ђорђевић је супротставио емпиријску фактографију о толерантности између већинског становништва и Рома на Балкану, која их удаљава од квалификација за верски фанатизам (Тодорович и Джорджевич 2005).

Јавор изнад главе

Као и социолошко, тако и ромолошко „племе” често захтева да се пише о „великим и узвишеним темама”.³ Насупрот том изричитом захтеву, Драгољуб Б. Ђорђевић је заговорник става да и истраживање тзв. ситних појава доприноси укупном знању о Ромима. Он њихово откривање и изучавање назива *ромолошким драгуљима*. Такав је пример наше изношење тзв. Рујничког случаја: тек после шест дана, 1983. године, мештани тог нишког села дозволили су да се на месном гробљу покопа Ромче. Стеван Станић, репортер НИН-а извештавајући са лица места, згрозио се над тим расистичким поступком и запитао: „Нигде парчета земље за малу хумку, последње парче територије на овој планети за двогодишњег Рома Горана Матаковића” (Ђорђевић 2010, 199). Детаљна и документована обрада објављена је у књизи о ромско-православним сеоским гробљима под насловом *Јавор изнад главе* (Ђорђевић и Тодоровић 1999), јер има богочовечанске правде: за непуне две деценије се разгранео раскошан јавор над Горановом хумком.

Синткиња

Такав бисер је и размађијавање мистерије коју деценијама нису успели да размрсе историчари пишући о групи Рома у злогласном нишком концентрационом логору „Црвени крст”: „Крајем лета дотерана је и једна циркуска група од 30 људи, који су говорили ромски и немачки, али је после двадесетак дана некуд одведена (М. В. Миловановића).“

³ У тексту с почетка ове књиге *Бити социолог* – „Бити социолог... разговор Драгана Тодоровића и Драгољуба Б. Ђорђевића” – Ђорђевић се испомаже изричајем Чарлса Симића: „Племе увек захтева да пишете о 'великим и узвишеним темама' (Simić, 2018:66).“ Амерички песник српског порекла има на уму своју братију по перу.

Упитност је разрешена, 2003. у Берлину на *Europäische Konferenz über den Holocaust an den Roma und Sinti*. О томе доносимо присно писан дужи извод из Ђорђевићевог *Увода у ромолошке студије* (На коњу с лаптопом у бисагама, 2010:188-189): „Није било краја изненађењу када се првог радног дана конференције у Берлину, на позив са пуно пажње Р. Ђурића, скупу обратила живописно обучена и достојанствена старица. Стекли смо утисак као да је госпођа *Регина Ангелокастритис*, потресно сведочећи о свом страдању и немогавши да спречи сузе у већ изнемоглим очима, и отворила и одмах затворила причу о холокаусту над Ромима. Јер, тог тренутка ухватио сам себе у размишљању, шта могу бити рационални налази историчара, социолога и ромолога спрам изворног доживљаја постарије даме, која са теретом „носи“ своје године и уз дирљиву помоћ млађане унукe? *Ништа!*“

Ипак, госпођа Ангелокастритис спомену да је циркузанска група Синта из Келна, бежећи пред Немцима, стигла чак до Грчке, а онда тамо ухапшена и полако враћана, депортована у домовину. Кад изговори неколико реченица о логору у Нишу – о другој станици на том путу без повратка; прва је била Скопље, а последња злогласни логор у Биркенау – већ су нас „ухватили жмарци и избио хладан зној“, убрзо потом и нека топлина због задовољства што нам се претпоставка из пете фусноте потврђује... Но сада смо се оправдали, јер смо допринели да се веродостојно и коначно разреши историјска загонетка, тј. *детал* о кратком боравку непознате групе иностраних Рома у нишком концентрационом логору „Црвени крст“. У питању су били *Синти*. (Регина, још дете у време Другог светског рата, изгубила је сву породицу у Биркенау и случајно је преживела. Касније се удала се за Грка и носи његово презиме. Њихов син Михаел Ангело живи у Минхену, а она део лета, иако јој је муж почивши, још увек проводи у породичној кући у Ставросу, месташцу крај Солуна.)

Шабан Бајрамовић

У последњој монографији, која је доживела већ два издања (Ђорђевић 2018, 2019), посвећеној Шабану Бајрамовићу „Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу“ скрозиравши га кроз социолошко окно и демонстриравши могућности ромологије у изучавању ромске културе на примеру светски значајних Рома, Ђорђевић уводи, поред знане типологије Рома на *Турске Цигане, Мађарске Цигане, Беле Цигане и Влашке Цигане*, а према начину живота на *скитаче* и *настањене* или, како се сами именују, *Тамаре* и *Арлије*, и тип „Српски Ром“. (У завршници предлажем, не због тога што неко живи на територији Србије, да се уведе врста *Српски Ром*, која се заснива на специфичним идентитетским својствима – од вере и језика, до традиције и културног наслеђа – која не угрожава посебност Рома и не би требало да се слије у етничку мимикрију и, боже ме сачувај, асимилацију. Зар Шабан Бајрамовић није оличење тога типа?! [(Ђорђевић 2018, 2016)])

Повест о Бајрамовићу је високо оцењена као круна Ђорђевићеве социолошке и ромолошке научности, о чему Бранимир Стојковић (2019, 50)

прегнантно закључује: „Књига о Шабану Драгољуба Б. Ђорђевића сведочи да је он маестрално овладао умећем социолошког *story tellinga*. Услов за привлачење његове истраживачке пажње увек је двострук: треба да се ради о типичној и истовремено изузетној друштвеној појави. Површно гледано, чини се да се ова два услова међусобно искључују, али заправо није тако. Јер социолози знају да се тек у изузетном може сагледати типично (Веберов *идеални тип*) у пуном богатству свог испољавања.“⁴

ЗАКЉУЧАК

Драгољуб Б. Ђорђевић је недвојбено осавременио српску ромологију, делом је „социологизирао“ и тако „потиснуо“ преовладавајућу фолклорну и етнологску слику о њима.

Елем, квалитетом и квантитетом ромолошких монографија и студија, зборника и чланака (147), бројем и разноврсношћу изведених искусвених пројеката, организованих научних конференција, заснованих академских курсева, одржаних јавних предавања, ишколованих ромолога, те утемељењем *Нишке ромолошке школе*, отварањем (и затварањем) сасвим нових ромолошких тема, методолошким упутствима, ширином и дубином теоријске обраде – укупним приносима науци о Ромима, професор Ђорђевић, уз неколицину других, запосео је сам врх нашинске ромологије.

ЛИТЕРАТУРА

Векман, С. „Проучаване на финландските цигани: съвет от една циганка (1983)“. У *Циганите: интердисциплинарна антологија*, съставител Даян Тонг, 12–20. Софиа: „Кралица Маб“, 2003.

Ђорђевић, Д. Б., прир. *Роми, наше комшије: Доњокомренски Роми*. Ниш: Комренски социолошки сусрети и Пеликан принт, 2000.

Ђорђевић, Д. В. „Класична религиозност Рома“. У *Vere manjina i manjinske vere*, priredili Dragoljub B. Đorđević, Dragan Todorović i Jovan Živković, 179–98. Niš: JUNIR i Zograf, 2001.

Ђорђевић, Д. В. „Religijska većina o religijskoj manjini: Stavovi Srba o Romima kao vernicima“. У *Interreligijski dijalog kao vid pomirenja u Jugoistočnoj Evropi*, priredili M. Vukomanović i M. Vučinić, 153–178. Beograd: Beogradska otvorena škola, 2001b.

Ђорђевић, Д. В. „Romi i 'izlazak na crtu'“. У *Izlaz na crtu*, priredio J. Živković, 12–28. Niš: DDA, JUNIR i KSS, 2001v.

Ђорђевић, Д. В. „Prema modelu integracije Roma: promenimo život“. У *Romi na raskršću*, priredili D. B. Đorđević i J. Živković, 9–19. Niš: PUNTA, DDA, KSS, Bahtalo drom, 2002.

⁴ У истоветном духу писана, наша заједничка студија о Томи Семафорцији, брисачу шофершајбни на нишкој раскрсници код Моста младости, ускоро се појављује из штампе.

Dorđević, D. B. „Vere manjina i manjinske vere“. U *Romi na raskršću*, priredili Dragoljub B. Đorđević i Jovan Živković, 72–82. Niš: PUNTA, Društvo dobre akcije, Komrenski sociološki susreti i Bahtalo drom, 2002b.

Dorđević, D. B., ed. *Roma Religious Culture*. Niš: YSSSR, YURoma Center and Punta, 2003a.

Dorđević, D. B. „Roma Cult Places: Sociological Analysis, Typology, Examples“. In *Roma Religious Culture*, edited by Dragoljub B. Đorđević, 117–124. Niš: YSSSR, YURoma Center and Punta, 2003b.

Dorđević, D. B. „Manjinske vere i vere manjina na Balkanu“. U *Demokratija i multikulturalnost u jugoistočnoj Evropi*, uredio Goran Bašić, 209–219. Beograd: Centar za istraživanje etniciteta, 2003v.

Dorđević, D. B. „Burying of Roma: A Test of Ethnic and Religious Tolerance“. In *Romas and Others – Others and Romas: Social Distance*, 35–43. Sofia: Institute for Social Values and Structures “Ivan Hadjiyski”, 2004.

Dorđević, D. B. „Evangelization, Conversion, Proselytism: Example of Roma’s Protestantization“. In *Evangelization, Conversion, Proselytism*, edited by Dragan Todorović, 75–82. Niš: YSSSR, KSE and Punta, 2004b.

Dorđević, D. B. „O protestantizaciji Roma Srbije: uvodna rasprava“. *Religija i tolerancija* 1, 1 (2004v): 103–112.

Dorđević, D. B. „The Balkan Non-Roma about the Balkan Roma: Serbia, Macedonia, Bulgaria“. U *Regionalni razvoj i integracija Balkana u strukture EU – balkanska raskršća i alternative*, priredili Ljubiša Mitrović, Dragoljub B. Đorđević, Dragan Todorović, Sandra Kostić i Snežana Spasić, 587–602. Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta i Sven, 2004g.

Dorđević, D. B. „Romanipen: osnova kulturne politike i saradnje balkanskih Roma“. U *Modeli kulturne politike u uslovima multikulturnih društava na Balkanu i evrointegracionih procesa*, priredili Ljubiša Mitrović, Dragoljub B. Đorđević i Dragan Todorović, 125–133. Niš : Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta i Sven, 2004d.

Ђорђевић, Д. Б. „Методолошке недоумице проучавања ромске културе“. У *Етно-културолошки зборник*, књ. 9, 103–107. Сврљиг: Етно-културолошка радионица, 2004ђ.

Dorđević, D. B., prir. *Romi: od zaboravljene do manjine u usponu*. Niš: Odbor za građansku inicijativu, 2004e.

Dorđević, D. B., ed. *Romani Cult Places and Culture of Death/Romane Kultna Thana Thay I Kultura Meribasiri*. Niš: YSSSR and Sven, 2005a.

Dorđević, D. B. „Globalization of Religion: Evangelistic Pentecostalism“. In *Religion and Globalization*, edited by Danijela Gavrilović, 85–97. Niš: YSSSR and Sven, 2005b.

Dorđević, D. B. „Roma, War and Peace: A Plea for Research“. U *Kultura mira – pojam i funkcije*, priredili Ljubiša Mitrović, Vesna Miltojević i Branislav Stevanović, 175–181. Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, 2006.

Ђорђевић, Д. Б. „Протестантизација Рома Србије“. У *Муке са светим: изазови социологије религије*, приредио Драгољуб Б. Ђорђевић, 145–154. Ниш: Нишки културни центар, 2007.

Dorđević, D. B. „The Admirable Roma: A Contribution to the Solidification of Cultural Identity“. У *Identiteti i kultura mira u procesima globalizacije i regionalizacije Balkana*, 289–315. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, 2007b.

Ђорђевић, Д. Б. „Регионализација и Роми: Пример српских, македонских и бугарских Рома“. У *Ка регионалној држави*, приредио Јован Живковић, 123–132. Ниш: Институт за социологију Филозофског факултета у Нишу, 2007в.

Ђорђевић, Д. Б. „Роми за углед II: Допринос учвршћивању културног идентитета“. *Теме* 32, 1 (2008): 85–111.

Ђорђевић, Д. Б. „Ко је реметилачки фактор у Србији, Македонији и Бугарској: Религије, верске заједнице или националне мањине (посебно Роми)?“ У *Квалитет међуетничких односа и култура мира на Балкану*, приредили Д. Б. Ђорђевић и Д. Тодоровић, 109–117. Ниш: Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Нишу, 2008б.

Dorđević, D. B. „Preobraćanje Roma na protestantizam (Model, činioci, tumačenje)“. У *Konverzija i kontekst (teorijski, metodološki i praktični pristup religijskoj konverziji)*, priredili Z. Kuburić i S. Sremac, 227–244. Novi Sad: CEIR, 2009.

Ђорђевић, Д. Б. *На коњу с лаптопом у бисагама: увод у ромолошке студије*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет, 2010.

Ђорђевић, Д. Б. „Ромолошки коментар методолошких савета финске Ромкиње Саге Векман“. У *Проучавање друштвених појава: методолошка разматрања*, уредили Драгољуб Б. Ђорђевић и Јасмина Петровић, стр. 127–141. Ниш: Филозофски факултет, Машински факултет, 2014.

Ђорђевић, Д. Б. „Нишка ромолошка школа: замисао – приноси–перспектива“. У *Нишка ромолошка школа: Библиографија 1996–2015 / Romological School of Niš: Bibliography 1996–2015*, приредио Д. Тодоровић, 171–196. Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, Југословенско удружење за научно истраживање религије и Машински факултет Универзитета у Нишу, 2017.

Ђорђевић, Д. Б. *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*. Београд, Ниш: Службени гласник, Машински факултет, 2018.

Ђорђевић, Д. Б. *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*. Београд: Службени гласник, 2019 (друго издање).

Ђорђевић, Д. Б. и Д. Тодоровић. *Јавор изнад главе: Класична вера и ромско-православна сеоска гробља*. Ниш: Комренички социолошки сусрети, 1999.

Dorđević, D. B. i D. Todorović. „Religijska većina o religijskoj manjini: Stavovi Srba o Romima kao vernicima“. U *Interreligijski dijalog kao vid pomirenja u Jugoistočnoj Evropi*, priredili M. Vukomanović i M. Vučinić, 153–178. Beograd: Beogradska otvorena škola, 2001.

Dorđević, D. B. i D. Todorović. „Religijska svest Roma muslimana (i pravoslavaca)“. *Habitus* 8 (2002): 147–167.

Dorđević and Todorović. „Roma (and Serbs), Culture of Death and Tolerance: Three Examples from South Serbia“. У *Геокултура развоја и култура мира на Балкану (Етничка и религијска позадина)*, приредили Љубиша Митровић, Драгољуб Б. Ђорђевић и Драган Тодоровић, 213–233. Ниш: Институт за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу, 2006.

Dorđević, D. B. und D. Todorović. „Zajde Badža“. *Ost-West. Europäische Perspektiven* 9, 1 (2008a): 48–55.

Dorđević, D. B. and D. Todorović. *Jemka has Risen (Tekkias, Tarikats and Sheiks of Niš Romas)*. Niš: University of Niš – Faculty of Philosophy, 2008b.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Драган Тодоровић. *Зајде баџа (Ромско култно место)*. Ниш и Нови Сад: Југословенског удружење за научно истраживање религије, Универзитет у Нишу – Машински факултет и Прометеј, 2017.

Dorđević, D. B., J. Živković i D. Todorović. „Romanies at Flea Markets (Mirror of Serbian Economy)“. *Теме* 26, 1 (2002a): 121–142.

Dorđević, D. B., J. Živković i D. Todorović. „Unemployed Romas (Poll Research)“. *Теме* 26, 4 (2002b): 569–595.

Dorđević, D. B. and M. Filipović. „Serbian and Albanian Youth from 'Preševo Valley' on the Roma People“. In *Towards Non-violence & Dialogue Culture in South East Europe*, edited by Petar-Emil Mitev and James Riordan, 183–210. Sofia: Institute for Social Values and Structures “Ivan Hadjiyski”, 2004.

Dorđević, D. B. and M. Filipović. „The Roma and Ethnocultural Justice: Toward the Model of Integration I“. *Andral magazine* 10, 39-40 (2005a): 27–36.

Dorđević, D. B. and M. Filipović. „The Roma and Ethnocultural Justice: Toward the Model of Integration II“. *Andral magazine* 10, 41–42 (2005b): 51–67.

Dorđević, D. B. and M. Filipović. „The Roma and Ethnocultural Justice: Towards a Model of Integration“. In *Forced Ethnic Migrations on the Balkans: Consequences and Rebuilding of Societies*, 52–76. Sofia and Tokio: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations and Meiju University, 2006.

Dorđević, D. B., D. Todorović, L. Milošević. *Romas and Others – Others and Romas (Social Distance)*. Sofia: Institute for Social Values and Structures “Ivan Hadjiyski”, 2004.

Ђорђевић, Д. Б., Д. Тодоровић и Љ. Митровић, прир. *Ислам на балканској ветрометини*. Ниш: ЈУНИР, 2008.

Ђуровић, Б. и Ђорђевић, Д. Б. „Обреди при великим верским празницима код Рома у Нишу”. У *Етно-културолошки зборник*, књ. 2, 66–72. Сврљиг: Етно-културолошка радница, 1996.

Живковић, Ј., Д. Тодоровић, В. Јовановић и Д. Б. Ђорђевић. *Ромске душе*, Ниш: Универзитет у Нишу, 2001.

Simić, Čarls. *Čudovište voli svoj lavirint*. Beograd: Arhipelag, 2018.

Stojković, В. „Mali puž u belom odelu.“ *Vreme* 12. јул, стр. 50, 2018.

Тодоровић, Д. *Нишка ромолошка школа: Библиографија 1996-2015 / Romological School of Niš: Bibliography 1996-2015*, Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, Југословенско удружење за научно истраживање религије и Машински факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2017.

Todorović, D. and D. В. Ђорђевић. „The Gypsy Cemetery in Donji Komren“. *Facta Universitatis: series Philosophy and Sociology* 2, 8 (2001): 445–55.

Тодоровић, Д. и Д. Б. Ђорђевић, прир. *О мисионарењу, преобраћењу и прозелитизму*. Ниш: ЈУНИР и Свен, 2004.

Тодорович, Д. и Д. Б. Джорджевич. „Ромите за ислямския фундаментализъм на Балканите: 'Не, благодаря!'”. В *Рискове за България од ислямски фундаментализъм и тероризъм*, съставители В. Проданов и Б. Тодорова, 160–172. София: ИК ИФИ-БАН, 2005.

Todorović, D. and D. В. Ђорђевић. “Romani Culture of Death: On Predeath, Death, and Afterdeath Customs of Roma of Southeast Serbia”. Во *Духовна и материјална култура на Ромите*, 131–146. Скопје: Здружение на љубители на ромска фолклорна уметност „Романо Ило“, 2011.

Тодоровић, Д. и Д. Б. Ђорђевић. „О предсмртним, смртним и посмртним обичајима старијих Рома и Ромкиња у селима југоисточне Србије“. В *Научни диалози (Сборник посветен на 10-годишнината од научното партњорство меѓу Филологическия и Философския факултет на Универзитетите във Велико Търново и Ниш)*, съставителство Радослав Радев, Христо Бонджолов и Ценка Иванова, 223–252. Велико Търново: Универзитетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий“, 2012.

КАФНОЛОГИЈА

Димитрије Буквић

ДРАГОЉУБ Б. ЂОРЂЕВИЋ КАО ТЕОРИЈСКИ (И ПРАКТИЧНИ) КАФАНОЛОГ

УМЕСТО УВОДА: СУДБОНОСНА ПЛАВА КОВЕРТА

Било је то негде 2011. године. На радном столу у редакцији *Политике* ме је дочекала плава коверта. У магновењу сам се стресао: сигруно је судски позив. Па добро, тешио сам се, ваљда сваки новинар мора да кад-тад „попије“ тужбу за текст. Подаци о примаоцу нису упућивали на грешку. Али... уместо печата правосудне институције, на предњој страни је био штампил научне установе с којом до тада нисам имао ама никакве везе: *Машински факултет, Ниш*. А унутра – писамце „Драгољуба Б. Ђорђевића, професора социологије културе и морала“. „Поштовани господине Буквићу, редовно пратим Вашу рубрику у *Политици*, у којој пишете и о кафанском животу“, написао је профа, мислећи на козерије које сам објављивао у београдској рубрици *Политике*. И понудио ми да му део тих *цртица* уступим за *Кафанологију* – капиталну антологију коју је тада припремао.

Озарен, брже-боље сам с олакшањем мејлом одговорио профи да пристајем, утврдивши да смо обојица део васколиког социолошког братства. Тако се испоставило да је у плавој коверти, коју сам до данас сачувао, заиста био позив – да се прикључим Брки у мисији стварања кафанологије.

Те исте 2011. он је објавио своје прво ауторско кафанолошко дело – *Казуј, крчмо Церимо: периферијска кафана и окол ње*. А ја сам стекао част да га пратим у кафанолошким прегнућима као вишеструки саучесник: коаутор, новинар, социолог и говорник на промоцијама.

ШТА ЈЕ УОПШТЕ КАФАНОЛОГИЈА?

„(Кафанологија) би као дисциплина требало да разбије романтичну представу о кафани – кафањероси не само да би могли да је задрже него је то и пожељно” (Ђорђевић 2014, 34). Овим речима, Ђорђевић у свом *Кафанолошком асталу* исписује основну мисију кафанолошког поља истраживања чија интердисциплинарност исходи из многостуркости функција *кафане*, као темељног предмета интересовања кафанолога. Потреба за обрачуном с романтизмом тиче се чињенице да су о кафани вековима писали искључиво наречени *кафањероси* попут писаца, новинара или хроничара који, по правилима жанра, немају потребу за научном објективношћу. Наравно, њихови списи још како су употребљиви у кафанолошке сврхе, али свођење кафане на само један њен аспект – порочност, веселење, дружење – представљало би неприхватљив редукционизам свеукупности њених функција. Јер, кафана је полифункционална установа, на чију се основну делатност пружања угоститељских услуга (точење алкохолних и безалкохолних пића, исхрана, смештај...) надовезују

многоструки друштвени, економски, политички и културни аспекти: прославе, забаве, дружења, уговарање послова, размена мишљења, политичко деловање, одржавање уметничких манифестација, позоришних и биоскопских представа и још много тога (Ђорђевић 2011, 43–44). Зато би њоме морали да се баве и друштвени научници, проучавајући разнолике видове кафанске стварности: не само социолози, историчари или етнологзи, већ и лингвисти, туризмолози, политиколози, историчари уметности, социјални психолози...¹

У складу с тим, Ђорђевић кафанологију дефинише као интердисциплину која, „темељећи се на прожимању теоријско-методолошких концепата историје, етнологије/антропологије и социологије, проучава друштвено-историјску појаву кафана као друштвене институције, њену прошлост, садашњост и будућност” (Ђорђевић 2012, 15). Управо тим темама се овај аутор бави у свом кафанолошком опусу који чине четири монографије (*Казуј крчмо Церимо, Кафанолошки астал, Култура кафана у огледалу штампе и Питао сам малог пужа*), три приређивачка подухвата (тематички у нишком часопису *Теме – Кафанологија: социологија једног културног облика* – и београдском часопису *Култура – Кафана: то сјајно треће место* – као и зборник *Кафанологија*) и мом и његовом коауторском чланку *Београдске кафана у транзицији: релевантни кафанолошки процеси*. Сва ова дела биће анализирана у наставку рада.

КАЗУЈ КРЧМО ЦЕРИМО – СОЦИОЛОШКИ БЕСТСЕЛЕР

Прва Ђорђевићева ауторска кафанолошка књига је значајна из бар три разлога. Теоријски, аутор је у овој студији случаја крчме *Церима* код Ниша емпиријски устоличио основне постулате кафанологије. Даље, методолошки, Ђорђевић је демонстрирао богато комбиновање различитих метода проучавања. Најзад, са гледишта стила и форме, инаугурисао је аутентични, слободнији облик писања, који се може назвати *социолошким приповедањем*. Ваљда је (и) зато монографија *Казуј, крчмо Церимо: периферијска кафана и околине* запажена далеко изван стручних кругова, овенчана угледном наградом *Десимир Тошић* за најбољу књигу у области публицистике у 2011. и доживела друго издање, постајући тако истински (први?) социолошки бестселер код нас.

У сржи теоријског оквира овог дела је поимање кафана као *социолошке лабораторије* (Ђорђевић 2011, 26) односно *периферијске кафана* као специфичног типа угоститељског објекта. Како би поткрепио *лабораторијску тезу*, позајмљену од знаменитог професора београдског Филозофског факултета Цветка Костића, Ђорђевић спроводи ретроактивни експеримент *ин vivo*, смештајући своју социолошку причу у седамдесете године 20. века, у друмску крчму *Церима* у Доњем Комрену – тада селу, а данас периферијском насељу Ниша. За аутора је то прави *хронотоп а постериори*, који као Доњокомренац родом и редовни гост наречене крчме добро познаје. За њега

¹ У супротном, њоме ће се једног дана бавити само археолози.

је *Церима*, опевана и у народној песми, представник периферијске кафане – засебног социолошког типа кафанског живота на средокраћи између *градске кафане*, поимане као амблем урбане културе, обележје градскости и саставнице социјалног живота у граду, и *сеоске крчме* као институције која у руралној средини има мањи значај од неких других установа попут школе, храма, задруге и општине. Ствари су супротстављене и у историјској перспективи, с аспекта функција: ако је кафана у граду у освит стварања грађанског друштва била инкубатор урбанитета, од јавног мњења до уметничких кружока, како сугерише Хабермас, онда је она на селу претежно рекреативна установа, посвећена задовољавању друштвених потреба и доколице. Оно што им је обема сродно јесте *демократичност*, у смислу затирања разлика међу кафанским гостима које се тичу друштвеног положаја и угледа, као и етничких, расних, образовних, родних и других разлика (Исто, 41–42).

Између та два пола је периферијска кафана као „тип угоститељског објекта чврсто ослоњеног на газду, конобарицу и певаљку, смештеног на ободу града (...) и уз пут, у коме влада друмска култура у понашању, музици и пићу, који је настао, растао, развијао се, доживео врхунац и нестао у седамдесетим годинама прошлог века” (Исто, 58). Њен настанак је условљен ширим економским, културним и друштвеним чиниоцима као што су изградња модерних саобраћајница, пораст стандарда и масовнија куповина аутомобила, „лежерна” примена саобраћајних прописа о конзумацији алкохола, извесна либерализација приватног предузетништва и ширење новокомпоноване народне музике. Наизглед парадоксално, интензивирање ових истих фактора је допринело и њеном нестанку (Исто, 62–64). Напослетку, аутор констатује да је „периферијска крчма, ниском социјалних функција и задовољавањем реда потреба тог времена, лицем и наличјем – јефтина храна и пиће, жестоко опијање и ломљава, изазовне певаљке и конобарице, непрестана ларма и музика, женскиње и вратоломне авантуре – одиграла (...) додељену јој улогу у развоју кафанских облика и изгубила се с лица земље, потврђујући социолошко правило: друштвене институције се рађају, трају и нестају” (Исто, 93). Ипак, она је надошлом кафанском животу у аманет оставила демократичност и одсуство себичлука, што Ђорђевић доказује у следећем, већем делу књиге, портретишући атмосферу у *Церими*.

У тим потоњим поглављима, анализиран је сваки аспект социјалног живота доњокомрненске крчме, уз пригодне фотографије, новинске чланке, стихове... Постављајући периферију у центар истраживања, аутор је оцртао два концентрична круга. У први, ужи, сместио је анегдоте, портрет газде Радета *Цериме* (уз интервју с њим који представља модел прављења социолошког разговора), анализу настанка народне песме о *Церими*, податке о певачима, оркестрима и *певаљкама* који су наступали. Унутар друге, шире кружнице, Ђорђевић скицира и дух шездесетих и седамдесетих на нишкој периферији, тамошња насеља и угоститељске објекте, укључујући и друштвену патологију – од коцке и пића до сексуалних изопачености. Управо у овом већем, етнографски интонираном делу књиге, Брка допушта причу да преузме узде, артикулишући је тамо где треба, показујући да и социологија може бити

објашњена на занимљив и сваком разумљив начин, писана једноставним а садржајним језиком; тако рећи – *испричана*².

КАФАНОЛОШКА МИКРОПРОЗА

Још на студијама, будућим социолозима се саветује да воде социолошки дневник. У ауторским књигама *Кафанолошки астал*³ (2014) и *Култура кафане у огледалу штампе – прилози социолошкој кафанологији* (2016), Ђорђевић показује зашто би нешто налик томе требало да пишу и искусни друштвени научници. Обе публикације чине кратки записи који су, у енциклопедијском маниру, поређани по азбучном редоследу наслова. У овим вињетама, које и сам назива *кафанолошким микропрозом* односно *социолошким есејчићима*, аутор коментарише написе о кафани из дневне и периодичне штампе, провлачећи их кроз своје социолошко огледало и изводећи далекосежне научне хипотезе и закључке. Ослоњен на Веберову *личну једначину посматрача*, он поново прибегава комбинацији метода као што су анализа садржаја или интерпретативна социологија. У дисциплинарном погледу, ове књиге су најблискије социологији свакодневног живота (*Кафанолошки астал*) односно социологији културе (*Култура кафана у огледалу штампе*), уз прегршт преплитања, чиме Ђорђевић проширује пушкомет *социолошке кафанологије*.

У *Кафанолошким асталу*, аутор анализира садржај два дневна листа (београдске *Политике* и нишких *Народних новина*) и три недељника (*Нин*, *Печат*, *Недељник*) у 2012. и 2013. години. Тако је настало око 120 записа које Ђорђевић назива „критичким социолошко-кафанолошким коментаром журналистичких написа о кафани и дешавањима око ње“ (Ђорђевић 2014, 33). Како бележи аутор предговора Иван Маркешић, у њима се читаоцу нуде увиди који се не односе само на кафану као јавни простор већ и на њене актере, друштвену структуру, културу (пре)хране и опхођења, али и политичка, национална па и црквена збивања.

Тако Ђорђевић, бавећи се социологијом свакодневља, анализира разнолике феномене повезане с кафаном: од њене улоге у животу старијих људи, кроз запис о редовним кафанским дружењима београдског Удружења средње генерације *Галеб* под називом *игранке слободних и заузетих* (Исто, 51), до институције кафана за даће, попут *Парастоса* на нишком гробљу (Исто, 54–55). Има у *Кафанолошким асталу* и културолошких запажања,

² Ако је историја људског друштва историја причања прича, као што је приликом доделе Нобелове награде сугерисао Андрић, зашто не би исто важило за социологију. Зар наука која је срж тог истог људског друштва мора да буде сувопарна и *сериозна*, уроњена у логореју лингвистичког сцијентизма? Морају ли социолошки радови да личе на криптоване поруке осуђене на циркулисање у затвореним круговима научника, далеко од припадника тог истог друштва који су предмет проучавања? Сваким својим делом, Брка на ова питања одговара громогласним и уверљивим „НЕ“, на радост свих нас.

³ Заправо, пун назив публикације гласи *Кафанолошки астал / Карирани столњак* и састоји се из две књиге у истим корицама, чији смо аутори Брка и ја. Мој *Карирани столњак* чини шири одабир оних истих козерија из *Политике*, које ми је Брка три године раније у *плавој коверти* тражио за *Кафанологију*. У раду ћу се усредсредити искључиво на *Кафанолошки астал* као Ђорђевићев допринос овом *двоауторском* подухвату.

попут заслуга кафанских дружења за настанак књиге *Анегдоте о српским писцима* (Исто, 44), функције позоришних кантина и бифеа као чворишта театарског живота (Исто, 48) или улоге кафана као стецишта новинарског еснафа (Исто, 50). Међу ширим социолошким закључцима истиче се онај у којем аутор преузима дихотомију професора Мила Ломпара између *културе разлике* одређеног друштва у односу на глобализам као идеологију која намеће планетарну униформност и *културе учешћа* у глобализацији као светском процесу. На том трагу, Ђорђевић закључује да би кафана могла да у српском контексту допринесе култури разлике, али да је истовремено лабавог капацитета да би била чинилац културе учешћа (Исто, 130).

Написана у сличном маниру, *Култура кафане у огледалу штампе* је својеврсни наставак *Кафаноолошког астала*. Педесет један кратак запис из те књиге је настао на основу даље анализе садржаја у 2014. и 2015. (осим дневника и недељника из *Кафаноолошког астала*, праћен је и часопис *Православље*). Дисциплинарно тежиште се сада пребацује на социологију културе, поимајући кафану као „светлу чињеницу српске, балканске и европске културне баштине”. При том, појам *култура кафане* Ђорђевић види као спој *културе у кафани* (то јест кафане као позорнице културних и уметничких дешавања) и *кафанске културе* као облика понашања у таквим објектима, од начина испијања пића до специфичног бонтона (Ђорђевић, 2016б, 97–98).

И док први део књиге, посвећен култури у кафани, потврђује тезу о кафанама као инкубаторима стваралаштва у Србији али и другим државама, други део о кафанској култури представља доследну примену *социолошке имагинације* и то још продубљеније него у *Кафаноолошком асталу*. У овом одељку, аутор промишља садашњост али и будућност кафане. Посебно је занимљив део у којем, на тему жена у кафани, Ђорђевић устврђује да „кафанолози нису борбени феминисти, премда *здушно подржавају меанску еманципацију женског рода и знају да развоја кафанске културе, као и преживљавања кафане у целини, не може бити без више него равноправног његовог удела* (Исто, 70, курзив Д. Б. Ђ.). Говорећи о будућности, аутор поново афирмише тезу из књиге *Казуј, крчмо Церимо* да кафана може да опстане само ако се мења. Зато се и противи ставу да би увођење еспреса или макијата у карту пића кафана представљало помодарство и истиче да би употпуњавањем кафанске понуде овим врстама кафе „кафана (...) у такмаштву задобила предност над кафићем: у њој се и обедује и сркају турске и белосветске кафе – у њему једино гостирају ове друге” (Исто, 75–76).

Иако је анализа садржаја штампе у сржи обе књиге, Ђорђевића не занима статистичко, па ни вредносно проучавање медијских извештаја, напротив; он прибегава интерпретативној анализи и промишљању прикупљење грађе.⁴

⁴ Управо тако настаје оно најважније у социологији – теоријска становишта. Обузети квантификацијом свега постојећег, социолози више не промишљају друштвену збиљу. Зато је социологија постала конформистичка наука, слушкиња капиталистичког система за чији рачун истражује тржишта и рејтинге политичких странака. Сведена на примењену математику, она више *не сме* да било шта растумачи, објасни, а камоли да разматра алтернативу постојећем систему, како су то чинили њени очеви-оснивачи. На страну Маркс, због идео-

И то је један од највећих Бркиних доприноса: што истрајно показује како социологија не мора да буде досадна.

ЕНЦИКЛОПЕДИЈА ШАБАНИКА

Ако кафанолошко поље одликује интердисциплинарност, сасвим је праведно да се за кафанологијом посегне и у мултидисциплинарним истраживањима. Баш то је Ђорђевић урадио у монографији *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу* (2018). У студији посвећеној *цару ромске музике* који је, иако прекасно, стекао и планетарну славу, аутор обједињује сва своја социолошка интересовања: социологију религије, ромологију и кафанологију. Поводом ове последње области, он је изнео намеру да овом књигом, између осталог, углави „још један каменчић у подлогу настајуће кафанологије” (Ђорђевић 2018, 21). Процес је, међутим, повратан, јер је управо кафанологија била подлога за настанак публикације о Шабану: осим што каже како је неколико пута разговарао с Бајрамовићем „у врло изненађујућим околностима” – иако поштено додаје: „Лагао бих тврдећи да сам био његов друг” – аутор наводи и да га је слушао по „варошким и периферијским кафанама” Ниша (Исто, 21). Не чуди онда да је зачетак ове студије настао још у књизи *Казуј, крчмо Џеримо*, која садржи поглавље са жетог, сликовитог наслова – *Шабан*.

И баш као што је у тој публикацији из 2011. демонстрирао раскошну методологију, за потребе своје *социолошке приче* о Бајрамовићу, Ђорђевић је отишао много корака даље. Осим одлазака на терен и посматрања конкретних догађаја, као што су комеморација и сахрана чувеног певача, аутор је у реалном времену пратио медијске написе о Шабану, претраживао је архиве, а такође је применио и биографски метод, као и интервјуе са Шабановим сарадницима и пријатељима. Тако смо добили свеобухватну студију случаја која покрива све друштвене аспекте Бајрамовићевог живота и рада – од његовог одрастања у условима сиромаштва налик *поткласи*, преко флуидног идентитета (он је, у зависности од околности, и Циганин и Србин и Ром и муслиман и православлац), наступа широм земље и света (од нишких биртија до планетарних сцена), све до контроверзи које се везују за овог уметника; како оних за живота (одслужење затворске казне због дезертерства) тако и после смрти (од интеркултурне хришћанско-православно-исламско-сунитске сахране и апсурдних заплета око финансирања покопа, до скаредног,

лошког пртљага; узмимо Вебера, апологету просветитељског пројекта који ипак антиципира нуспојаве *размађивања света*: бирократизацију и *постваривање*. Таквих мислилаца данас нема; савремена *теорија* је недоречено нагваждање, танка потка хистеријског емпиризма, таштина статистичког детерминизма. Уместо да у јеку незапамћених глобалних друштвених напетости разматра провокативну и смелу алтернативу, социологија је постала комерцијализована наука коју је приватизовао уски слој привилегованих *стручњака* и њихових послодаваца, жељних да одстране сваку потенцијалну конкуренцију. Отуда речито ћутање те иначе гласне мањине на сечу финансија за социолошке катедре, на утапање студија социологије у безличне одреднице попут *humanities* и на њен изгон из средњошколске наставе. Све упућује да ће, кад обави посао, социологија бити одбачена као исцеђен лимун. Ништа необично – типичан усуд поданика.

па и расистичког противљења дела грађана да Шабаново име понесе једна улица у родном му Нишу и да му у том граду буде подигнут споменик).

Захвата при том Ђорђевић и многе друге рукавце савременог нишког и ромског контекста као што су цез фестивал *Нишвил*, који је успоставио награду названу по Шабану чији је први лауреат био управо Бајрамовић, или однос цара ромске музике с Гораном Бреговићем, укључујући и међусобна спорења о ауторским правима над појединим композицијама. Уз сво уважавање за Бајрамовићев планетарни успех, аутор у трагању за истином настоји и да укроти недоказиве митове који се приписују овом певачу: од наводног сусрета с Нехруом (Исто, 75), до уврштавања у поједине изборе најбољих светских цез и блуз музичара за које нема материјалних доказа (Исто, 89). Истовремено, Ђорђевић оре још неколико слојева дубље, анализирајући на примерима из Бајрамовићевог животописа шире друштвене епифеномене и нуспојаве, попут проблематике *антициганизма* у Србији.

Иако се у монографији назире и примеса ромолошког активизма, аутор је објективан, без романтизовања Бајрамовићевог лика и дела. То се најбоље види у одељцима књиге који имају изразит кафанолошки карактер. Тако у поглављу *Кафански цар – од Цериме до Берлина*, аутор пише о неодвојивости кафане у каријери овог певача, од „дечачког аргатовања у нишевљанским бирџузима“ (међу којима је и неизбежна *Церима*), преко „убрзаног стицања искуства у знаним и незнаним српским/југословенским и странским (америчким, аустријским, бугарским, француским...) крчмама и ресторанима“ (Исто, 97). Осим што је у кафани пекао занат, Бајрамовић је био и њен чест посетилац. У поглављу *Шабан скрозиран кроз социолошко окно – азбучник* дознајемо да је неспорно био *кафанчерос*, који је у кафанама био најсрећнији. „Тај га је величанствени простор, и све у вези с њим – негативно или позитивно, социјално пожељно или недопуштено – и предодређивао у смислу уметничке изворности“, бележи Ђорђевић (Исто, 195), додајући да је Бајрамовић умео да се из кафане тек у зору врати кући, као и да би, кад пропије све паре, до изнемоглости *тезгарио* да поврати новац. При том, за кафану су га (у својству, дабоме, муштерије, а не музичара) везивали алкохол – најрадије је пио клековачу и често био „пијан као треска“ (Исто, 210) – али и коцка, јер је био „загрижени коцкар: барбуташ и кладионичар“ (Исто, 196).

Далеко од тога да је сврха кафанолошког слоја у причи о Шабану стереотипизација боемског наличја уметника. Напротив, то је само делић шароликог мозаика ове свеобухватне Бркине *енциклопедије Шабаника*, која нам приде нуди обиље фотографија и прилога угледних домаћих и страних публициста о Бајрамовићу, као и пратећи ЦД с документарцем о Шабану. При том, о запажености ове књиге сведочи то што је, баш као и њен далеки предак *Казуј крчмо Церимо*, такође имала друго издање. То потврђује и битну, али недовољно запажену чињеницу о Брки као веома *читаном* социологу, не само за услове Србије, већ и за – услове социологије.

КАФАНЕ КАО ЖРТВЕ ТРАНЗИЦИЈЕ

СТИЖЕМО НАЈЗАД И ДО БРКИНОГ И МОГ КОАУТОРСКОГ ПОДУХВАТА – РАДА *Београдске кафане у транзицији: релевантни кафанолошки процеси* (2018) у којем смо се посветили кафанологији сада и овде, настојећи да испитамо јесу ли и кафане у Београду постале жртве српске транзиције.

На трагу налаза етнолога Дејана Крстића о српској кафани као особеном типу угоститељског објекта, у теоријском оквиру смо прихватили становишта по којима она представља и неискоришћени ресурс културног наслеђа, који чека на туристичку валоризацију. Потом смо указали на процесе који у околностима актуелне транзиције српског друштва доприносе затварању многих таквих локала у Београду, спречавајући њихово очување, унапређење и омасовљење. Ти процеси су: нетранспарентна приватизација угоститељских предузећа (попут *Три грозда*, *Централа*, *Вождовца*); комерцијализација и туристификација кафана; комодификација и измишљање традиције (олично у настајању новокомпонованих, хибридних угоститељских објеката знаних као *фенси кафане*) и реституција као парадоксални процес у којем задовољавање личне правде (враћање отете имовине појединцима) производи друштвену неправду (затомљавање кафанске традиције и гашење радних места).

Уз оцену да су српске кафане *градске сцене* односно „аутентични садржаји који нуде оригиналност доживљаја и импресија” (Буквић и Ђорђевић 2018, 278), у закључку смо изнели залагање за њихово системско очување кроз законску заштиту у оквиру регулативе Републике Србије и њихово номинавање за Унескову листу нематеријалне културне баштине.

КАПИТАЛНО ПРИРЕЂИВАЧКО ДЕЛО

Ако би кафанологија постала универзитетски наставни предмет, што је Бркина и моја нескривена намера, онда би његове ауторске књиге свакако представљале штиво за највишу оцену. Ђорђевићев приређивачки допринос би пак могао да буде основна испитна литература (антологија *Кафанологија* из 2012. и темат у *Темама* из 2010. као њена претеча), али и шири *ридер* за израду семинарских радова и практичних истраживања (темат за часопис *Култура* објављен 2016. године).

Већ у уводном тексту темата у *Темама*, насловљеном *Према кафанологији*, Ђорђевић апострофира жељу да подстакне социолошко проучавање кафана, истичући да наша друштвена наука, за разлику од западних али и суседних земаља, у томе упадљиво заостаје. Конкретно, „мало је научних монографија, студија и текстова о кафани” а „много је књижевних и публицистичких радова” па су тако „најлепше странице о кафани написали (...) писци, у распону од Бранислава Нушића до Јакова Гробарова (...) и публицисти Света Лукић, Мома Капор и Богдан Тирнанић” (Ђорђевић 2010, 817).

У намери да представи пресек домаће и међународне друштвене мисли о овој теми, Ђорђевић је уврстио разноврдне чланке – од прилога младе београдске социолошкиње Милене Станојевић (Токовић) о функцијама кафане, преко радова наших знаменитих социолога града Љубинка Пушића (*Градске кафане као кодови урбане географије*) или Сретена Вујовића (*Феномен кафане и модернизација*) до огледа немачких научника Јерга Расела и Михаела Хелшера о посматрању социјалних миљеа у крчмама. Посебни драгуљи су превод текста *Таверне, седељке и кафане* – заправо, поглавља из књиге водећег шпанског социолога Лоренца Дијаса – као и наменски написан чланак Катрин Лутар-Тавар о кафићима у Француској. Сходно начелном кафанолошком доприносу публициста, Ђорђевић је уврстио и прилоге двојице посленика те струке из Ниша – Драгана Ристића и Александра Благојевића. Темат затвара приређивачев попис 99 величанствених назива кафана (који ће касније знатно проширити у књизи *Казуј, крчмо Церимо*, а још више у *Кафанологији*), као и исто толико кафанолошки релевантних библиографских јединица из домаће и стране науке, публицистике и књижевности.

Тако је створено језгро наредног Ђорђевићевог капиталног приређивачког подухвата од националног значаја – зборника *Кафанологија*, о чијој монументалности сведочи обим од импресивних 650 страна. На том простору је објављено педесетак прилога домаћих и страних аутора, укључујући и све који су претходно уврштени у темат у *Темама*, подељених на три тематске целине, у којима је демонстрирана сва разноликост приступа кафанолошком истраживачком пољу.

У првој целини, названој *Социолошка кафанологија*, тако имамо друштвенофилозофске огледе попут чланка *Идеологија, јавност и рођење 'трећих места'* Душана Маринковића, који уверљивошћу дедукције и плодношћу закључака као да успоставља везу с непревазиђеном студијом Норберта Елијаса *Процес цивилизације*. Није заборављена ни социјална историја – конкретно, значај кафана за формирање грађанског друштва у Србији, којом се бави текст Дубравке Стојановић – али ни емпиријски приступ, оличен у већ помињаном чланку Расела и Хершела. Анализи су подвргнуте и појединачне функције кафана – од њене улоге као медија (Бранимир Стојковић), преко политичке функције (Урош Шуваковић), до поткултуре сплавова (Миша Ђурковић) као својеврсног деривата кафанског живота. Требало би рећи да су поједини радови временом прерасли у засебне ауторске публикације, као што је то случај с коауторским прилогом *Кафански трибунал* Јелене Новаковић Лопушина и Холанђанина Свена Петерса о београдском кафанском животу (управо недавно је објављена истоимена књига у издању београдског издавача *Клио*). Осим престонице, анализиран је и кафански живот других градова у Србији, али и друштвени аспекти чешке крчме (Станислав Броучек) или британског паба (Кејт Фокс).

Друга целина, *Историјско-етнолошка кафанологија*, такође се одликује шароликошћу тема: од доласка кафе на Балканско полуострво (Гли-

ша Елезовић), до кафанске историје градова попут Марибора (Маја Година Голија), Сарајева (Боро Спасојевић) или Кладова (Ранко Јаковљевић). За културолошке и етнолошке анализе побринули су се Дејан Крстић (*Музика зајечарских кафана: културолошки поглед*), Иван Ковачевић (*Три елемента кафанског фолклора: дизање, куцање и разбијање чаша*), Петко Христов (*Крчма у бугарском селу: 'кућа ђавола' или друштвена институција*), а није занемарена ни лингвистика, у чланку Јана Адамовског – *Језичко-културни лик крчме у пољским пословицама*. Да многи предочени текстови, осим оригиналности тема, доносе закључке и о ширем друштвеном контексту, сведочи чланак Ане Хофман – *Кафанске певачице: музика, род и субјективност у социјалистичкој Југославији* – у којем, осим примарних налаза, све време провејава теза о деценијском, потиснутом културолошком сукобу у СФРЈ између традиционалне и модерне културе, кроз призму народњаци (естрада) версус рокенрол.

Најзад, трећу целину (*Новинарско-књижевна кафанологија*) чине прилози публициста и писаца о кафани; како актуелних (Љубодраг Стојадиновић, Богдан Ибрајтер Тане, Миодраг Раичевић, Зоран Ђирић), тако и оних који су још за живота постали класици свог заната (Момо Капор, Богдан Тирнанић, Петар Лазић). На овај начин, Ђорђевић је начинио омаж кафанолошком доприносу новинарског и књижевничког еснафа, којима је одао признање и у свом уводном тексту овој антологији. У том уводу, приређивач је такође проширио теоријско уобличавање кафанологије. Изонсећи дефиницију коју смо већ пренели у овом раду, он је појаснио због чега је то интердисциплинарна (а не мултидисциплинарна) и синтетичућа наука (Ђорђевић 2012, 15). Такође, Ђорђевић је потанко сецирао све аспекте друштвене стварности којима се кафанолози имају бавити, а истовремено је у анализи актуелног положаја кафане установио да су јој главни такмаци телевизија, ресторан брзе хране, кладионица и кафић (Исто, 16–20), постављајући тако у овом својеврсном каталогу могућих кафанолошких тема занимљиве изазове пред будуће истраживаче. Напослетку, преузимајући тезу америчког социолога Реја Олденбурга, он је афирмисао претпоставку о кафани као *сјајном трећем месту* по важности за савременог човека (Исто, 19). У том поретку, прва два таква места су сфере рада и породице, док кафана припада сфери доколице.

Разноврсношћу тема и приступа, као и импозантним обимом, *Кафанологија* је заправо слика интердисциплинарности овог поља истраживања. Ако би та антологија била основна литература за испит, онда би темат који је 2016. Ђорђевић приредио за часопис *Култура* могао да буде хрестоматија за оне који желе да знају више, као и да се надахну теоријским оквиром и емпиријским надахнућем за своја истраживања. Утолико пре што, како је у уводном тексту темата забележио приређивач, социологија „не би требало да буде некаква досадна наука изведена на 'чиновнички' начин (...), него 'разиграна' дисциплина у којој ће одговарајућа друштвена појава бити обрађена помоћу рада социолошког 'њуха', 'нерва' или социолошке имагинације” (Ђорђевић 2016а, 10). Доказујући да је кафанологија једно од упоришта те

разиграности, Ђорђевић је окупио десетак социолога из Србије и Хрватске, али и етнологе, теоретичаре медија, историчаре уметности, лингвисте, психологе... Теме које су сви они истраживали тичу се, како сам приређивач примећује, врло занимљивих страна кафане и појава повезаних с њом: „од њене генеалогике као хетеротопије грађанског друштва, преко веза с уметношћу, коцком, алкохолизмом, обрасцима понашања, ветеранским фудбалом и испијањем капучина у италијанским *caffè*има, до надевања назива и (ре)конструисања староградске културе Скадарлије и знаних београдских локала”; аутори су, такође, упоређивали кафанску с интернетском друштвеношћу и „проучавали прошлост и културне корене у Срба, положај и функције у селској средини” (Исто, 12). Самим тим, овим тематом смо добили двоструко проширење кафанолошког поља на ојачавање теоријског упоришта дефинисањем елементарних појмова попут *српске кафане* (Дејан Крстић) с једне, односно проучавање актуелних кафанолошких феномена с друге стране, као што је туристификација београдске Скадарлије (Маша Вукановић).

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Ако Бркино досадашње кафанолошко дело схватимо као складну, монументалну грађевину у настајању, онда су њени темељи комбиновање метода, интердисциплинарност и социолошко приповедање⁵. При том, њен градитељ успешно пренебрегава схватања о кафани као пукој доколици или попришту беспослице, порока и разврата; његов (*бркистички?*) приступ подразумева изнијансирани светоназор у складу с динамиком друштвене стварности, па и опажање кафане као сваке друге друштвене институције која има фазе развоја и опадања.

Напоследку, релевантност Ђорђевићевом делу дају и аутори предговора и поговора његових кафанолошких књига, међу којима су социолози првог ранга из Србије (Драган Коковић, Љубинко Пушић, Ђокица Јовановић, Јелена Ђорђевић) и Хрватске (Иван Маркешић), али и публицисти (Љубодраг Стојадиновић).

Истовремено, једна од највећих вредности Бркиног кафанолошког опуса се крије у ширим социолошким закључцима о српском друштву које он на тај начин изводи. Стога, колико год он тврдио да његове *социолошке приче* говоре о периферијској кафани или Шабану Бајрамовићу, оне пре свега говоре о – нама. Самим тим, Бркина тврдња да је његова кафанологија налик *окну на прозору* (Ђорђевић 2018, 22), заправо је непотпуна. Јер, ако ти прозори пружају поглед на српско друштво, он их упорно одмагљује. Тиме нам омогућава да, уколико се приближимо стаклу, видимо у њему и свој лик, наизглед стопљен с околином, а заправо одвојен од ње. Отуђен?

⁵ У том погледу, професор Бранимир Стојковић с правом назива Брку научником који је маестрално овладао умећем социолошког *storytellinga*.

ЛИТЕРАТУРА

Буквић Д. и Д. Б. Ђорђевић. „Београдске кафане у транзицији: релевантни кафанолошки процеси“. У *Хотеллан 2018*, приредио Славољуб Вићић, 272–279. Београд: Висока хотелијерска школа струковних студија, 2018.

Ђорђевић, Д. Б. *Казуј, крчмо Церимо: периферијска кафана и околло ње*. Београд и Ниш: Службени гласник и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2011.

Ђорђевић, Д. Б., прир. „Кафана: то сјајно треће место (темат)“. *Култура* 151 (2016): 7–300.

Ђорђевић, Д. Б., прир. *Кафанологија*. Београд: Службени гласник, 2012.

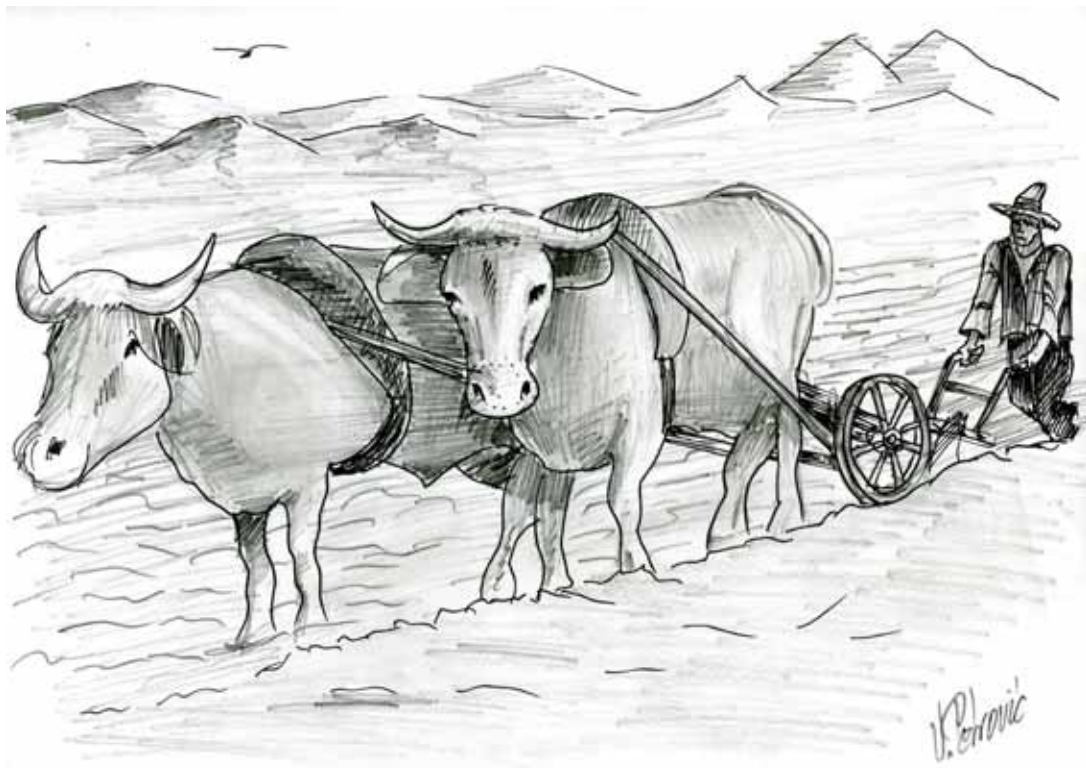
Ђорђевић, Д. Б., прир. „Кафанологија: социологија једног културног облика (темат)“. *Теме* 3 (2010): 817–1022.

Ђорђевић, Д. Б. и Д. Буквић. *Кафанолошки астал/Карирани столњак*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2014.

Ђорђевић, Д. Б. *Култура кафане у огледалу штампе*. Београд и Ниш: Службени гласник и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2016.

Ђорђевић, Д. Б. *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*. Београд: Службени гласник, 2018.

СОЦИОЛОГИЈА СЕЛА

Срђан Шљукић

ДРАГОЉУБ Б. ЂОРЂЕВИЋ КАО „СОЦИОЛОГ СЕЛА У ОДУСТАЈАЊУ“

Једна од првих ствари које сваки студент социологије научи јесте проста чињеница да социолошки закон поделе рада важи и у самој социологији као науци, односно да његово деловање дели социологију на велики број различитих, а међусобно повезаних дисциплина. Оно што већина будућих социолога такође врло брзо увиди јесте и то да те социолошке дисциплине нипошто нису међусобно „равноправне“ и да се, унутар социологије саме, али и шире, на њих неједнако гледа. Неке од њих су веома популарне међу социолозима и у јавности, неке баш и нису; неке су нарочите цењене у научним и стручним круговима, неке се спомињу са подсмехом; бављење одређеним социолошким дисциплинама може донети друштвена признања и награде, занимање неким другим јесте прилично незахвално. Социологија села, као једна од посебних социологија, нипошто не спада међу популарне социолошке дисциплине, док бављење руралним проблемима тешко да може допринети друштвеној промоцији социолога. Више од тога, писац ових редова, који се декларише као социолог села и којег (барем он сам тако верује) други социолози и јавност уопште виде као социолога села, не једном је био у прилици да чује следеће питање: „Социологија села? Па о селу се све зна. Шта ту уопште има да се истражује?“ Наравно, оваква и слична питања постављају редовно лаици, тј. људи који о селу и о социологији села и проблемима којима се она бави мало шта знају. Зашто је то тако? Једноставно, социологија села не може заузимати боље место међу социолошким дисциплинама него што је место села у друштву као целини. Другим речима, онако како се гледа на село, тако се гледа и на социологију села. И то је друштвена чињеница, одређено социолошко сазнање.

Потцењивачки однос према социологији села не значи одмах да је реч о дисциплини која нема дубоке корене и чији су сазнајни домети врло ограничени. Управо супротно, ради се о посебној социологији са изузетно дугом и богатом традицијом, са којом се многе друге социолошке дисциплине не могу мерити. Настала у САД у последњим деценијама деветнаестог века, социологија села се једно време развијала не заједно, већ паралелно са академском социологијом, да би до спајања дошло тек у трећој деценији двадесетог века. Рану појаву и динамичан развој социологија села имала је и у источној Европи, док је у западној каснила и, „увежена“ из САД, процват доживела тек у деценијама након Другог светског рата. Социологија села је, ван сваке сумње, најстарија и традицијом најбогатија социолошка дисциплина међу Србима. Чуђењу ту нема места, јер је главни узрок овоме то што је српски народ дуго био (доминантно) сељачки, а српско друштво – сељачко друштво. Међу претече српске социологије села убрајају се и такве научне и људске величине као што су Валтазар Божишић (1834–1908) и Јован Цвијић (1865–

1927), док се оснивачем сматра Сретен Вукосављевић (1881–1960; Шљукић и Јанковић, 2015). Социолога села није никада недостајало у Србији, а њихово институционално организовање је било и остало доста запажено: најредовнији (међународни) социолошки научни скуп не само у Србији, него и у окружењу, свакако су „Власински сусрети“, који се одржавају већ четврт века и посвећени су управо руралним проблемима.

Истраживањем неких од руралних проблема бавили су се и они српски социолози којима социологија села није била ни прва, ни најважнија дисциплина. Они су значајно допринели бољем социолошком „осветљавању“ сеоског друштва, допуњавајући рад самих социолога села. Ово доста широко занимање за село и његове проблеме имало је и има више узрока. Најпре, село је друштво у малом, односно „делимично друштво са делимичном културом“ (енг. *part society with part culture*; Kroeber), што значи да оно има све елементе као и неко „велико“, заокружено друштво. То практично значи да, уколико желите да проучавате (примера ради) породицу, морате да се барем осврнете на њене сеоске облике. Затим, масовне миграције из села у град учиниле су цело српско друштво неразумљивим уколико се изостави утицај руралних образаца; прелазећи у градове, сељаци су у њих преносили и свој начин живота. Коначно, највећи број наших социолога потиче управо из руралних средина, или из насеља која имају мешовит рурално-урбани карактер, а примарна социјализација није нешто што се може тек тако „избрисати“ или пак сматрати небитним.

Драгољуб Б. Ђорђевић, звани Брка, рођен је управо у месту које истовремено поседује и руралне и урбане одлике. Доњи Комрен, некад село, данас предграђе Ниша, представља школски пример типа насеља који је Ц. Костић назвао *рурбан*: рурално насеље које, изложено снажном утицају процеса урбанизације, доживљава промене у свим аспектима друштвеног живота (Костић 1975). Ова је чињеница оставила трага на Ђорђевићевом социолошком деловању и уједно му помогла да боље разуме руралне проблеме, са којима се неминовно сусретао. Он сам за себе каже да је „социолог села у одустајању“, тј. да није социолог села, али да јесте социолог религије, ромолог и кафанолог (Ђорђевић 2015, 15–16). Истражујући у свом „социолошком животу“ те три области – религију, Роме и кафане – Ђорђевић је, нужно, био у прилици да испитује пресек својих тема са оним што је сеоско, јер у супротном не би могао да прикаже њихову целовиту слику. Подужи је списак његових ауторских дела ове врсте, па можда неко и (ненамерно) изоставимо: *Urbanizacija i proces sekularizacije i ateizacije mladih (Naučni podmladak, 1981)*, *Prilog istraživanju religioznosti pravoslavne seoske omladine (Sociologija, 1988)*, *Приближавање или повратак православљу на српском селу? (Виђења, 1995)*, *Srpsko pravoslavlje i Romi: klasična religioznost seoskih Roma (Hrišćanstvo – Društvo – Politika, са Д. Тодоровићем, 1999)*, *Јавор изнад главе: класична вера и ромско-православна сеоска гробља (са Д. Тодоровићем, 1999)*, *Romsko-pravoslavna seoska groblja: problem, hipoteza, procedura i literatura (Seoske crkve i groblja u Vojvodini, са Д. Тодоровићем, 2000)*, *The Gypsy Cemetery in Donji Komren (Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology, 2001)*. Истраживање пограничја источне и југоисточне Србије,

којим се, заједно са својим сарадницима, бавио почевши од 2011. године, доминантно је окренуто селу. Резултати су читаоцима предочени у библиотеци *Пограничје*, чији је Ђорђевић оснивач и оквиру које је изашло двадесет и пет књига. Ево неких важних наслова: *Село у пограничју* (приредио са Ђ. Стевановићем и Д. Тодоровићем, 2012), *Вашар у пограничју* (приредио са Д. Тодоровићем и Д. Крстићем, 2014), *Породично газдинство у пограничју* (приредио са М. Вуковићем, 2014), *Сирово борово: социолошка генеза прешевског Цакановца* (са С. Узуновићем и В. Петровићем, 2014), *Узорник у пограничју* (приредио са В. Трифуновић и Њ. Драговићем, 2014), *Занатлија у пограничју* (приредио са Д. Крстићем и С. Марковић Крстић, 2014), *Пограничје* (приредио са Д. Тодоровићем и Ј. Петровић, 2015).

Као што се то и види из претходног списка, Ђорђевић је приредио велики број књига, толико да је немогуће наћи српског социолога који је на овај начин јавности учинио доступним такво обиље социолошке литературе, укључујући и ону из социологије села. Брка је то постигао радом, упорношћу, социјалним капиталом, али и менаџерским способностима због којих га је бијељинско-београдски социолог Душан Мојић једном приликом назвао „социолошки Мурињо“.¹ Уколико сте прихватили да урадите истраживање и приложите рад за зборник који Брка приређује, то је значило да ћете бити снабдевени свим потребним средствима и добити сваку могућу помоћ, али и да ће се од вас очекивати да „производ“ буде квалитетан и – неизоставно – да буде „испоручен“ на време. И иначе, а поготово код овог последњег, Брка ништа није препуштао случају: ако бисте заборавили на рок, или га неозбиљно схватили, он би вас на њега (неуморно и немилосрдно) подсећао.

Истовремено, упркос (или баш због тога) великом броју ауторских радова и приређених књига, не би се могло рећи да је Брки Ђорђевићу својствено самоистицање. Напротив, он се није потписивао на све публикације које је приређивао, односно на неким је његов потпис изостао, иако је, према свим мерилима и према заслуги, требао тамо бити. То је случај са књижицом *Село невесело* (2014), посвећеној селу и настојањима за његов опоравак и опстанак. Као приређивач је наведен само Недељко Богдановић, иако је из предговора (али и личног искуства аутора) сасвим јасно да је Брка био коприређивач ове књиге (такође из библиотеке *Пограничје*). Очигледно из великог поштовања према колеги Богдановићу, име Драгољуб Б. Ђорђевић не налази се на корицама. Биће да је сматрао да је много важније дати допринос социолошком изучавању села и његовом опоравку, од тога да се он, као „социолог села у одустајању“, потпише као коприређивач. Заједно са Н. Богдановићем окупио је прилично разновродну „екипу“ аутора који се баве руралним проблемима. Осим социолога, ту су се нашли и политиколози, економисти, филолози, књижевници. У својој намери су приређивачи свакако успели, јер се ради о скупу веома интересантних текстова, који ће свакако бити од користи садашњим и будућим проучаваоцима српског села.

¹ Жозе Мурињо (Jose Mario dos Santos Mourinho Felix), познати португалски фудбалски тренер, менаџер многих великих европских фудбалских клубова као што су Порто, Челзи, Милан, Реал Мадрид и Манчестер Јунајтед.

У предговору књиге *Село невесело* откривамо како Брка поима социологију (па тако и социологију села). Наиме, истичући да се слаже са Н. Богдановићем, који се жали на јаловост строго сциентистичког приступа проучавању села, он каже да читалац не треба да очекује „хладну статистику“ и „голу емпирију“ и додаје: „Јесте да је пожељна дистанца према утврђеним појавама, догађајима и ‘ликовима’, али, тврд вам стојим, за социолога је исто толико, не ли и више, нужно уживљавање у истраживачки ‘предмет’. Изостане ли разумевање проучаваног субјекта/објекта, онда немамо посла са социологијом европске традиције, коју сам и сам – колико скромно – практиковао“ (Ђорђевић 2014, 8).

Ово није једини производ Бркиног „социолошког менаџерисања“ који остаје записан у српској социологији села. Усуђујем се да тврдим да је за социологију села, не само српску, у целини гледано најважнија споменица проф. др Ђури Стевановићу, објављена поводом двадесет година „Власинских сусрета“ и названа *Бити социолог села*. Ово је дело врхунац Бркиног „тренерског рада“ у социологији села, књига од изузетне вредности како за истраживаче, тако и за предаваче. У њој су сабрани текстови више од двадесет аутора из Србије, Македоније, Грчке, Бугарске и Чешке. Ови су текстови разврстани у пет поглавља: „Необичан лик социолога села“ (поглавље посвећено животу и раду Ђуре Стевановића), „Упитаности социологије села“ (проблеми и приступи, будућност социологије села, рурална социологија као бескрајна пустоловина...), „(Не)прилике села и пољопривреде“ (млади на селу, сеоске кућне задруге, бугарско и грчко село...), „Сеоска култура у променама“ (култура и квалитет живота села, село и град, гастарбајтерско село...) и „Од земљоделаца до аграрне социологије“ (породична газдинства, будућност сељака, село у пограничју). Без претеривања речено, готово сви радови у овој публикацији могу служити и као инспирација и као дидактичко средство. А за ово нису заслужни само „играчи“, већ и „селектор“. Ево како тај „селектор“, у предговору, види социологију села:

„Социологија села је, као и социологија сама, *вишеспратна* грађевина. На етажама више крову, у пентхаузима, станују ретки узорници – примерице, Тиодор Шанин, Анри Мандра (Mendras) и Пријепољац Сретен Вукосављевић; малкице бројнији су испод њих, међу њима и Андрзеј Калета (Kaleta), Ђовани Оиуа и *Милошевчанин Радомир Лукић*; док је тескоба у приземљу и у темељу, где су попут нашег споменичара убачене кртице и радилице – да није њих, не би се именом обележени ни успели у поднебесје. А тек мноштво истраживача, оних који обделавају зградишну авлију и који ће, истински неправедно, остати безимени и утопити се у нигдину“ (Ђорђевић 2014а, 23).

Одужио се Брка још једном заслужном српском социологу села, свом професору Јовану Ђирићу, приредивши (заједно са А. Костадиновићем и Љ. Митровићем) зборник *Од путање до аутостраде* (2010). И овде је окупио изванредан „тим“, који је са свих страна осветлио лик и дело професора Ђирића, али и донео друге корисне прилоге из области социологије села, социологије града и демографије.

Јован Ђирић је, иначе, био ментор Бркиног дипломског рада који је овај одбранио 1976. године на Студијској групи за социологију Филозофског факултета у Нишу. Предмет из којег је рад брањен био је Социологија насеља, а тема „Социолошка генеза Доњег Комрена“. Да је дипломски рад био ваљан, сведочи и чињеница да су из њега настала и објављена два научна чланка: „Прилог социолошком проучавању порекла становништва, друштвене структуре и културе Доњег Комрена“ (*Нишки зборник*, 1977) и „Материјална организација простора Доњег Комрена“ (*Нишки зборник*, 1978). Оба су текста прештампана у књизи *Сазревање предграђа* (2015), у целини посвећеној Доњем Комрену и Доњокомренцима. Тако се Брка одужио и свом родном месту, са чијим је истраживањем започео своју научну каријеру. Није ту у питању само једна „човечанска“ и морална ствар, већ и социолошка. Греше они који приговарају социолозима који су (нарочито када се ради о социологији насеља – села и града) склони да истражују управо своје село, или свој град: најдубља сазнања могу се дати управо онда када одлично познајете предмет истраживања. Више од тога, тиме се избегава нешто што бисмо могли назвати „замка тривијалности“, а у коју истраживач упада уколико, „наоружан“ теоријама и методима, занемари и потцени значај личног контакта са друштвеним светом. Евентуални тривијални резултати социолошких истраживања не само што обесмишљавају уложене напоре и средства, него и штете социологији као науци, чинећи да она у очима лаика изгледа као некаква потпуно беспотребна делатност, јер говори о ономе што „сви знају“.

Како сам каже, Брка је након дипломског рада имао идеју да истражи утицај урбанизације на процес секуларизације и атеизације младих његовог краја, али га је од тога одвратило то што није примљен на факултет, иако је испуњавао све услове. Кључну улогу је ту одиграо баш Јован Ђирић, који је касније признао да је тиме начинио крупну грешку (Ђорђевић, 2010: 14). Тако је наш јунак постао „социолог села у одустајању“.

Иако му социологија села није била судбина, Брка је, као што смо то већ видели, добрано задужио српску социологију села, пре свега својим „тренерским“ деловањем. Међутим, ваља забележити и то да су његови први радови, проистекли из његовог дипломског рад и објављени у *Нишком зборнику* (види горе), показали да би он био изванредан социолог села, само да је наставио да се бави том дисциплином. Та два чланка заправо представљају неку врсту монографије Доњег Комрена „у малом“ (монографски метод има значајно место у социологији села), из које се јасно види да аутор још како добро разуме руралне проблема свих врста. За разлику од каснијег Бркиног приступа, који је више литераран, овде имамо класичан социолошки стил писања, са мноштвом података из разлитичких извора, укључујући и сопствену искуствену евиденцију. Из широког спектра питања, практично ни једно није изостављено: описан је географски положај и карактеристике Доњег Комрена; такође је описано само насеље и његови посебни делови; дати су основни подаци о становништву (укључујући промене и трендове); затим читамо о пореклу насеља, историји досељавања и дневним миграцијама; детаљно се упознајемо са писменошћу становништва; сазнајемо

да територија насеља припада двама посебним месним заједницама; ту су фудбалски клуб и културни центар; следи одлична анализа друштвене структуре; однос према вери, степен религиозности, преовлађујући тип верника; начин провођења слободног времена, присутност средстава масовне комуникације, културни живот и масовна култура; однос према породици и склапању брака; однос сељака према задрузи, омладине према пољопривреди; непољопривредна занимања и солидарност; атар, насеље, сеоска архитектура (Ђорђевић 2015, 2015а). Сваки од проблема стављен је у историјску и друштвено-функционалну перспективу, без којих ваљано разумевање не би било могуће. Приказ резултата истраживања праћен је првокласним социолошким тумачењима, којих се не би постидели ни најбољи светски социолози села.

Пажљив читалац је сигурно приметио да аутор ових редова има и један личан однос према Драгољубу Б. Ђорђевићу. У самом почетку текста наводио сам његово пуно име презиме, још уз додатак средњег слова, да бих касније употребљавао само презиме и варијанту „Брка Ђорђевић“, а већ после пар страница наставио и завршио само са „Брка“. Брку сам упознао пре тачно двадесет година, када сам се, након мојих првих „Власинских сусрета“, са њиме возио од Власотинца до Ниша. У те две деценије сарађивали смо много пута и могу да кажем да сам поносан што сам у више наврата био део његовог (увек победничког) „тима“. Посебно сам задовољан текстом о будућности социологије села у споменици Ђури Стевановићу *Бити социолог села*, као и оним из тематског броја часописа *Култура*, у којем је представљено истраживање сеоских кафана (Шљукић 2014; Шљукић 2016). Без Брке, у то сам сигуран, тих радова не би било. Због тога, а и због свега осталог, у име социолога села могу још само да кажем: Хвала ти, Брко!

ЛИТЕРАТУРА

Ђорђевић, Д. Б. „Између географије и социологије насеља“. У *Од путање до аутостраде*, приредили Д. Б. Ђорђевић, А. Г. Костадиновић и Љ. Р. Митровић, 13–26. Ниш: ЈУНИР и Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, 2010.

Ђорђевић, Д. Б. „Около Села невесела“. У *Село невесело*, приредио Н. Бодановић, 7–9. Нови Сад и Ниш: Прометеј, Наемимонтана и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2014.

Ђорђевић, Д. Б. „Од Дејана до Дејана: смирај социолога села“. У *Бити социолог села*, приредио Д. Б. Ђорђевић, 9–26. Нови Сад, Ниш и Београд: Прометеј, Универзитет у Нишу – Машински факултет и Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде, 2014а.

Ђорђевић, Д. Б. „Становништво, друштвена структура и култура Доњег Комрена 70-их година прошлог века“. У *Сазревање предграђа*, 29–51. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2015.

Ђорђевић, Д. Б. „Како је пре 40 година изгледала материјална организација простора Доњег Комрена“. У *Сазревање предграђа*, 53–65. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2015а.

Костић, Ц. *Социологија села*. Београд: ИЦС, 1975.

Шљукић, С. „Има ли социологија села будућност?“. У *Бити социолог села*, приредио Д. Б. Ђорђевић, 77–88. Нови Сад, Ниш и Београд: Прометеј, Универзитет у Нишу – Машински факултет и Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде, 2014.

Шљукић, С. и Д. Јанковић. *Село у социолошком огледалу*. Нови Сад: Mediterran Publishing, 2015.

Шљукић, С. и Н. Волић. „Кафана у равничарском селу: од бирцуза до кафића“. *Култура* 151 (2016): 167–183.

ПРОФЕСИОНАЛНА ЕТИКА ИНЖЕЊЕРА

Далибор Петровић

КОД ПРОФЕСОРА ЂОРЂЕВИЋА: ДЕШИФРОВАЊЕ ПРОФЕСИЈЕ И ЕТИКЕ ИНЖЕЊЕРА

УМЕСТО УВОДА – ЛИЧНИ ОСВРТ НА ПОЗНАНСТВО СА ПРОФЕСОРОМ ЂОРЂЕВИЋЕМ

За професора Драгољуба Б. Ђорђевића сам први пут чуо док сам био на студијама социологије у Београду, средином деведесетих година, сада већ давно прошлог 20. века. У неформалном разговору између нас студената, вероватно док смо убијали време чекајући следеће предавање, неко је поменуо да се негде у Нишу појавио некакав уџбеник из социологије под необичним називом *Социологија forever* (1996). Сам назив уџбеника и оно што смо начули о његовом садржају, за који је говоркало да је у великој мери оријентисан на младе и њима блиске феномене, нас је на неки начин фасцинирао. Ненавикнути на презентовање социолошких идеја у овако, како се то нама тада чинило, слободној и савременој форми почињали смо да наслућујемо да модерне тенденције не морају увек да крећу из Београда као највећег универзитетског центра у Србији, већ да и у другим универзитетским срединама постоје људи који својим прегалаштвом могу да буду покретачи иновативних приступа науци и образовању.

Требало је да прође скоро 20 година не би ли се тај модерни и неконвенционални аутор уџбеника из Ниша, за кога сам касније сазнао да је у академским круговима надалеко познат по надимку “Брка”, најзад отелотворио преда мном и пробудио ми сећање на поменуту епизоду из студентских дана. Наш сусрет није, додуше, по мене био најсрећнији будући да је жири за доделу некакве социолошке награде у коме је седео и професор Ђорђевић, сасвим исправно, у финалном часу награду проследио у руке које су је свакако више заслуживале од мојих. Но добро, уместо награде добио сам моралну сатисфакцију у виду познанства и каснијег друговања са уваженим Брком, до кога вероватно не би ни дошло да он није можда осећао и неку врсту личне одговорности за такав, по мене наизглед несрећан, развој догађаја. Или је пак, ако бих био баш нескроман, уважени професор у мени видео и неку врсту настављача своје филозофије и логике промовисања социологије као модерне науке која треба да одговара на актуелне изазове друштва а не само да се исцрпљује у често јаловим теоријским расправама и интелектуалним надгорњавањима домаћих социолога.

Данас ми је јасно да је оно што нас је заправо повезало, далеко више него околности које сам поменуо, слична позиција коју заузимамо као професори социологије на нематичном, и при том, техничком факултету. То чини поменуту позицију двоструко тешком будући да се на социологију као науку чак и на сродним, друштвеним, факултетима често гледа као на некакву идеолош-

ку квази-научну творевину која припада неким давно прошлим временима. На техничким факултетима ствар је често још неповољнија будући да се на већ поменути идеолошку квази-научност товари и баласт њене наводне непрактичности. У таквим околностима професор социологије на нематичном факултету понекад подсећа на некакву егзотичну врсту коју ваља заштити само зато што се ретке врсте не истребљују а и није да су баш некорисни у, рецимо, периодима акредитације када надлежним комисијама и њиховим рецензентима ваља показати да циљ факултета није штанцовање, тржишту намењених, “фах идиота”, већ широким знањем поткованих стручњака.

У таквим околностима, судбина социологије на нематичним факултетима још једино зависи од интегритета и социјалног капитала њених професора који постају последња брана пред ураганским налетима суровог, дакле тржишног, поимања универзитетског образовања. Драгољуб Б. Ђорђевић је свакако слика и прилика једног таквог професора од интегритета, који не само да је био у стању да одбрани позицију социологије на Машинском факултету у Нишу, већ је био у стању да убеди своје колеге у важност интервенисања социологије у њихов љубоморно чувани забран, у само срце инжењерске професије.

ЕТИЧКИ ПРИСТУП ТЕХНОЛОГИЈИ

У великом броју тема којима се Д. Б. Ђорђевић бавио посебна пажња у овом тексту биће посвећена научној али и практичној области у којима је уважени Брка био пионир у правом смислу те речи. Пре свега ту мислим на област инжењерске етике и са њом повезану научну област социологије професије која је опет и пре свега била усмерена на анализу професије инжењера. Дакле, било да говоримо о концепту професије или њеном специфичном, етичком аспекту, оно што се налази у центру Ђорђевићевог интересовања јесте инжењерство и однос ове професије са ширим, друштвеним, окружењем. Због тога је важно да, пре него што дамо ближи осврт на његов допринос проучавању ове сложене проблематике обратимо пажњу на шири друштвени и научни контекст у коме се помаљају поменуте научне дисциплине и њихове практичне реперкусије.

Иако се о развоју инжењерског приступа уређењу наше стварности може говорити од антике а посебно, са опадањем утицаја римокатоличке цркве, од средњег века на овамо, поменимо само Леонарда да Винчија као једног од славних претеча инжењерског позива (Ајзаксон 2019), без сумње се може рећи да је тренутак у коме данас живимо златно доба инжењерске професије. Где год да се око нас окренемо многобројни „инжењеринзи“ који се налазе не само около нас већ и у нама самима су одговорни за функционисање нашег модерног начина живота.

Међутим, технолошки развоје је често, попут Јанусовог лица, двозначан, па тако инжењерски пројекти, како човечанству стварају нове могућности исто тако доносе и нове опасности (Мартин и Шинцигер 2011, 24).

Примера ради, захваљујући информационим технологијама и надзору које оне омогућавају можемо стопу криминала смањити на најмању могућу меру али прилично је извесно да ћемо то достигнуће платити потпуним укидањем приватности и слободе као фундаменталних вредности на којима је саздано модерно друштво. Слично томе, развојем ГМО хране можемо прехранити стотине милиона гладних али и допринети стварању генетских мутација који на дуге стазе могу угрозити опстанак целокупне људске врсте. Због тога је данас више него икада важно повести дискусију о етичкој страни инжењерских замисли и реализација, јер да би се нека технолошка иновација уопште дефинисала као развој потребно је перманентно преиспитивати друштвене последице употребе технологија и њиховог доприноса стварном унапређењу квалитета живота. То преиспитивање мора да укључује и етичку димензију вредновања резултата на неком простору у датом времену и са стајалишта заједнице у којој се технологија развија и примењује (Петровић 2015).

Управо због тога што настаје у крилу друштва технологија треба да буде подложна етичкој процени њене сврсисходности. Технологија заправо пролази кроз двоструки процес друштвене конструкције, како у форми самог производа, било да говоримо о процедурама или артефактима, тако и у форми значења које јој се накнадно додаје. Будући да су актери ти који у њу утискују значење, један од значењских елемената постаје и „(а)моралност“ технологије било да је реч о формалном или искуственом утискивању етичке компоненте.

Иако се о етичности употребе одређених технологија одувек дискутовало из данашње перспективе, а имајући у виду да је модеран друштвени развој неодвојив од технолошког напретка, делује зачуђујуће да идеја о потреби етичке оцене технолошког развоја нема сувише дугу традицију. Само на основу тога можда бисмо могли закључити да до пре неколико деценија друштвене последице развоја технологије нису биле толико видљиве и брзе иако су и тада биле дубоке па и свеобухватне. Међутим, то нам може указивати и на неку врсту недостатка друштвене свести о значењу и улози самих технологија. У таквим околности, заинтересованим актерима је било лакше да прикрију или оправдају „аморалност“ одређених технологија тобожњим вишим циљевима. Међутим, онога тренутка када је све више људи почињало да бива свесно да цена за технолошки напредак није само нека апстрактна или филозофска категорија које се огледа у, примера ради, губитку некакве имагинарне слободе већ се очитује у реалном погоршању квалитета живота или рада, интересним групама постало је све теже да прикривају праву природу оспорених технологија. Наравно, ту је важна и улога државе која такође представља заинтересовану страну и од чијих регулаторних механизма зависи да ли ће се створити ваљан оквир за спровођење легитимне евалуације последица употребе технологија. Међутим, подједнако је важна улога и професионалних удружења које заступају интересе оних који креирају технологије али исто тако се старају да инжењери, у својим креацијама, остану у границама онога што представља професионално деловање.

Када говоримо о светским оквирима успостављање научне дисциплине која се бави етиком технологије може се датирати у период 70-их и 80-их година 20. века, односно у доба зачетка све интензивнијег технолошког раста. Ипак, како се ради о спорадичним и паралелним токовима у оквиру који су се развијали приступи етици технологије тешко се може говорити о једном изворишту. У најопштијем смислу могу се издвојити најмање две потпуно различите традиције етичког бављења технологијом (Вреу 2010).

Са једне стране, о односу технологије и етике се дискутовало више на академској разини. Важно је истаћи да овај академски приступ не настаје као одговор на потребу да се уреди сам технолошки, односно инжењерски, процес већ на потребу да се дискутују опште карактеристике технолошког развоја и његовог утицаја на друштво. Иако не постоји консензус око назива ове научне дисциплине, она би се у најширем смислу речи могла подвести под *етику технологије*. Етичка питања која се у оквиру овог научног правца покрећу тичу се општих принципа попут слободе, правде, приватности, односно начина на који нове технологије угрожавају ове вредности или како се оне могу очувати под ударима технологије. Поред тога, моралне дилеме настају и као последица физичких утицаја технологија на окружење у коме живимо, због чега еколошка питања такође заузимају важан део занимања етичара технологије.

Паралелно са овим током имамо и други ток који је више оријентисан на практична а мање на академска питања. Дакле долази до развоја једне врсте професионалне етике данас познате под називом *етика инжењера* која је пре свега оријентисана на етичка питања у контексту очувања професионалних стандарда и норми инжењерског позива. Због тога инжењерску етику чине одговорности и права која треба да прихвате сви они који се баве инжењерством, као и пожељни идеали и лична посвећеност инжењера. У складу са тим инжењерска етика проучава оне одлуке, политике и вредности које су морално пожељне у инжењерској пракси и истраживању (Мартин и Шинцингер 2011).

Како у суштини инжењерског посла лежи *техничка иновација*, унутар инжењерског слоја обитава тзв. *иновацијски конфликт*, сукоб између изумитељске делатности и неминовне стандардизације начина рада (Ђорђевић, 1995). Овај конфликт се преноси и на поље етике инжењерске професије, будући да се у одређивању (не)етичност технологија инжењерски принципи попут иновативности, рационалности или пак ефикасности не узимају као пресудни. Тако, Божо Милошевић дефинише етику инжењера као специфичну врсту професионалне етике која се заснива на „три А“ – Аутономији, Ауторитету и Алтруизму (Милошевић, 2011) док Јован Бабић истиче да постоје два главна дела етике инжењера. Један је онај који се односе на проблеме који су специфични за инжењерство и одговорност инжењера, садржаним у принципима примене знања и искуства струке док се други односи на специфично успостављање општих моралних норми и врлина које се примењују у контексту инжењерства (Бабић, 2011).

ПОЧЕЦИ ИЗУЧАВАЊА ЕТИКЕ ИНЖЕЊЕРА У СРБИЈИ

Кроз последњи пасус претходног поглавља, где смо кроз пера домаћих аутора дефинисали област изучавања етике инжењера, јасно се рефлектује значај Брке Ђорђевића за конституисање ове подједнако научне и практичне области у нас. Најједноставније речено, да није било залагања уваженог професора поменутог пасуса не би ни било а аутори који су у њему цитирани вероватно да никада и не би усмерили своју пажњу на важно питање инжењерске професије да их он није понукао на то.

Читава ова одисеја клесања нове научне области у тадашњој Југославији а данашњој Србији започиње пре равно четврт века, када се 1995. године појављује књига коју је, уз несебичну подршку асистента Богдана Ђуровића, приредио Ђорђевић (1995). Колико је мени познато то је по први пут да се на овим просторима појављује публикација под називом „Етика инжењера“, са основним циљем да се пружи одговори на питање зашто је етика инжењера за разлику од неких других професија попут лекарске или адвокатске неразвијена и како се то може променити. Али то је само почетак онога што се захваљујући професору Ђорђевићу дешава „по први пут“ у Србији.

Иако је појављивање публикације био први „записани“ корак у научном изучавању инжењерске етике на овим просторима, важно је нагласити да ове публикације не би било да, опет „по први пут“, Д. Б. Ђорђевић није пре тога организовао округли сто на тему етике инжењера. Овај догађај се такође одиграо 1995. године у оквиру међународне научне конференције Машинског факултета у Нишу када су се захваљујући њему око поменуте теме, окупили стручњаци из често супротстављених табора, односно области техничких и друштвених наука (социолози, филозофи, економисти и политиколози). Сувишно је додати да се и ово „по први пут“ и да је цењени нишки социолог један од првих, ако не и први, међу домаћим социолозима који је спознао значај синергије, како их он у предговору Етике инжењера (1995) назива, техничке и друштвено-хуманистичке интелигенције. Он на истом месту исправно закључује да овај спој треба пажљиво култивисати будући да се ради о деликатном сусрету два „блока“ међу којима постоји једна врста тензије па чак и обостраног зазирања. Можда и због тога што веома добро познаје поменуте тензије стиче се утисак да Ђорђевић не гаји превелике амбиције у погледу округлог стола који је организовао. У том тренутку он можда ни не слуги колико ће бити важан овај први корак који је начинио ка успостављању једне важне научне дисциплине на овим просторима конституисане на пресеку различитих научних области и традиција. Драгољуб Брка Ђорђевић истиче да је за њега довољан успех само то да се проблем етике инжењера изнесе на светло дана и да се поспеши његово даље проучавање. Данас је јасно да је први циљ постигнут већ самом организацијом округлог стола и посебно публиковањем зборника радова који су били њиме инспирисани, чиме је уважени професор јако брзо испунио половину амбиција које је пред себе поставио. Оно шта можда тада није био посве јасно

јесте да ће и други циљ, који се односио на поспешивање даљег проучавања етике инжењера, у наредним годинама, такође захваљујући њему бити испуњен. Јер како другачије окарактерисати будуће сесије, које ће се у другој деценији 21. столећа на Машинским конференција у Нишу редовно одржавати, као и зборнике посвећене њима него као више него успешно поспешивање даљег проучавања ове области (Ђорђевић и Ђуровић 2011, 2013, 2018; Ђорђевић и Тасић 2015).

КА ДЕШИФРОВАЊУ ПРОФЕСИЈЕ ИНЖЕЊЕРА

Оно што је професору Ђорђевићу јасно од самог почетка бављења етиком инжењера јесте да је етика само један од сегмената онога што би требало да краси инжењерску професију. Он закључује да од пет димензија које конституишу једну професију¹ инжењерима често недостају висок степен организованости и развијеност професионалне етике.

Покушавајући да дође до одговора на питања која нико пре њега у домаћим оквирима није поставио он још 1995. године детектује неколико неуралгичних тачака које стоје као брана успостављању јасно омеђене инжењерске професије и њој припадајуће етике. Први проблем представљала је лоша организованост и неуједначеност институција за професионално образовање инжењера. Ђорђевић те 1995. године истиче да код инжењера влада шаренило и да у зависности од профила школовање траје четири до пет година те да специјалистички, постдипломски и докторски програми нису довољно развијени. Оно што професора Ђорђевића посебно тишти јесте то што титулу инжењера могу да носе и они који нису завршили високошколске студије, тзв. погонски или „недипломирани“ инжењери. Занимљиво је да неке од ових примедби остају актуелне и дан данас, близу четврт века од када је професор Брка на њих указао. У тексту који је у једном од каснијих зборника приредио он констатује да су се ствари, пре свега захваљујући „болоњској“ реформи, коначно уредиле и да се сад јасно зна ко кога школује (Ђорђевић 2013). Ипак, иако се број програма за усавршавање инжењера различитих профила уједначио чини се да не само да није дошло до јасног дефинисања инжењерског статуса већ смо добили сијасет нових звања што је само додатно појачало конфузију везану за инжењерску професију. Доказ за ово налазимо у актуелном Правилнику о листи стручних, академских и научних назива (“Sl. glasnik RS”, br. 53/2017-100, 114/2017-38, 52/2018-123, 21/2019-302, 34/2019-185) где су препознати следећи нивои инжењера: инжењер, дипломирани инжењер, мастер инжењер, специјалиста инжењер, струковни инжењер, специјалиста струковни инжењер и струковни мастер инжењер. Рекло би се, ни мање земље ни више инжењерских звања. Са дру-

¹ Позивајући се на Жељку Шпорер, Ђорђевић (2013) констатује да једну професију конституише пет следећих димензија: 1. Степен развијености основних теорија и техника који чине систематски заокружену целину и основу за професионално деловање; 2. Степен монопола на стручну експертизу; 3. Степен препознатљивости професије од стране шире јавности; 4. Степен организованости професије; и 5. Степен развијености професионалне етике.

ге стране, ако ова звања упоредимо са звањима лекара, а за Ђорђевића је поређење инжењерске са лекарском професијом омиљени мисаони експеримент, видимо да код лекарске професије није дошло до оваквог усложњавања звања, односно успостављања некаквих струковних или недипломираних лекара.

Следећа по важности јесте каквоћа професионалног удружења (Ђорђевић 2013). Професор Ђорђевић јасно истиче да чињеница да најважније професионално тело инжењера у Србији окупља заједно како инжењере тако и техничаре, по његовом суду, неповољно утиче на институционализацију инжењера, њихов статус и ауторитет, пре свега зато што онемогућава заживљавање специфичне професионалне етике. У каснијем раду он је још директнији када тврди да: „Степен организованости инжењерске професије, у српском случају, може се веома брзо подићи на виши ниво једноставним одстрањивањем техничара из *Савеза инжењера и техничара Србије*. Сва је прилика да је заједничко удружење за техничаре и инжењере делом остатак и социјалистичког периода и ‘племенитих’ егалитарних хтења у свему и свачему, па и у професионалном пољу. Јер техничар је занимање а инжењер – професија“ (Ђорђевић 2013, 4–5).

Драгољуб Б. Ђорђевић сматра да би на чврстим темељима постављено, бројно и по саставу разгранато, професионално удружење инжењера било залог за њихово коначно институционално сазревање и примицање идеалном типу професије. Овде он даје једно врло проницљиво појашњење истичући да је циљ оснажити заједницу која представља инжењерску „браншу“ у професионалној а не социјалној структури. Другим речима, треба радити на оснаживању професионалних асоцијација инжењера које удружују слободне професионалце и имају легитимитет да буду носиоци професионалне етике, за разлику од савеза инжењера који су више организације синдикалног типа, основане зарад остваривања специфичних социо-економских интереса инжењера (Ђорђевић 2013).

КА ЗАОКРУЖИВАЊУ ПРОФЕСИОНАЛНЕ ЕТИКЕ ИНЖЕЊЕРА

Наравно у фокусу интересовања професора Ђорђевића у протеклих четврт века јесте јако лоша ситуација и када је реч о развијености етике инжењера у Србији. У складу са тим сматра да се до практичног заокруживања професионалне инжењерске етике може доћи, између осталог, и путем: а) обавезног високошколског образовања које је везано за област професионалне етике инжењера и б) ригорозне контроле понашања професионалца од стране професионалног удружења.

Међутим, он не остаје само на констатовању адекватних праваца за конституисање ове области већ и сам активно ради на томе. Посебно је значајан његов допринос унапређивању високошколског образовања инжењера будући да је од школске 2010/11. на првој години мастер студија Машинског факултета Универзитета у Нишу по први пут почела да се изводи настава из

обавезног предмета *Професионална етика инжењера*, наравно под његовим будним оком који је иницијатор и реализатор овог амбициозног плана (Ђорђевић и Ђуровић, предговор 2011). Већ неколико година касније он нас обавештава да се поменути предмет сада може наћи и ван окриља Машинског факултета, односно на појединим техничким факултетима других српских универзитета (Ђорђевић 2013), да би од 2015. године, кроз процес рекредитације, *Професионална етика инжењера* постала обавезан предмет на додипломским студијама Машинског факултета у Нишу (Ђорђевић и Тасић, предговор 2015).

Када је реч о другом правцу успостављања практичне примене инжењерске етике, односно контроле понашања инжењера од стране професионалног удружења, професор Ђорђевић се посебно занима за *Кодекс професионалне етике инжењера* и потребу увођења Инжењерске заклетве која би, попут лекарске, додатно легитимисала инжењерску професију.

Професор Ђорђевић схвата да је постојање Кодекса професионалне етике изузетно важно за заокруживање и позиционирање једне професије. У том смислу је занимљив и његов рад из 2011. године где он, уз помоћ коаутора Тасића, студиозно разлаже сличности и разлике између америчког *Националног удружења професионалних инжењера* и домаћег *Савеза инжењере и техничара Србије* (Ђорђевић и Тасић 2011). И овде Драгољуб Брка Ђорђевић уочава оно што га мучи кроз вишедеценијски труд да допринесе јасном профилисању инжењерске професије а то је чињеница да у америчком удружењу нема места за техничаре. Поред тога, амерички Кодекс је далеко обимнији, разуђенији и садржајнији од српског што није ни изненађујуће имајући у виду традицију овог удружења.

Оно на шта Ђорђевић посебно ставља акценат јесте значај Инжењерске заклетве, која се попут чувене Хипократове, односно, Лекарске заклетве у Сједињеним америчким државама полаже од 1954. године када је и донета. Са друге стране, домаће удружење је тек под крај 20. столећа усвојило Кодекс професионалне етике инжењера док се чини да од заклетве још увек нема ни трага ни гласа. Због тога Д. Б. Ђорђевић закључује: „јасно је да Инжењерска заклетва произилази из НУПИИ-јевог (америчког – прим. аутор) етичког кодекса инжењера и да само заједно чине незаобилазну саставницу професионалне етике инжењера. Етички кодекс инжењера без Инжењерске заклетве био би мањкав, она би без Кодекса била као дућан без фирме. Према томе, СИТС-ов (српски – прим. аутор) етички кодекс инжењера и техничара Србије без Инжењерске заклетве има крупан недостатак – *хитно је треба донети*“ (Ђорђевић и Тасић 2011, 122).

ЗАКЉУЧАК

Покушавајући да заокружимо оцену доприноса Брке Ђорђевића проучавању професије инжењера као и конституисању професионалне етике инжењера у Србији можемо закључити да се његов рад на овом мукторпном

послу одвијао у три подједнако важна правца који се једино у међусобном садејству могу сагледавати. Прво, имамо професора Ђорђевића као иницијатора, односно кључну фигуру која захваљујући свом ауторитету на Машинском факултету у Нишу и угледу који ужива међу својим колегама социолозима, филозофима и иним друштвеним теоретичарима изнова успешно окупља своје колеге подстичући их да макар на кратко сву своју енергију усмере на оснаживање проучавања професије инжењера и практичне примене етике у овој професији.

Након тога, видимо професора Ђорђевића и као теоретичара, научника који се посвећује анализи стања када је реч о професији и етици инжењера, као и препорукама за превазилажење проблема које у вези за овом сложеном проблематиком уочава.

И на крају, сусрећемо се са професором Ђорђевићем као иноватором, односно човеком који је опет захваљујући свом угледу који ужива на матичном Машинском факултету у Нишу успео да се избори за увођење етике инжењера као обавезног предмета у процесу образовања студената овог факултета.

Само ова три правца његовог деловања би била довољна да га прогласимо пиониром који је већ и у овој фази каријере оставио неизбрисив траг у домаћој социологији. Међутим, оно што посебно фасцинира јесте то што су ова три правца заправо три рукавца само једног од многих токова научног, практичног и људског, дакле мисаоног, деловања уваженог професора. Због тога је и овај текст само једна коцкица у мозаику овог Зборника који је пред себе ставио заиста тежак задатак да неупућеном читаоцу дочара лик и дело професора Ђорђевића. И сасвим је могуће да ово неће бити најатрактивнија коцкица тог мозаика али се њена заводљивост огледа у томе што се можда управо у њој крије специфични код професора Драгољуба Б. Ђорђевића.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајзаксон, Волтер. *Леонардо да Винчи*. Београд: Лагуна, 2019.
- Бабић, Јован. „Инжењерска етика“. У *Професионална етика инжењера*, приредили Д. Б. Ђорђевић и Б. Ђуровић, 7–11. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2011.
- Brey, P. „Philosophy of Technology after the Empirical Turn“. *Techné: Research in Philosophy and Technology* 14, 1 (2010): 36–48.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. и Богдан Ђуровић, прир. *Етика инжењера*. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет, 1995.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. „Инжењери: едукација, организованост професије и развијеност професионалне етике“. У *Етика инжењера*, приредили Д. Б. Ђорђевић и Б. Ђуровић, 11–16. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет, 1995.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. *Социологија forever*. Ниш: Ученичка задруга гимназије “Светозар Марковић”, 1996.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Богдан Ђуровић, прир. *Професионална етика инжењера*. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2011.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Милош Тасић, „Амерички и српски етички кодекс инжењера: почетно упоређење“. У *Професионална етика инжењера*, приредили Д. Б. Ђорђевић и Б. Ђуровић, 111–124. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2011.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Богдан Ђуровић, прир. *Професија инжењер*. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2013.

Ђорђевић, Драгољуб Б. „Професија инжењер: стање и перскетива“. У *Професија инжењер*, приредили Д. Б. Ђорђевић и Б. Ђуровић, 3–7. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2013.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Милош Тасић, прир. *Рад, техника и етика у ери глобализације*. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет и ЈУНИР, 2015.

Ђорђевић, Драгољуб Б. и Богдан Ђуровић, прир. *Рад, инжењерство и професионална етика у доба глобализације*. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет и ЈУНИР, 2018.

Милошевић, Б. „Инжењерска етика – од занатлијске традиције ка рационализму професије“. У *Професионална етика инжењера*, приредили Д. Б. Ђорђевић и Б. Ђуровић, 43–55. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет, 2011.

Петровић, Далибор. „Етичко оцењивање технолошких истраживања и иновација – глобални оквири и национална пракса“. У *Рад, техника и етика у ери глобализације*, приредили Д. Б. Ђорђевић, и М. Тасић, стр. 76–87. Ниш: Универзитет у Нишу – Машински факултет и ЈУНИР, 2015.

Мартин, Мајк В. и Роланд Шинцингер. *Етика у инжењерству*. Београд: Службени гласник, 2011.

БИОГРАФИЈА СА БИБЛИОГРАФИЈОМ

Јелена Динић

БИОГРАФИЈА СА БИБЛИОГРАФИЈОМ

ДРАГОЉУБА БРАНИСЛАВА ЂОРЂЕВИЋА
редовног професора Социологије културе и морала и
Професионалне етике инжењера
на Машинском факултету Универзитета у Нишу

БИОГРАФИЈА

Адреса на послу:

Машински факултет, 18000 Ниш, Александра Медведева 14.

Кућна адреса:

18000 Ниш, Ваљевска 10.

Електронска пошта:

brkab@junis.ni.ac.rs

Рођен:

8. фебруара 1954. у Доњем Комрену (Ниш).

Ожењен:

1980. Браниславом Ђорђевић (девојачко Митић).

Потомци:

синови Марко и Бранислав, унук Вук и унука Јана.

*

Образовање:

- 1968. Основна школа „Вук Караџић“, Ниш.
- 1972. Гимназија „Светозар Марковић“, Ниш.
- 1976. Дипломирани социолог, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1979. Магистар социолошких наука, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1983. Доктор социолошких наука, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1986. Специјализација из Социологије религије, Филозофски факултет, Московски државни универзитет „Ломоносов“, Москва, Русија.
- 1988. Специјализација из Социологије религије, Институт за друштвена истраживања Свеучилишта у Загребу, Загреб, Хрватска.

Професионални положај:

- 1977-1981. Асистент-приправник, Социологија са Социологијом рада, Машински факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1981-1984. Асистент, Социологија са Социологијом рада, Машински факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1984-1989. Доцент, Општа социологија, Увод у марксистичку филозофију, Машински факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1989-1994. Ванредни професор, Социологија са Филозофијом природних наука, Машински факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1994- Редовни професор, Социологија са Филозофијом природних наука, Социологија културе и морала, Професионална етика инжењера, Машински факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1995- Шеф Катедре за друштвене науке, Машински факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1995. Хонорарни професор, Социологија религије, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Н. Сад.
- 1995. Хонорарни професор, Социологија религије, Филозофски факултет Универзитета у Подгорици, Никшић.
- 1998-1999. Шеф последипломског курса, Социологија православља, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1998-1999. Шеф последипломског курса, Социологија религије, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 1999-2000. Шеф последипломских студија, Православно хришћанство, Београдска отворена школа, Београд.
- 2000-2002. Шеф последипломског курса, Религија: тачка културног спајања или раздвајања?, Алтернативна академска образовна мрежа, Београд.
- 2001-2002. Шеф последипломског курса, Роми у интеркултуралном окружењу, Алтернативна академска образовна мрежа, Београд.
- 2001-2003. Шеф додипломског курса, Социологија ромског идентитета, Машински факултет Универзитета у Нишу, Ниш.
- 2003. Хонорарни професор, Социологија I, Филозофски факултет у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици.
- 2010-2013. Хонорарни професор, Специјалистичке студије Политикологије религије, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд.

Функције у професионалним удружењима:

- Социолошко друштво Србије – Огранак у Нишу:
Председник Извршног одбора 1984-1986.
- Социолошко друштво Србије:
Члан Председништва 1988-1990.

- Југословенског удружења за научно истраживање религије:
Оснивач 1993;
Први председник 1993-1996.
- Одбор за грађанску иницијативу:
Оснивач 1997.
- Југословенско удружење за социологију:
Председник 1998-2000.
- Комренички социолошки сусрети:
Оснивач 1999;
Потпредседник Извршног одбора 1999-2003.
- ISCOMET (Интернационална научна конференција за Европу су-
трашњице, са саветодавним статусом у Савету Европе):
Изабрани Комитет 2000-2004.
- Центар за истраживање етницитета:
Оснивач 2001.
- Југословенског удружења за научно истраживање религије:
Почасни председник 2008-
- Жири Српског социолошког друштва за доделу награде „Војин Ми-
лић“ за најбољу књигу из социологије
Члан 2012-2014.
- Председник жирија за доделу награде за толеранцију „Цар Констан-
тин“ града Ниша
2013-2016.
- Члан председништва Удружења књижевника и књижевних преводи-
лаца Ниша 2019-

Чланство у научним, стручним и професионалним удружењима:

- 1979- Српско социолошко друштво, Београд.
- 1988-1990. Истраживачка група Једна Европа, Краков, Пољска.
- 1991-2003. Друштво за научно истраживање религије, САД.
- 1991-1999. Интернационална конференција за Социологију религије,
Лувен, Белгија.
- 1998- Одбор за проучавање живота и обичаја Рома, Српска академија
наука и уметности, Београд.
- 1998-2004. Друштво за унапређивање ромских насеља, Београд.
- 1999-2002. Центар за религијске студије, Београдска отворена шко-
ла, Београд.
- 2002-2008. Центар за балканске студије, Ниш.
- 2009- Удружење књижевника и књижевних преводилаца Ниша.
- 2007-2009. и 2017- Комитет за професионалну етику Универзитета у Нишу.
- 2010- Одбор за проучавање националних мањина и људских права,
Српска академија наука и уметности, Београд.
- 2015- Српско књижевно друштво, Београд.

Уредништво и чланство у редакцијама научних часописа и библиотека:

- „Машинац“, часопис Машинског факултета у Нишу:
Редакција 1979-1981.
- „Социолошки преглед“, часопис Социолошког друштва Србије:
Редакција 1983-1985.
- „Марксистичке теме“, часопис Универзитета у Нишу:
Редакција 1986-1990.
- „Социологија“, часопис Југословенског удружења за социологију:
Редакција 1989-1991.
- Издавачка јединица Универзитета у Нишу:
Главни уредник 1989-1994.
- „Nissa“, часопис за друштвено-историјска и културна питања:
Главни уредник 1990-1994.
- Библиотека „Религија и друштво“:
Главни уредник 1994-
- „Виђења“, часопис Југословенског удружења за социологију села:
Редакција 1995-
- „Facta Universitatis Series Philosophy and Sociology“, часопис Универзитета у Нишу:
Редакција 1998-2000.
- „Комренске социолошке свеске“, часопис Комренских социолошких сусрета:
Главни уредник 2000-
- Ромолошка библиотека Комрен:
Главни уредник 2000-
- „Теме“, часопис Универзитета у Нишу:
Главни уредник 2000-2011.
- Библиотека „Пограничје“, ИК „Прометеј“, Нови Сад:
Оснивач и главни уредник 2012-

Повеље и награде:

- „Награда Десимир Тошић“ за најбољу књигу из публицистике у 2010. години („Казуј крчмо Џеримо – периферијска кафана и околост“, 2011).
- Повеља Балканске асоцијације за социологију села и пољопривреде, Српског удружење за социологију села и пољопривреде и Завода за проучавање села (Београд) за изузетан допринос социолошком проучавању руралних подручја, 2016.
- Повеља Машинског факултета за изузетан допринос развоју Машинског факултета у Нишу, 2017.
- Награда „Божидар Митић“ Уметничког колегијума музичких извођача и стваралаца (Ниш) за свеукупни допринос очувању традиционалне културне баштине, 2017.

Предавачка активност:

На Машинском факултету Универзитета у Нишу и другим високообразовним институцијама засновао је, предавао и држи следеће курсеве:

- Основи науке о друштву.
- Увод у марксистичку филозофију.
- Социологија.
- Социологија рада.
- Филозофија природних наука.
- Социологија ромског идентитета.
- Социологија религије.
- Методологија и филозофија природних наука.
- Социологија православља.
- Религија – тачка спајања или раздвајања.
- Роми у интеркултуралном окружењу.
- Социологија I.
- Социологија верских заједница.
- Социологија културе и морала.
- Професионална етика инжењера.

Поља истраживања:

Као социолог религије, истражује православље, нове религиозне покрете, етничке, религијске и конфесионалне односе у земљи и на Балкану; испитује могућности интеркултурализма у мултиетничким и вишеконфесионалним друштвима, с посебним освртом на Роме; такође се бави изучавањем села и кафане као важне институције код Срба.

Истраживачки пројекти:

- *Друштвена условљеност и карактер процеса секуларизације у нишком региону:*
Руководилац; Филозофски факултет, Универзитет у Нишу; 1981-1983.
- *Процес секуларизације и атеизације студената Универзитета у Нишу:* Руководилац; Машински факултет, Универзитет у Нишу; 1985.
- *Хришћанска адвентистичка црква у Нишу:*
Руководилац; Машински факултет, Универзитет у Нишу; 1986-1987.
- *Промене у социјално-класном бићу Савеза комуниста:*
Руководилац деонице *Друштвене делатности и СК*; ОК СКС Ниш; 1987-1988.
- *Докторирање на техничким факултетима Универзитета у Нишу:*
Руководилац; Машински факултет, Универзитет у Нишу; 1987-1988.
- *Резултати и ефекти марксистичког образовања на Универзитету у Нишу:*

- Руководилац деонице *Социологија на Универзитету у Нишу*; Универзитет у Нишу; 1989.
- *Социолошка интерпретација Студентског протеста '92*:
Руководилац; Студентски културни центар Универзитета у Нишу; 1992.
 - *Здравље и болести школске деце*:
Руководилац деонице *Традиција, религиозност и здравље деце*; Министарство науке СР Југославије, Београд; 1993-1997.
 - *Регионална културна сарадња на Балкану*:
Руководилац деонице *Етнички и конфесионални односи на Балкану*; Министарство науке и технологије РС, Београд; 1995-2000.
 - *Socio-cultural Adaptation of the Roma in the Serbia in the Transition Processes – Integration, Assimilation or Segregation?*:
Head of Team; Research Support Scheme, Prague; 1998-2000.
 - *Јавно мњење о локалним проблемима*:
Руководилац деоница *Какви су Роми, наше комшије?; Јесу ли заиста професори лојални режиму?*; Грађанске иницијативе, Београд; 1999.
 - *„Излазак на црту“*:
Руководилац деонице *Роми и „излазак на црту“*; Грађанске иницијативе, Београд; 2000.
 - *Religious Life of Orthodox and Muslim Roma in Western-Southeast Serbia*:
Head of Team; Research Support Scheme, Prague; 2000-2002.
 - *Roma Between Serbs and Albanians in Bujanovac and Preševo – Political and Cultural Causes of Conflicts*:
Head of Team; Social Science Research Council, Washington; 2001-2002.
 - *Income Generating Activities For Roma People in South Serbia (Bujanovac, Vranje, Leskovac)*:
Head of Team; Italian Consortium of Solidarity, Belgrade; 2001-2002.
 - *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције*:
Руководилац деонице *Роми као трансгранична група*; Министарство науке и технологије РС, Београд; 2002-2004.
 - *Romani Cult Places and Culture of Death*:
Head of Team; Open Society Institute, Budapest; 2002-2005.
 - *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције*:
Истраживач, Министарство науке и технологије РС, Београд; 2005-2010.
 - *Romani Talents of Southeast Serbia*:
Head of Team; Open Society Institute, Budapest; 2006-2007.
 - *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије*:
Руководилац; Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, Београд; 2011-2019.

Распрострањење истраживања:

Објавио је 459 научних радова у часописима, зборницима радова и књигама других аутора, укључујући 32 књиге – приредио је самостално или у коауторству и 72 зборника. Текстови су му штампани у Аустрији, Бангладешу, Босни и Херцеговини, Бугарској, Италији, Кини, Немачкој, Пољској, Русији, САД, Словенији, Украјини, Хрватској, Црној Гори, Чешкој. Књига *Социологија Forever* користила се као основна или додатна литература на многим југословенским универзитетима и вишим школама, такође и као средњошколски уџбеник. Седам његових књига (*Природне науке данас, Социологија Forever, Скинхеди, Секте и култови, Казуј крчмо Церимо – периферијска кафана и окол ње, Цепна социологија за почетнике, Питао сам малог пуџа – моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*) доживело је више издања у великим тиражима. Књиге су му критички вредноване у преко 50 приказа објављених у домаћим и страним часописима. Један је од цитиранијих српских социолога. Организовао је преко 30 домаћих и међународних научних конференција.

Потписом и рецензијама омогућио је преко педесеторици југословенских и српских социолога да штампају књиге. Као председник или члан комисија за избор и реизбор универзитетских наставника и сарадника учествовао је у унапређивању на десетине асистената, доцената и ванредних професора на скоро свим југословенским и српским универзитетима.

Био је коментор и члан комисија за израду и одбрану многих докторских теза, од којих издвајамо најновије:

- Мирко Благојевић, „Религијске промене у постсоцијализму – компаративна анализа на примеру Југославије и Русије“, Филозофски факултет, Београд, 2003.
- Томислав Бранковић, „Деловање протестантских верских заједница у Југославији 1945-1991. године“, Филозофски факултет, Н. Сад, 2005.
- Алексиос Панагопоулос, „Политички значај деловања Православне цркве у Албанији (1990-2005)“, Факултет политичких наука, Београд, 2009.
- Драган Тодоровић, „Протестантизација Рома југоисточне Србије“, Филозофски факултет, Београд, 2011.
- Владан Станковић, „Утицај хришћанских конфесија на политику друштвеног развоја“, Факултет политичких наука, Београд, 2011.
- Оливера Марковић, „Друштвени положај ратних ветерана у Србији – студија случаја“, Филозофски факултет, Београд, 2013.
- Драгана Радисављевић Ђипаризовић, „Религија и ходочаснички туризам“, Филозофски факултет, Београд, 2013.
- Жикица Симић, „Дискурс Српске православне цркве о жени и њен положај у друштву“, Филозофски факултет, Ниш, 2014.

- Алексеј Кишјухас, „Телесне, индивидуалне и друштвене димензије емоција: ка развоју интегрисане социолошке теорије“, Филозофски факултет, Н. Сад, 2015.
- Милош Јовановић, „Проблем идентитета религиозних ЛГБТ особа у Србији“, Филозофски факултет, Ниш, 2015.
- Зоран Таировић, „Симболика ликовне уметности Рома и европски систем културних вредности“, Универзитет у Н. Саду – мултидисциплинарне студије, Н. Сад, 2015.
- Бранислав Филиповић, „Социокултурни аспекти аматерске порнографије на интернету“, Филозофски факултет, Н. Сад, 2016.
- Ивана Илић Крстић, „Социјално-еколошка безбедност, одрживи развој и квалитет живота“, Факултет заштите на раду, Ниш, 2016.
- Славица Коматина, „Актуелни проблеми образовања Рома у Србији: друштвени изазови и одговори“, Филозофски факултет, Ниш, 2016.

Себе свагда и свугде представља као социолога религије, ромолога и кафанолога.

БИБЛИОГРАФИЈА

КЊИГЕ, СТУДИЈЕ И МОНОГРАФИЈЕ

(1984) *Beg od crkve: proces sekularizacije u niškom region.* Knjaževac: IO „Nota”.

(1987) *Студенти и религија: грађа из истраживања.* Ниш: ИИРО „Збивања”.

(1990) *О религији и атеизму: прилози социологији религије.* Ниш, Београд: Градина, Стручна књига.

(1992) *Силе мрака и безумља: нишки студентски протест '92 – покушај социолошке интерпретације.* Ниш: Научни подмладак, Студентски културни центар /коаутор: С. Дукић/.

(1994) *Од магије до науке: системи идеја, веровања и праксе.* Ниш: Дом /коаутор: Б. Ђуровић/.

(1996) *Социологија forever: практикум за ученике средњих школа и студенте нематичних факултета.* Ниш: Ученичка задруга Гимназије „Светозар Марковић”.

(1998) *Proroci „nove istine” sekte i kultovi: šta treba da znamo o novim religioznim pokretima.* Niš: JUNIR, Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine.

(1998) *Скинхеди: момци из нашег краја.* Ниш: Друштво за заштиту и унапређење менталног здравља деце и омладине, ОГИ.

(1999) *Јавор изнад главе: класична вера и ромско-православна сеоска гробља.* Ниш: Комрениски социолошки сусрети, /коаутор: Д. Тодоровић/.

- (1999) *Скинхеди: момци из нашег краја*. II издање. Београд: Агена.
- (2000) *Млади, религија, веронаука: изазови интеркултурализма*. Београд, Агена, КСС, /коаутор: Д. Тодоровић/.
- (2001) *Romska anketa: iskustva, izveštaji, preporuke*. Niš: Komrenski sociološki susreti.
- (2001) *Социологија forever: практикум за ученике средњих школа и студенте нематичних факултета*. II издање. Ниш: Пунта.
- (2002) *Sociologija romskog identiteta: dva izborna kursa*. Niš: Komrenski sociološki susreti /коаутор: М. Filipović i studenti/.
- (2003) *Есеј о скинхедима: момци из нашег краја*. III издање. Ниш: ЈУНИР.
- (2003) *Секте и култови*. Београд: ИП „Ж. Албуљ”.
- (2004) *Romas and Others – Others and Romas: Social Distance*. Sofia: Institute for Social Values and Structures „Ivan Hadjiyski”, /co-authors: D. Todorović & L.Milošević/.
- (2008) *Узорници и пријани: Скице за портрет YU социолога религије*. Београд: Чигоја штампа.
- (2009) *На коњу с лаптопом у бисагама: Увод у ромолошке студије*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет у Нишу.
- (2009) *Устала Јемка: текије, тарикати и шејхови нишких Рома*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, /коаутор: Д. Тодоровић/.
- (2011) *Казуј крчмо Церимо: периферијска кафана и окол ње*. Београд, Ниш: Службени гласник, Машински факултет.
- (2012) *Казуј крчмо Церимо: периферијска кафана и окол ње*. II издање. Београд, Ниш: Службени гласник, Машински факултет.
- (2013) *Скинхеди: момци из нашег краја*. IV издање. Нови Сад: Прометеј.
- (2014) *Кафанолошки астал: прилози социолошкој кафанологији*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет у Нишу.
- (2014) *Сирово борово: социолошка генеза прешевског Цакановца*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет, /коаутори: С. Узуновић и В. Петровић/.
- (2015) *Сазревање предграђа: социолошки есеји о Доњем Комрену и Доњокомренцима*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- (2016) *Култура кафане у огледалу штампе: прилози социолошкој кафанологији*. Београд, Ниш: Службени гласник, Машински факултет.
- (2016) *Цепна социологија за почетнике*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- (2017) *Зајде Баца: ромско култно место*. Ниш, Нови Сад: Машински факултет, ЈУНИР, Прометеј, /коаутор: Д. Тодоровић/.
- (2017) *Цепна социологија за почетнике*. II издање. Ниш: Машински факултет.
- (2018) *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*. Београд, Ниш: Службени гласник, Машински факултет.
- (2019) *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу*. II издање. Београд: Службени гласник.

АУТОРСКИ ЗБОРНИЦИ

- (1991) *Православље између неба и земље*. Ниш: Градина.
- (1994) *Повратак светог?* Ниш: Градина.
- (1997) *Искушења атеизма*. Ниш: Градина/ЈУНИР.
- (2000) *Роми: социолошки увид*. Ниш: Комренски социолошки сусрети.
- (2001) *Учење, организација и деловање верских заједница и покрета*. JUNIR godišnjak – Godina V. Niš: JUNIR/Zograf.
- (2003) *Roma Religious Culture*. YSSSR annual X. Niš: YSSSR/YURoma Center/Punta.
- (2003) *Веселин Илић или истина о неподобном појединцу*. Ниш: ЈУНИР/ЦБС/ИАЦ/Свен.
- (2004) *Crkva, verske zajednice, mediji i demokratija*. Novi Sad: Novosadska novinarska škola.
- (2004) *Мачке перу веш: бајке Рома југоисточне Србије*. Ниш: Italian Consortium for Solidarity.
- (2004) *Romi: od zaboravljene do manjine u usponu*. Niš: Odbor za građansku inicijativu.
- (2007) *Муке са светим: Изазови социологије религије*. Ниш: Нишки културни центар.
- (2008) *The Sociology of Religion in the Former Yugoslav Republics*. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion.
- (2008) *Успон социологије религије у бившим ЈУ земљама*. Ниш: ЈУНИР.
- (2012) *Кафанонологија*. Београд: Службени гласник.
- (2013) *On Religion in the Balkans*. Niš and Sofia: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion and “Ivan Hadjyiski”.
- (2014) *Бити социолог села*. Нови Сад, Ниш и Београд: Прометеј, Машински факултет и Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде.
- (2015) *Религијска култура*. Лесковац: Лесковачки културни центар.

КОАУТОРСКИ ЗБОРНИЦИ

(1988) *Prirodne nauke danas: filozofsko-sociološki i metodološki problem*. Niš: Izdavačka jedinica Univerziteta u Nišu, /kopriredivači: M. T. Antić, K. R. (Stevanović) Hedrih/.

(1989) *Marksističko obrazovanje na Univerzitetu u Nišu: empirijsko istraživanje*. Niš: Marksistički centar Univerziteta u Nišu, /koautori: G. Zaječaranović, D. Stanimirović, D. Stojiljković, M. Ivković/.

(1991) *Prirodne nauke danas: filozofsko-sociološki i metodološki problem*. II izdanje, Niš: Izdavačka jedinica Univerziteta u Nišu, /kopriredivači: M. T. Antić, K. R. (Stevanović) Hedrih/.

(1993) *Човек изнутра слободан: Драгољуб Јовановић – научник, политичар, страдалик*. Ниш: Градина, /коприређивачи Б. Ђуровић, Б. Јакшић/.

(1995) *Etika inženjera*. Niš: Mašinski fakultet/Gradina/JUNIR, /kopriredivač: B. Đurović/.

(1995) *Rad kao sudbina*. Niš: Mašinski fakultet/JUNIR, /kopriredivač: B. Đurović/.

(1999) *Sindikalni podsetnik: predavanja Regionalne sindikalne škole*. Niš: Odbor za građansku inicijativu, /kopriredivač: M. Nikšić/.

(2000) *Роми, наше комшије: доњокомренски Роми*. Ниш: Комренски социолошки сусрети, /коаутори: Ж. Јовановић, А. Костадиновић, Д. Крстић, М. Крстић, М. Радаковић, Д. Тодоровић/.

(2000) *Iskorak moći publike: javno mnjenje o lokalnim problemima*. Niš: DDA/JUNIR/KSS, /kopriredivač: J. Živković/.

(2001) *Dve hiljade godina hrišćanstva na Balkanu*. JUNIR godišnjak – Godina VII, Niš: JUNIR/Zograf, /kopriredivač: D. Todorović/.

(2001) *Ромске душе: кривудава друмови до ромских душа*. Ниш: Универзитет у Нишу, /коприређивачи: Ј. Живковић, Д. Тодоровић и В. Јовановић/.

(2001) *Vere manjina i manjinske vere*. JUNIR godišnjak – Godina VIII, Niš: JUNIR/Zograf, /kopriredivači: D. Todorović, J. Živković/.

(2002) *Globalizacija, akulturacija i identiteti na Balkanu*. Niš: Filozofski fakultet – Institut za sociologiju/Punta, /kopriredivači: Lj. Mitrović, D. Todorović/.

(2002) *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*. JUNIR godišnjak – Godina IX. Niš: CBC/JUNIR/Punta, /kopriredivači: Lj. Mitrović, D. Todorović/.

(2002) *Romi na raskršću: prava manjina i manjinskih zajednica*. Niš, Punta/DDA/KSS/Bahtalo drom, /kopriredivač: J. Živković/.

(2003) *Kvalitet međuetničkih odnosa, svest o regionalnom identitetu i mogućnosti saradnje i integracije na Balkanu: Preliminarni rezultati empirijskog istraživanja u jugoistočnoj Srbiji*. Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta u Nišu/Sven, /kopriredivači: Lj. Mitrović i D. Todorović/.

(2003) *Религија и верски обичаји Рома*. Ниш: ЈУНИР/Свен, /коприређивач: Д. Тодоровић/.

(2004) *Civilno društvo i multikulturalizam na Balkanu*. Ниш: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta u Nišu/Sven, /kopriredivači: Lj. Mitrović i D. Todorović/.

(2004) *Društvene promene, kulturni i etnički odnosi i evrointegracioni procesi na Balkanu*. Ниш: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta u Nišu/Sven, /kopriredivači: Lj. Mitrović i D. Todorović/.

(2004) *Modeli kulturne politike u uslovima multikulturnih društava na Balkanu i evrointegracionih procesa*. Ниш: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven, /kopriredivači: Lj. Mitrović i D. Todorović/.

(2004) *Regionalni razvoj i integracija Balkana u strukture EU – balkanska raskršća i alternative*. Ниш: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven, /kopriredivači: Lj. Mitrović, D. Todorović, S. Kostić i S. Spasić/.

(2004) *О мисионарењу, преобраћењу и прозелитизму*. Ниш: ЈУНИР, /коприређивач: Д. Тодоровић/.

(2005) *Религија у вртлозима глобализације*. Ниш: ЈУНИР, /коприређивач: Д. Гавриловић/.

(2005) *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*. Ниш: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu i Sven, /kopriredivači: Lj. Mitrović i D. Todorović/.

(2006) *Kulturni i etnički odnosi na Balkanu – mogućnosti regionalne i evropske integracije*. Ниш: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, /kopriredivači: Lj. Mitrović i D. Todorović/.

(2006) *Protestantism on the Balkans: In the Past, Today and the Future*. Ниш: YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering and Sven, /co-author: T. Branković/.

(2006) *Геокултура развоја и култура мира на Балкану: Етничка и религијска позадина*. Ниш: Институт за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу, /коприређивачи: Љ. Митровић и Д. Тодоровић/.

(2006) *Протестантизам на балканској ветрометини*. Ниш: ЈУНИР и Свен, /коприређивач: Т. Бранковић /.

(2007) *Islam at the Balkans in the Past, Today and in the Future*. Ниш: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion, /kopriredivači: D. Todorović i Lj. Mitrović/.

(2007) *Ислам на балканској ветрометини*. Ниш: ЈУНИР, /коприређивачи: Д. Тодоровић и Љ. Митровић/.

(2008) *Kvalitet međuetničkih odnosa i kultura mira na Balkanu*. Ниш: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, /kopriredivač: D. Todorović/.

(2010) *Kvalitet međuetničkih odnosa i kultura mira na Balkanu: Osvrta i rasprave*. Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, /kopriređivači: D. Todorović i J. Živković/.

(2010) *Мoгућности и дoмети сoцијалног учeња правослaвљa и правослaвне црквe*. Београд и Ниш: Фондација „Конрад Аденаур“ и ЈУНИР, /коприређивач: М. Јовановић/.

(2010) *Од путање до аутостраде – Споменица Јована Тирића*. Ниш: ЈУНИР и Универзитетска библиотека „Никола Тесла“ у Нишу, /коприређивачи: А. Г. Костадиновић и Љ. Р. Митровић/.

(2011) *Професионална етика инжењера*. Ниш: Машински факултет, /коприређивач: Б. Ђуровић/.

(2011) *Религије у свету*. Нови Сад и Лесковац: Прометеј и Лесковачки културни центар, /коприређивач: П. Стајић/.

(2012) *Religion, Religious and Folk Customs on the Border*. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion and Faculty of Mechanical Engineering, /kopriređivači: D. Gavrilović & D. Todorović/.

(2012) *Село у пограничју источне и југоисточне Србије*. Београд: Завод за проучавање села и Службени гласник, /коприређивачи: Ђ. Стевановић и Д. Тодоровић/.

(2012) *Пламене зоре: комрeнске акције (1965/66)*. Ниш: Висока школа струковних студија за менаџмант у саобраћају, /коприређивач: А. Г. Костадиновић/.

(2013) *1.700 година Миланског едикта: социолошка перспектива*. Нови Сад: Прометеј, /коприређивач: Д. Тодоровић/.

(2013) *A Priest on the Border*. Niš: YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering at the University of Niš, /kopriređivači: D. Todorović & M. Jovanović/.

(2013) *Професија инжењер: нека питања*. Ниш: Машински факултет, /коприређивач: Б. Ђуровић/.

(2014) *Cemeteries and Burial Customs on the Border*. Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion and Faculty of Mechanical Engineering, 2015, /kopriređivači: D. Todorović & D. Gavrilović/.

(2014) *Cult Places on the Border*. Niš: YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering, /kopriređivači: D. Todorović & D. Krstić/.

(2014) *Вашар у пограничју источне и југоисточне Србије*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет, /коприређивачи: Д. Тодоровић и Д. Крстић/.

(2014) *Занатлија у пограничју источне и југоисточне Србије*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет, /коприређивачи: Д. Крстић, и С. Марковић Крстић/.

(2014) *Прилози стратегији унапређења положаја Рома*. Београд: САНУ, Заштитник грађана РС, /коприређивачи: Т. Варади, Г. Башић/.

(2014) *Пољопривредно газдинство у пограничју источне и југоисточне Србије*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет, /коприређивач: М. Вуковић/.

(2014) *Проучавање друштвених појава: методолошка разматрања*. Ниш: Филозофски факултет и Машински факултет, /коприређивач: Ј. Петровић/.

(2014) *Узорник у пограничју источне и југоисточне Србије*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет, /коприређивачи: В. Трифуновић и Њ. Драговић /.

(2014) *Хришћанство у 21. веку*. Нови Сад, Лесковац и Ниш: Прометеј, Лесковачки културни центар и ЈУНИР, /коприређивачи: П. Стајић и Д.Тодоровић/.

(2015) *Пограничје*. Ниш: ЈУНИР и Машински факултет, /коприређивачи: Д. Тодоровић и Ј. Петровић/.

(2015) *Рад, техника и етика у ери глобализације*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет, /коприређивач: М. Тасић/.

(2017) *500 година протестантске реформације*. Ниш: ЈУНИР, Машински факултет, /коприређивач: Д. Тодоровић/.

(2018) *Рад, инжењерство и професионална етика у доба глобализације*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет, /коприређивач: Б. Ђуровић/.

РАДОВИ У КЊИГАМА И ЗБОРНИЦИМА

(1978) К стваралачким основама науке о професионалној оријентацији. У: *Удружени рад и професионална оријентација (170-176)*. Београд: Савез удружења за професионалну оријентацију СРС, /коаутор: М. Антић/.

(1983) *Proces sekularizacije i omladina*. У: *Omladina i društvene krize (237-239)*. Beograd: CM Univerziteta u Beogradu, Sociološko društvo Srbije.

(1983) *Crkva i religija kao faktori dez/integracije*. У: *Integracioni i dezintegracioni procesi u Jugoslovenskom društvu (215-220)*. Ljubljana: Knjižnica FSPN.

(1984) Милентије Поповић о државном капитализму. У: *Мусао и дело Милентија Поповића (137-148)*. Београд: Институт за политичке студије.

(1985) *Indivudalno-socijalna matrica studenata MF*. У: *Zbornik radova Mašinskog fakulteta (1, 228-235)*. Niš: Mašinski fakultet, /коаутор: G. Vladković/.

(1985) *Образовање за самоуправљање у удруженом раду и улога социолога*. У: (ур.) Ж. Николић *Sociolog u privredi (101-104)*. Niš: Filozofski fakultet, /коаутор: A. G. Kostadinović/.

(1985) *Sociologija, kriza društva i društvena praksa: fragmenti*. У: *Zbornik radova Mašinskog fakulteta (1,222-227)*. Niš: Mašinski fakultet.

(1985) *Sociološko istraživanje društvenih odnosa i regionalni razvoj*. У: *Naučnoistraživački rad i njegova uloga u razvoju Regiona Niš (219-226)*. Niš: Univerzitet u Nišu, RPK Niš, OZN regiona Niš.

(1986) Uloga verskih zajednica u formiranju svakodnevne istorijske svesti. U: *Savez komunista u borbi protiv antisocijalističkih i antikomunističkih ideologija* (530-533). Beograd: IC "Komunist".

(1987) Nove tehnologije i socio-kulturne posledice. U: *Društvena uloga naučno-tehničke inteligencije u socijalizmu* (311-321). Niš: Univerzitet u Nišu, /koautor: M. Antić/.

(1987) Sociologija religije pred novim izazovom: od ispitivanja klasične religioznosti ka istraživanju nekonvencionalnih oblika religioznosti. U: D. Vulović (ur.), *Religija i savremeni svet* (41-45). Beograd: Centar za marsizam Univerziteta u Beogradu.

(1988) Kriza sociologije na univerzitetu: unutrašnji razlozi. U: *Teorijski pluralizam u sociologiji* (173-178). Beograd: Sociološko društvo Srbije, /koautor: M. Antić/.

(1988) M. Popovićevo poimanje kapitalizma, države i birokratije: analiza iz ugla sociologije. U: *Ličnost i misao Milentija Popovića* (163-168). Niš: Univerzitet u Nišu, Savez udruženja za političke nauke Jugoslavije.

(1988) Nezaposlenost i pitanje prekvalifikacije. U: *Mesto i uloga mladih u privrednom razvoju zemlje* (49-57). Niš: Ekonomski fakultet, OK SOOS Niš, Omladinska zadruga.

(1988) Opšta socioreligijska i konfesionalna panorama stanovništva. U: *Religija i društvo* (330-337). Beograd: Zavod za udžbenika.

(1988) Докторирање на техничким факултетима Универзитета у Нишу. У: *Оспособљавање кадрова за научноистраживачки рад* (111-120). Ниш: Основна заједница науке региона Ниш.

(1989) Društvene delatnosti i SKJ. U: *Promene u klasno-socijalnoj strukturi organizacije SK opštine Niš i mogućnosti kadrovske reprodukcije* (78-88). Niš: MC OKSKJ.

(1989) Sociologija. U: *Marksističko obrazovanje na Univerzitetu u Nišu: empirijsko istraživanje* (30-43). Niš: Univerzitet u Nišu.

(1990) Confessional Mentality as a (Dis)Integration Factor. In: *Educating Europe? Universities Today and Tomorrow* (107-116). Vienna: VWGO.

(1990) Prilog izgradnji konsenzualnog modela za evaluaciju tehnologije. U: *Socijalne protivurečnosti i konflikti u industriji* (81-88). Niš: Filozofski fakultet, /koautori: M. Antić, B. Đurović/.

(1990) Sociologija na Mašinstvu. U: *Zbornik radova 30 godina mašinstva* (3, 109-114). Niš: Mašinski fakultet.

(1991) Православље између неба и земље: тринаест питања и одговора једног социолога религије. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Православље између неба и земље* (5-32). Ниш: Градина.

(1992) Sistemi ideja, verovanja i prakse. U: *Sociologija i sociologija kulture: odabrana poglavlja* (113-129). Niš: Centar 018, /koautor: B. Đurović/.

- (1993) Д. Јовановићево тумачење атеизма. У: Д. Б. Ђорђевић, Б. Ђуровић и Б. Јакшић (прир.), *Човек изнутра слободан: Драгољуб Јовановић – научник, политичар, страдалик* (67-74). Ниш: Градина.
- (1993) Ка социологији православља и православне цркве. У: Г. Живковић (прир.), *Шта нам нуди православље данас?* (194-205). Ниш: Градина.
- (1994) Pravoslavlje, rat i stradanje: sociološki prikaz i nešto razjašnjenja. У: *Religija – Rat – Mir* (71-81). Niš: JUNIR godišnjak – Godina I, /koautor: Z. Milošević/.
- (1994) Religijsko-crkveni kompleks, raspad druge i budućnost treće Jugoslavije: fragmenti. У: *Teorijske pretpostavke razumevanja raspada Jugoslavije* (6, 329-340). Beograd: Filozofija i društvo.
- (1994) Компаративна социологија развоја Андреаса Буса. Поговор. У: *Андреас Е. Бус, Макс Вебер и Азија* (137-142). Ниш: Градина, Јунир, /коаутор: Б. Ђуровић/.
- (1994) Религија и екологија. У: Ј. Живковић и Б. Стојковић (прир.), *Урбана култура и екологија* (40-44). Ниш: Градина.
- (1994) Свето и световно – секуларизација као социолошки проблем. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Повратак светог* (7-28). Ниш: Градина.
- (1994) Секуларизација и православље – случај Срба. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.) *Повратак светог* (219-223). Ниш: Градина.
- (1995) Religija i ekologija: tri fragmenta. У: *Zbornik radova 35 godina Mašinskog fakulteta* (195-201). Niš: Mašinski fakultet, /koautor: B. Đurović/.
- (1995) Sekularizacija, religija i razvoj jugoslovenskog društva. У: *Religija i razvoj* (14-21). Niš: JUNIR godišnjak – Godina II.
- (1995) Sociologija rada i sociologija religije: jedna tačka mogućeg susreta. У: *Savremene društvene promene i sociologija rada* (229-234). Niš: Institut “1. maj”, /koautor: B. Đurović/.
- (1995) Млади на селу: социолошке упитности и нека разјашњења. У: Д. Видојковић и Ј. Живковић (прир.) *Млади на селу* (21-26). Ниш: Центар 018.
- (1995) Uz jednu tezu o socijalnim implikacijama naučno-tehničkog progressa. У: D. B. Đorđević i B. Đurović (prir.), *Rad kao sudbina* (152-157). Niš: Mašinski fakultet, JUNIR.
- (1995/1996) Propada li hrišćanstvo suočeno sa mikroprocesorima: nauka i tehnika kao uzroci sekularizacije. У: *Zbornik radova Tehnološkog fakulteta* (10, 157-161). Leskovac: Tehnološki fakultet.
- (1996) Обреди при великим верским празницима код Рома у Нишу. У: *Етнокултуролошки зборник* (2, 66-72). Сврљиг: Етнокултуролошка радионица, /коаутор: Б. Ђуровић/.
- (1996) Praktično ekumensko, dijaloško i tolerantno ponašanje u lokalnim zajednicama. У: *Religija, crkva, nacija* (34-40). Niš: JUNIR.
- (1997) Prosjačenje i Romi. У: *Cigane moj: Romi u Vojvodini* (13, 145-148). Novi Sad: PČESA /koautor: D. Todorović/.

(1997) Religijske i konfesionalne granice na Balkanu: izazov interkulturalnosti. U: *Granice: izazov interkulturalnosti* (321-326). Beograd: Forum za etničke odnose.

(1997) Искушења атеизма: атеизам као социолошки проблем. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Искушења атеизма* (5-18). Ниш: Градина, ЈУНИР.

(1997) Научни атеизам и атеистичко васпитање: једна правовремена критика. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Искушења атеизма* (148-162). Ниш: Градина, ЈУНИР.

(1997) Немаштином у демократију. У: Ј. Живковић (прир.) *Демонтажа деспотске власти* (62-65). Ниш: Народне новине.

(1997) Приближавање или повратак православљу на српском селу? У: Ђ. Стевановић (прир.), *Балканско село у променама и регионални рурални развој* (363-369). Београд: Завод за проучавање села и пољопривреде.

(1998) Interkulturalnost versus getoizacija i diskriminacija: slučaj Roma. U: B. Jakšić (ur.), *Interkulturalnost versus rasizam i ksenofobija* (335-342). Beograd: Forum za etničke odnose.

(1998) Скинхеди: момци из нашег краја. У: Р. Д. Ђорђевић, *Време скинхедса* (145-162). Ниш: СКЦ.

(1998) Etnički i konfesionalni odnosi na Balkanu. U: *Strategije razvoja i procesi regionalne kulturne saradnje na Balkanu* (1, 117-123). Niš: Filozofski fakultet.

(1998) Kratka sociološka priča o konfesionalnoj identifikaciji. U: *Strategije razvoja i procesi regionalne kulturne saradnje na Balkanu* (1, 263-272). Niš: Filozofski fakultet.

(1998) Posleratno vreme: šta mogu učiniti verske zajednice? U: *Ohraniti sanje* (224-229), Maribor: ISCOMET.

(1998) Serbian Orthodox Church, the Disintegration of the Second Yugoslavia, and the War in B&H. In: P. Mojzes (ed.), *Religion and the War in Bosnia* (150-159). Atlanta: Schoolar Press.

(1998) Слава у Срба као религиозни и профани празник на крају 20. века: социолошки увид. У: *Етнокултуролошки зборник* (4, 43-48). Сврљиг: Етнокултуролошка радионица.

(1999) Antikultni pokret: mogući izraz religiozne netolerancije. U: *Interkulturalnost i netolerancija* (415-420). Beograd: Forum za etničke odnose.

(1999) Izvod iz literature. U: D. B. Đorđević i M. Nikšić (prir.), *Sindikalni podsetnik: predavanja Regionalne sindikalne škole* (77-81). Niš: OGI, / koautor: M. Nikšić/.

(1999) Okruženje. U: D. B. Đorđević i M. Nikšić (prir.), *Sindikalni podsetnik: predavanja Regionalne sindikalne škole* (35-43). Niš: OGI.

(1999) Rat je bio gori: priča iz dva nastavka. U: *Novi svetski poredak i Balkan* (149-155). Niš: Filozofski fakultet.

(1999) Srpsko pravoslavlje i Romi: klasična religioznost seoskih Roma. U: *Hrišćanstvo – Društvo – Politika* (89-110). Niš: JUNIR godišnjak – Godina VI, /koautor: D. Todorović/.

(2000) Макс Вебер и Азија (критика Андреаса Е. Буса). У: *Комуникација социологије са филозофијом и историјом* (36-45). Подгорица, Никшић: Универзитет Црне Горе, Институт за филозофију и социологију Филозофског Факултета, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2000) Jesu li zaista profesori lojalni režimu? U: J. Živković i D. B. Đorđević (prir.), *Iskorak moći publike* (84-95). Niš: DDA, JUNIR, KSS.

(2000) Kakvi su Romi, naše komšije? U: J. Živković i D. B. Đorđević (prir.), *Iskorak moći publike* (69-83). Niš: DDA, JUNIR, KSS.

(2000) Romi i "izlazak na crtu". U: J. Živković, *Izlaz na crtu* (12-28). Niš: DDA, JUNIR, KSS.

(2000) Stavovi mladih u Jugoslaviji o nacionalnoj, konfesionalnoj i religijskoj pripadnosti: neki preduslovi interkulturalizma. U: *Strategija razvoja i procesi regionalne saradnje na Balkanu* (2, 65-75). Niš: Filozofski fakultet, /koautor: D. Todorović/.

(2000) Tipovi verskog organizovanja. U: D. Mićunović (ur.), *Crkva, država i civilno društvo* (133-145). Beograd: Fond Centar za demokratiju.

(2000) Tipovi verskog organizovanja: sedam pitanja i odgovora jednog sociologa religije. U: *Seoske crkve i groblja u Vojvodini* (15, 26-30). Novi Sad: PČESA.

(2000) Romsko-pravoslavna seoska groblja: problem, hipoteza, procedura i literature. U: *Seoske crkve i groblja u Vojvodini* (15, 656-660). Novi Sad: PČESA, /koautor: D. Todorović/.

(2000) Доњокомренско циганско гробље. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Роми, наше комшије* (57-69). Ниш: Комренски социолошки сусрети, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2000) Доњокомренско циганско гробље. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Роми: социолошки увид* (127-139). Ниш: Комренски социолошки сусрети, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2000) Доњокомренчани (и Нишлије) о Ромима, својим комшијама. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Роми, наше комшије* (5-29). Ниш: Комренски социолошки сусрети.

(2000) Роми, наше комшије? У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Роми: социолошки увид* (61-84). Ниш: Комренски социолошки сусрети.

(2001) Crkva, sekta i kult – R. Starka i V. S. Bejnbridža pogled. U: D. B. Đorđević (prir.), *Učenje, organizacija i delovanje verskih zajednica i pokreta* (7-12). Niš: JUNIR godišnjak – Godina V.

(2001) Pogledi na stare niške Rome. Pogovor. U: N. Jašić, *Stari niški Romi* (193-196). Niš: Komrenski sociološki susreti.

(2001) Religijska većina o religijskoj manjini: stavovi Srba o Romima kao vernicima. U: M. Vukomanović i M. Vučinić (prir.) *Interreligijski dijalog kao vid pomirenja u Jugoistočnoj Evropi* (153-178). Beograd: Beogradska otvorena škola.

- (2001) Religiozna netolerancija: primer antikultnog pokreta. U: J. Živković, *U-put u građansko društvo* (19-23), Niš: DDA, KSS.
- (2001) Romi: etnička i verska manjina. U: J. Živković, *U-put u građansko društvo* (35-39). Niš: DDA, KSS, /koautor: D. Todorović/.
- (2001) Stvar je samo pokrenuta: još smo od kraja udaljeni! Predgovor. U: J. Živković, *U-put u građansko društvo* (7-8). Niš: DDA, KSS.
- (2001) Vere manjina i manjinske vere. Predgovor. U: D. B. Đorđević, J. Živković i D. Todorović (prir.), *Vere manjina i manjinske vere* (7-9). Niš: JUNIR godišnjak – Godina VIII.
- (2001) Klasična religioznost Roma. U: D. B. Đorđević, J. Živković i D. Todorović (prir.), *Vere manjina i manjinske vere* (179-198). Niš: JUNIR godišnjak – Godina VIII.
- (2001) Zajde Badža: prikaz starijih i novijih zapisa o romskom kulturnom mestu. U: D. B. Đorđević, J. Živković i D. Todorović (prir.), *Vere manjina i manjinske vere* (251-260). Niš: JUNIR godišnjak – Godina VIII, /koautor: D. Todorović/.
- (2001) Дар грејачким Ромима. Предговор. У: С. Стајић, *Грејачки Роми* (1-2). Ниш: Комренски социолошки сусрети.
- (2001) Ставови младих у Југославији о националној, конфесионалној и религијској припадности: неки предуслови интеркултурализма. У: *Унапређивање васпитања и образовања* (7, 50-62). Ниш: Учитељско друштво Ниша, /коаутор: Д. Тодоровић/.
- (2001) Уводна белешка. У: *Ромске душе* (1-3). Ниш: Универзитет у Нишу.
- (2001/2002) Зајде Баџа – култно место нишких Рома: прерада отоманске легенде у исламско-хришћанско светилиште. У: *Етнокултуролошки зборник* (7, 77-82). Сврљиг, /коаутор: Д. Тодоровић/.
- (2002) Vere manjina i manjinske vere. U: D. B. Đorđević i J. Živković (prir.), *Romi na raskršću* (72-82). Niš: PUNTA/Društvo dobre akcije/Komrenski sociološki susreti/ Bahtalo drom.
- (2002) Burying of Roma: A Test of Ethnic and Religious Tolerance. U: *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana* (209-217). Niš: JUNIR godišnjak – Godina IX.
- (2002) Dubok uvid u parodiju tragičnog – istraživanje naše ne/“slavne” jučerašnjice. Pogovor. U: Đ. Jovanović, *Parodija tragičnog* (311-313). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet.
- (2002) Prema modelu integracije Roma: promenimo život. Predgovor. U: D. B. Đorđević i J. Živković (prir.), *Romi na raskršću* (9-19). Niš: PUNTA/Društvo dobre akcije/Komrenski sociološki susreti/Bahtalo drom.
- (2002) Religija. U: J. Živković I Đ. Jovanović (prir.), *Ka sociologiji* (200-202). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet.
- (2002) Pravoslavlje između neba i zemlje. U: J. Živković I Đ. Jovanović (prir.), *Ka sociologiji* (293-294). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet.

(2002) Roma as a Trans-Border Ethnic and Cultural Group. In: *Globalizacija, akulturacija i identiteti na Balkanu* (67-78). Niš: Filozofski fakultet.

(2002) Romas as a Transborder Ethnic and Cultural Group. U: Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (prir.), *Globalizacija, akulturacija i identiteti na Balkanu* (67-78). Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Punta.

(2002) Romi kao vernici. U: D. B. Đorđević i J. Živković (prir.), *Romi na raskršću* (117-129). Niš: PUNTA/Društvo dobre akcije/Komrenski sociološki susreti/Bahtalo drom.

(2002) Romi na tračnicama: sociološke crtice o železnici i Romima na njoj. U: *Pruge i vozovi u Vojvodini* (17, 92-94). Novi Sad: PČESA.

(2002) Romska kultura smrti. U: D. B. Đorđević i J. Živković (prir.), *Romi na raskršću* (143-156). Niš: PUNTA/Društvo dobre akcije/Komrenski sociološki susreti/Bahtalo drom, /koautor: D. Todorović/.

(2002) Romska radio škola "Prava manjina i manjinskih zajednica": jedan eksperiment. Pogovor. U: D. B. Đorđević i J. Živković (prir.), *Romi na raskršću* (227-321). Niš: PUNTA/Društvo dobre akcije/Komrenski sociološki susreti/Bahtalo drom, /koautor: J. Živković/.

(2002) Skinhedi i Romi. U: D. B. Đorđević i J. Živković (prir.), *Romi na raskršću* (169-181). Niš: PUNTA/Društvo dobre akcije/Komrenski sociološki susreti/Bahtalo drom.

(2002) Social Distance of Romas of Southeastern and Southwestern Serbia Towards Members of Other Nations and National Minorities. U: Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (prir.), *Globalizacija, akulturacija i identiteti na Balkanu* (267-273) Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Punta, /co-authors: D. Todorović, L. Milošević/

(2002) Social, Ethnic and Religious Distance towards Roma of Serbia: Empirical Report for 1999-2002. U: Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (prir.), *Globalizacija, akulturacija i identiteti na Balkanu* (257-266). Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Punta..

(2002) Vere manjina i manjinske vere. U: D. B. Đorđević i J. Živković (prir.), *Romi na raskršću* (72-82). Niš: PUNTA/Društvo dobre akcije/Komrenski sociološki susreti/Bahtalo drom.

(2002) Социолошка типологија верских заједница. У: В. Јеротић, Ђ. Коруга и Д. Раковић (ур.), *Наука – Религија – Друштво* (38-44). Београд: Богословски факултет СПЦ, Министарство вера РС.

(2002) Научни и религијски систем: пет фрагмената. У: В. Јеротић, Ђ. Коруга и Д. Раковић (ур.), *Наука – Религија – Друштво* (217-218). Београд: Богословски факултет СПЦ, Министарство вера РС.

(2002) Роми на раскршћу: поглед са стране. Предговор. У: Т. Тревор-Бриско, *Роми са Нишаве* (3-6). Ниш: Комренски социолошки сусрети.

(2003) Interrelationships Among the Churches, that is, Religious Communities and the Protection of Small Religious Communities. In: *Democracy and Religion* (147-153). Belgrade: ERC.

(2003) Manjinske vere i vere manjina na Balkanu. U: G. Bašić (ur.), *Demokratija i multikulturalnost u jugoistočnoj Evropi* (209-219), Beograd: Centar za istraživanje etniciteta.

(2003) Međusobni odnosi crkava, odnosno verskih zajednica i zaštita malih verskih zajednica. U: *Demokratija i religija* (133-138), Beograd/Maribor.

(2003) Serbian Roma Sufferings in the Second World War: Religiological Indications and Smaller Romological Precious Contribution. U: D. Todorović (prir.), *Kultura u procesima razvoja, regionalizacije i evrointegracije Balkana* (351-361). Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven.

(2003) Roma Cult Places: Sociological Analysis, Typology, Examples. In: D. B. Đorđević (ed.), *Roma Religious Culture* (117-124). Niš: YSSSR.

(2003) The Roma of Serbia: Past – Present – Future. Preface. In: D. B. Đorđević (ed.), *Roma Religious Culture* (7-19). Niš: YSSSR.

(2003) Ethnic Minorities about Religious Minority: Hungarians and Muslims about Roma as Believers. In: D. B. Đorđević (ed.), *Roma Religious Culture* (31-36). Niš: YSSSR, /co-author: M. Filipović/.

(2003) Međusobni odnosi crkava, odnosno verskih zajednica i zaštita malih verskih zajednica. U: *Demokratija i religija* (133-138). Beograd, Maribor: CIE, ISCOMET.

(2003) На трагу Т. Ђорђевића и Д. Антонијевића. Поговор. У: С. Стајић (прир.), *160 година ОШ у Тешици: Монографија школе и прилог за историју насеља* (147-148). Алексинац: Центар за културу и уметност.

(2003) О “скривеном” пријатељству и још понечему: социолошки запис. У: *Веселин Илић или истина о неподобном појединцу* (11-26). Ниш: ЈУНИР, ЦБС, ИАЦ.

(2003) Поводом студије о назаренима. Предговор. У: С. Ђорђевић, *Хршићанска назаренска заједница* (5-6). Ниш: ЈУНИР.

(2004) Evangelization, Conversion, Prostelytism: Example of Romas' Protenstatisation. In: D. Todorović (ed.), *Evangelization, Conversion, Prostelytism* (75-82). Niš: YSSSR.

(2004) Culture of Peace and multiculturalism in the Balkans. U: Petar-Emil Mitev & James Riordan (Eds.), *Towards non-violence & Dialogu Culture in South East Europe* (183-229). Sofia: „Ivan Hadjiysky“, Institute for Social Values & Structures, /co-author: M. Filipović/.

(2004) Romanipen – osnova kulturne politike i saradnje balkanskih Roma. U: Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (prir.), *Modeli kulturne politike u uslovima multikulturnih društava na Balkanu i evrointegracionih procesa* (125-133). Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven.

(2004) Romi i etnokulturna pravda. U: Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (prir.), *Društvene promene, kulturni i etnički odnosi i evrointegracijski procesi na Balkanu* (201-223). Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven, /koautor: M. Filipović/

(2004) The Balkan Non-Roma About the Balkan Roma (Serbia, Macedonia, Bulgaria). U: Lj. Mitrović, D. B. Đorđević, D. Todorović, S. Kostić i S. Spasić (prir.), *Regionalni razvoj i integracija Balkana u strukture EU – balkanska raskršća i alternative* (587-602). Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven.

(2004) The Roma From the Southeastern Serbia and ‘The Others’. U: Lj. Mitrović, D. B. Đorđević i D. Todorović (prir.), *Kvalitet međuetničkih odnosa, svest o regionalnom identitetu i mogućnosti saradnje i integracije na Balkanu: Preliminarni rezultati empirijskog istraživanja u jugoistočnoj Srbiji* (127-138). Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu/Sven.

(2004) Tri stanovišta o novim religioznim pokretima. U: A. Barker, *Novi religiozni pokreti* (325-369). Niš: Zoograf.

(2004) Veronauka kao gost i uljez. Pogovor. U: B. Aleksov, *Veronauka u Srbiji* (117-120). Niš: JUNIR.

(2004) Pozadinske pretpostavke integracije Roma. U: D. B. Đorđević (prir.), *Romi od zaboravljene do manjine u usponu* (103-121). Niš: OGI.

(2004) Romi: od zaboravljene do manjine u usponu (razgovor Drgoljuba B. Đorđevića i Osmana Balića) . U: D. B. Đorđević (prir.), *Romi od zaboravljene do manjine u usponu* (41-69). Niš: OGI.

(2004) Сеоски млади и млади сељаци. У: *Село у Црној Гори*. Књ. 66, (199-206). Подгорица: ЦАНУ.

(2005) Manjinska vera, manjinska verska zajednica i vera manjina: pokušaj razjašnjenja. U: *Dijalogom do mira* (340-348). Split: Katolički institut za kulturu mita.

(2005) Roma: chororipe, bibucharipe taj arakhipe e buchako. U: *Dikhipe pi dekada e Romengi* (26-34). Nish: Bahtalo Drom.

(2005) Roma: Eliminating discrimination. In: *Challenges of Roma Decade* (65-71). Niš: Bahtalo Drom, /co-author: M. Filipović/.

(2005) Roma: poverty, unemployment and employment. In: *Challenges of Roma Decade* (28-35). Niš Bahtalo Drom.

(2005) Roma: Upral o cridipa e diskriminacijako. U: *Dikhipe pi dekada e Romengi* (63-69). Nish: Bahtalo Drom, /koautor: M. Filipović/.

(2005) Uvod. U: B. Davis (Ed.) Rromaninpe(n): *O kulturnom identitetu Roma* (13-20). Beograd: CARE International u Srbiji i Crnoj Gori.

(2005) Versko manjinstvo: vrste i razjašnjenja. U: D. Žunić (prir.) *Pra-va manjina* (161-178). Niš: OGI.

(2005) Од карола до јозефа. Фрагменти. У: М. Трипковоић (прир.) *Религија у мултикултурном друштву* (185-189). Нови Сад, Београд: Филозофски факултет у Новом Саду и ССД Србије.

(2005) Позадинске претпоставке интерграције Рома – три године после. У: Н. Поповић (прир.), *Друштвена свест, људска права и активизам грађана у јужној и источној Србији* (57-69). Ниш: ОГИ.

(2005) Првослав Ралић – никад и нигде без машине за куцање. У: Љ. Митровић (прир.), *Кобанлучка звона: сећања на Првослава Ралића* (22-24), Ниш: Пунта.

(2005) Роми: сиромаштво, незапосленост и запошљавање. У: Ј. Живковић (прир.), *Изазови декаде Рома* (28-35). Ниш: Бахтало дром.

(2005) Роми: сиромаштво, незапосленост и запошљавање. У: Ј. Живковић (прир.), *Изазови декаде Рома* (64-70). Ниш: Бахтало дром, / коаутор М. Филиповић/.

(2005) Globalization of Religion: Evangelistic Pentecostalism. In: D. Gavrilović (Ed.) *Religion and Globalization* (85–97). Niš: YSSSR and Sven.

(2006) A Discussion about Protestantism in Serbia and in the Balkans. У: Д. Б. Ђорђевић и Т. Бранковић (прир.), *Протестантизам на балканској ветрометини* (13–19). Ниш: ЈУНИР и Свен.

(2006) Epilogue: Romological School of Nis: Idea – Contributions – Perspective. У: Д. Тодоровић (прир.), *Нишка ромолошка школа: Библиографија 1996-2005*. (129–150). Ниш: Универзитетска библиотека “Никола Тесла”.

(2006) Међуетнички односи и кultura mira на Балкану. У: Lj. Mitrović i saradnici (прир.) *Kultura mira i geokultura razvoja Balkana* (71–102). Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, /koautori: J. Živković, D. Zdravković, M. Filipović, D. Todorović i J. Veljković/

(2006) О специјалистичким и магистрским ромолошким студијама. У: Lj. Mitrović, M. Kristović i D. Gavrilović (прир.), *Za studije balkanskih kultura* (65–86). Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.

(2006) Religijsko-crkveni kompleks u postoktobarskom periodu. У: S. Mihajlović (прир.), *Pet godina tranzicije u Srbiji, II* (239–253). Beograd: Socijaldemo-kratski klub i Fondacija Fridrih Ebert.

(2006) Roma (and Serbs), Culture of Death and Tolerance: Three Examples from South Serbia. У: Љ. Митровић и сарадници (прир.), *Геокултура развоја и култура мира на Балкану: Етничка и религијска позадина* (213–233). Ниш: Институт за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу. /коаутор: D. Todorović/.

(2006) Roma, War and Peace: A Plea for Research. У: Lj. Mitrović i saradnici (прир.), *Kultura mira – pojam i funkcije* (175–181). Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.

(2006) Romi kao transgranična etnička i kulturna grupa. У: Lj. Mitrović i saradnici (прир.) *Kulturni i etnički односи на Балкану – могућности регионалне и европске интеграције* (217–259). Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, /koautor: M. Filipović/.

(2006) The Roma and Ethnocultural Justice: Towards a Model of Integration. In: *Forced Ethnic Migrations on the Balkans: Consequences and Rebuilding of Societies* (52–76). Sofia and Tokyo: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations and Meiju University, /co-author: M. Filipović/.

(2006) Through Jesus to the Camp – Through the Camp to Jesus. In: . Branković and D. B. Đorđević (Eds.), *Protestantism on the Balkans in the Past, Today and the Future* (73–86). Niš: YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering and Sven.

(2006) Долази ли Свети Сава по други пут међу Србе? У: М. Митић (прир.), *Својим светитељима* (157–161). Ниш: Огранак Вукове задужбине у Нишу.

(2006) Нишка ромолошка школа: замисао – приноси – перспектива. У: Д. Тодоровић (прир.) *Нишка ромолошка школа: Библиографија 1996–2005*. (105–126). Ниш: Универзитетска библиотека “Никола Тесла”.

(2006) Расправа о протестантизму у Србији и на Балкану. У: Д. Б. Ђорђевић и Т. Бранковић (прир.), *Протестантизам на балканској ветрометини* (5–11). Ниш: ЈУНИР и Свен.

(2006) Религија и екологија: од зеленог к голубому. В: С. Н. Глазачев и Д. Ж. Маркович (ред.) *Еколошка култура и образование: опыт России и Сербии*. Москва и Ниш: Международный независмый эколого-политологический университет и Факултет техники безопасности.

(2006) Ромите за ислямски фундаментализъм на Балканите: “Не, благодаря!”. В: В. Проданов и Б. Тодорова (съставители), *Рискове за България од ислямски фундаментализъм и тероризъм* (160–172). Софија: ИК ИФИ–БАН, /коаутор: Д. Тодорович/.

(2006) Три теме из савременог протестантизма на Балкану. У: Д. Б. Ђорђевић и Т. Бранковић (прир.), *Протестантизам на балканској ветрометини* (93–107). Ниш: ЈУНИР и Свен.

(2007) К социологији религије верског живота Рома. У: Г. Башић и Љ. Тадић (прир.), *Друштвене науке о Ромима у Србији* (115–142). Београд: САНУ.

(2007) A Discussion on Islam in Serbia and in the Balkans. У: Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић (прир.), *Ислам на балканској ветрометини* (13–17). Ниш: ЈУНИР, /коаутор: D. Todorović/.

(2007) I vera i uteha: vredan prinos istraživanju religijske prakse. Pogovor. У: В. Ковачевић (прир.) *Vera i uteha. Istraživanje religijske prakse u Subotici* (129–149). Subotica: Otvoreni univerzitet.

(2007) Religious-Ethnic Panorama of the Balkans. In: N. S. A. Don & Lj. Mitrović (Eds.) *The Balkans in Transition* (79–93). Cambridge-San Francisco and Niš: International Research Foundation for Development and Center for the Balkan Studies.

(2007) Tekkias, Tarikats and Sheiks of Niš Romas. In: D. B. Đorđević, D. Todorović and Lj. Mitrović (Eds.), *Islam at the Balkans in the Past, Today and in the Future* (87–102). Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion, /co-author: D. Todorović/.

(2007) The Admirable Roma: A Contribution to the Solidification of Cultural Identity. У: Lj. Mitrović, D. Zaharijevski i D. Gavrilović (прир.), *Identiteti i kultura mira u procesima globalizacije i regionalizacije Balkana*

(289–315). Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.

(2007) Балканско одгонетање двојине: мултикултурализам-интеркултурализам. В: Н. Богомилова и Н. Димитрова (съставители), *Балканската културна матрица и европскиот проект* (18–39). Софија: Издателство “Фабер”, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2007) Друштвена удаљеност од Рома – покушај интердисциплинарног проучавања. У: *Друштвена удаљеност од Рома: Етничко-религијски оквир* (11–27). Ниш и Нови Сад: Филозофски факултет у Нишу и Stylos.

(2007) Изазови социологије религије: Осам питања и одговора једног социолога религије. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.) *Муке са светим* (5–20). Ниш: Нишки културни центар.

(2007) Од противкужне границе до питања рода у исламу. У: Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић (прир.), *Ислам на балканској ветрометини* (111–120). Ниш: ЈУНИР.

(2007) Протестантизација Рома Србије. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Муке са светим* (45–154). Ниш: Нишки културни центар.

(2007) Расправа о исламу у Србији и на Балкану. У: Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Љ. Митровић (прир.), *Ислам на балканској ветрометини* (7–11). Ниш: ЈУНИР, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2007) Регионализација и Роми: Пример српских, македонских и бугарских Рома. У: Ј. Живковић (прир.), *Ка регионалној држави* (123–132). Ниш: Институт за социологију Филозофског факултета у Нишу.

(2007) Социологија православља и социјално учење СПЦ. У: Ђ. Вукадиновић и С. Антоновић (прир.) *Црква и држава* (77–87). Београд: Нова српска политичка мисао.

(2008) Расправа о социологији религије у бившим југословенским земљама. У: *Успон социологије религије у бившим ЈУ земљама* (7–27). Ниш: ЈУНИР.

(2008) Contribution of the Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion to the Development of Serbian Sociology of Religion. In: D. B. Đorđević (Ed.), *The Sociology of Religion in the Former Yugoslav Republics* (101–113). Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion.

(2008) Ко је реметилачки фактор у Србији, Македонији и Бугарској: религије, верске заједнице или националне мањине (посебно Роми)? У: D. B. Đorđević i D. Todorović (prir.), *Kvalitet međuetničkih odnosa i kultura mira na Balkanu* (109–117.) Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.

(2008) Наука, атеизам, религија и развој – скица за разговор. У: Љ. Митровић и Г. Стојић (прир.), *Изазови и донети савремене социологије друштвеног развоја, приредили* (381–388). Ниш: Департман за социологију и Центар за социолошка истраживања Филозофског факултета у Нишу.

(2008) О чѐм должна позаботити́ся ромология?. В: *Роми України: із минулого в майбутнє* (146–154). Київ: Інститут Української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

(2008) О чѐм должна позаботити́ся ромология?. В: *Роми України: із минулого в майбутнє* (146–154). Київ: Інститут Української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

(2009) Ko je remetilački faktor u Srbiji, Makedoniji i Bugarskoj: religije, verske zajednice ili nacionalne manjine (posebno Romi)? U: Lj. Mitrović, D. Zaharijevski i D. Gavrilović (prir.), *Međuetnički odnosi, identiteti i kultura mira na Balkanu* (207–216). Niš: Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu.

(2009) О чѐму треба да брине социолог религије при проучавању религије? U: V. Jerotić i M. Jovanović (prir.), *Religija između istine i društvene uloge* (101–118). Beograd: Dereta.

(2009) Preobraćanje Roma na protestantizam: Model, činioци, тумачење. U: Z. Kuburić i S. Sremac (prir.), *Konverzija i kontekst: teorijski, metodološki i praktični pristup religijskoj konverziji* (227–244). Novi Sad: CEIR.

(2009) Religiousness of Serbs at the Beginning of the 21st Century: What is it About? In: D. Gavrilović (Ed.), *Revitalization of Religion – Theoretical and Comparative Approaches* (57–64). Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion.

(2009) Several questions to the Sociology of Religion and the Sociologist of Religion. In: *Balkans as Reality: Living Faithfully, Living Together. Vol. 2*, (35–62). Sofia: Bulgarian Academy of Sciences.

(2009) Sociolog religije osobenog dela: skica za portret Đure Šušnjića. U: *Izvan igre, na putu (Zbornik u čast profesora Đura Šušnjića)* (71–86). Beograd: Čigoja štampa.

(2010) Roma Cult Places, Pilgrimages and Religious Tourism. In: D. R. Ćiparizović (Ed.), *Pilgrimages, Cult Places and Religious Tourism* (167–173). Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion.

(2010) The American and Serbian codes of Ethics for Engineers: A Comparison. In: *Book of proceedings: The international conference Mechanical Engineering in XXI Century* (321–324). Nis: Faculty of Mechanical engineering.

(2010) Досије социологије православља. У: Д. Б. Ђорђевић и М. Јовановић (прир.), *Могућности и донети социјалног учења православља и православне цркве* (41–81). Београд и Ниш: Фондација „Конрад Аденауер“ и ЈУНИР.

(2010) Између географије и социологије насеља. У: Д. Б. Ђорђевић, А. Г. Костадиновић и Љ. Р. Митровић (прир.), *Од путање до аутостраде. Споменница Јована Ђурића* (13–26). Ниш: ЈУНИР и Универзитетска библиотека “Никола Тесла”.

(2010) К основам ромологии. У *Ежегодник* (277–285). Краснодар: РФО.

(2010) Песма о крчми Церима. У: Д. Б. Ђорђевић, А. Г. Костадиновић и Љ. Р. Митровић (прир.), *Од путање до аутостраде. Споменица Јована Ђирића (149-164)*. Ниш: ЈУНИР и Универзитетска библиотека “Никола Тесла”.

(2010) Социологија православља: утемељење, задаци и перспектива. У: Д. Б. Ђорђевић и М. Јовановић (прир.), *Могућности и домети социјалног учења православља и православне цркве (17-39)*. Београд и Ниш: Фондација „Конрад Аденауер“ и ЈУНИР, /коаутор: М. Јовановић/.

(2011) Orthodox Priests and the Protestant Roma: A Bit of Empirical Research from the South of Serbia. In: M. Blagojević and D. Todorović (Eds.), *Orthodoxy from an Empirical Perspective (139–150)*. Niš and Belgrade: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion and Institute for Philosophy and Social Theory, /co-author: D. Todorović/.

(2011) Romani Culture of Death: On Predeath, Death, and Afterdeath Customs of Roma of Southeast Serbia. Во: *Духовна и материјална култура на Ромите (131–146)*. Скопје: Здружение на љубители на ромска фолклорна уметност “Романо Ило” – Скопје, /co-author: D. Todorović/.

(2011) Амерички и српски етички кодекс инжењера: почетно упоређење. У: Д. Б. Ђорђевић и Б. Ђуровић (прир.), *Професионална етика инжењера (111–123)*. Ниш: Машински факултет, /коаутор: М. Тасић/.

(2011) Амерички и српски етички кодекс инжењера: Почетно упоређење. У: Д. Б. Ђорђевић и Б. Ђуровић (прир.), *Професионална етика инжењера (111–123)*. Ниш: Машински факултет, /коаутор: Милош Тасић/.

(2011) Љубина цигерица у скрамаи. У: М. Раичевић (прир.), *Код српског писца: кухињка дела (144-145)*. Београд: Службени гласник.

(2011) Сви би ацин мезетлук. У: М. Раичевић (прир.), *Код српског писца: кухињка дела (304-305)*. Београд: Службени гласник.

(2011) Изабрана књижевност о религијама у свету. У: Д. Б. Ђорђевић и П. Стајић (прир.), *Религије у свету (249–261)*. Нови Сад и Лесковац: Прометеј и Лесковачки културни центар.

(2011) Јован Ђирић као ромолог: Роми Ниша, Пирота и Лесковца. У: Д. Стјепановић Захаријевски (прир.), *Социологија насеља траговима Јована Ђирића (36–45)*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2011) Како се верујући људи организују: од култа до цркве. У: Д. Б. Ђорђевић и П. Стајић (прир.), *Религије у свету (203–228)*. Нови Сад и Лесковац: Прометеј и Лесковачки културни центар.

(2011) Мултидисциплинарни и интердисциплинарни приступ у проучавању друштвених појава: конкретизација на примеру једног нацрта пројекта. У: Љ. Митровић (прир.), *Становништво југоисточне Србије: демографска репродукција и социо–културна динамика (25–46)*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, /коаутор: Ј. Петровић/.

(2011) О религијама у свету. У: Д. Б. Ђорђевић и П. Стајић (прир.), *Религије у свету* (7–26). Нови Сад и Лесковац: Прометеј и Лесковачки културни центар, /коаутор: П. Стајић/.

(2011) Esad Ćimić (1931.-) – sociolog religije izvorne misli. U: Nikola Skledar (prir.) *Esadu Ćimiću u čast* (115-125). Zadar: Sveučilište u Zadru.

(2012) Policy and Practice of Romani Inclusion in the Education System of the Republic of Serbia. In: *Formal and Informal Education for Roma: Different Models and Experience* (110–117). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.

(2012) Sirovari of Cakanovac. In: D. B. Đorđević, D. Gavrilović and D. Todorović (Eds.), *Religion, Religious and Folk Customs on the Border* (219–235). Niš: YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering, /co-author: V. Petrović/.

(2012) Идентитет, религија и обичаји Рома. У: Т. Варади и Г. Башић (прир.), *Промене идентитета, културе и језика Рома у условима планске социјално–економске интеграције* (31–38). Београд: САНУ.

(2012) Кафана: 582 величанствена назива. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Кафанологија* (309–316). Београд: Службени гласник.

(2012) Према кафанологији. У: Б. Димитријевић (прир.), *Образовање и савремени универзитет. Том 3*, (530–537). Ниш: Филозофски факултет.

(2012) Прилози за социолошку кафанологију. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Кафанологија* (203–224). Београд: Службени гласник.

(2012) Цакановац (Прешево). У: Д. Б. Ђорђевић, Ђ. Стевановић и Д. Тодоровић (прир.), *Село у пограничју источне и југоисточне Србије* (417–445). Београд: Службени гласник и Завод за проучавање села, /коаутор: В. Петровић/.

(2012) Допринос научног удружења “ЈУНИР” развоју српске социологије религије (1993-2012). У: С. Антонић (прир.), *Сто година социологије у Србији, посебно издање часописа Социолошки преглед* (730-750). Београд: ССД.

(2012) Допринос часописа “Теме” развоју српске социологије (2001-2011) . У: С. Антонић (прир.), *Сто година социологије у Србији, посебно издање часописа Социолошки преглед*, (751-761). Београд: ССД.

(2012) Еј кафано науко моја. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Кафанологија* (13–23). Београд: Службени гласник.

(2012) Пламене зоре: социолошка белешка о акцијаштву. У: А. Г. Костадиновић и Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Пламене зоре* (89-101). Ниш: Висока школа струковних студија за менаџмент у саобраћају.

(2012) Слава им. У: А. Г. Костадиновић и Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Пламене зоре* (75-84). Ниш: Висока школа струковних студија за менаџмент у саобраћају.

(2013) Engineering Profession: State and Prospects. In: D. Milčić (Ed.), *Book of Proceedings of the 2nd International Conference Mechanical*

Engineering in XXI Century (381–383). Niš: Faculty of Mechanical Engineering.

(2013) Око Константина Великог и прославе Миланског едикта: Неколико података и питања, и необавезних теза. У: Д. Б. Ђорђевић и Д. Тодоровић (прир.), *1.700 година Миланског едикта: социолошка перспектива* (7–18). Нови Сад: Прометеј.

(2013) The Life and Work of Imam Lukman Ibrahimi from Čukarka (Preševo). In: D. B. Đorđević, D. Todorović and M. Jovanović (Eds.), *A Priest on the Border* (221–236). Niš: YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering, /co-author: D. Zdravković/.

(2013) Дража Цакановачки. У: М. Тасић, Д. Здравковић и Д. Крстић (прир.), *Људи из пограничја говоре* (13–34). Врање: Учитељски факултет, /коаутор: В. Петровић/.

(2013) Ко је усамљенији: сеоски или градски старији?. У: Л. Милошевић Радуловић, Ј. Петровић и И. Илић Крстић (прир.), *Старији људи у пограничју источне и југоисточне Србије* (329–335). Београд и Ниш: Службени гласник и Машински факултет.

(2013) О предсмртним, смртним и посмртним обичајима старијих Рома и Ромкиња у селима југоисточне Србије”. В: Р. Радев, Х. Бонджолов и Ц. Иванова (съст.), *Научни дијалози (Сборник посветен на 10–годишнината од научното партнерство меѓу Филологическия и Философският факултет на Университетите във Велико Търново и Ниш)* (223–252). Велико Търново: Универзитетско издателство “Св. Св. Кирил и Методиј”, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2013) Encounering Others: Academician Ivan Cvitković, sociologist of religion and humanist. Preface. In: *Ivan Cvitković, Encounering Others* (vii–xix). Niš: YSSSR,

(2013) Engeneering Proffesion: State and prospects. In: *Book of proceedings: The 2nd international conference, Mechanical Engeneering in XXI Century* (381–383). Niš: Faculty of Mechanical engeneering.

(2013) I Vasilica: sar injele angleder hem sar hiliakana. U: *Paramiči andar Vasilica* (9–18). Vranje: Internacionalni konzorcijum za solidarnost.

(2013) Rund um Vasuljica: Einmal und Jetzt. In: *Die Geschichite von Vasilica* (9–18). Vranje: Internacionalni konzorcijum za solidarnost.

(2013) Где ће да се дену белокрајински Срби? Предговор. У: М. Комац и сарадници (прир.), *Срби у Белој Крајни: Брлинићи, Радојчићи и Кордићи били су први насељеници 1593.* (7–16). Ниш: СКЦ и ЈУНИР.

(2013) Око Васуљице: некад и сад. У: *Приче о Васуљици* (9–18). Врање: Интернационални конзорцијум за солидарност.

(2013) Професија инжењер: стање и перспективе. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Професија инжењер* (3–6). Ниш: Машински факултет.

(2013) Administration in a Remote Region – Trgovište. In: D. B. Đorđević, D. Todorović and M. Jovanović (Eds.), *A Priest on the Border* (207–220). Niš: YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering, /co-author: D. Zdravković/.

(2013) Zoran Stojanov: A Priest from Bosilegrad. In: D. B. Đorđević, D. Todorović and M. Jovanović (Eds.), *A Priest on the Border (195–206)*. Niš: YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering, /co-authors: D. Todorović, N. Obradović.

(2014) A Partial Reconstruction of the Romani Cult Place: The Blacksmith's Shop in Preševo. In: D. B. Đorđević, D. Todorović and D. Krstić (Eds.), *Cult Places on the Border (381–390)*. Niš: YSSSR and Faculty of Mechanical Engineering, /co-author: I. Osmani/.

(2014) Вашар је био у Власина Риду (Сурдулица). У: Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Д. Крстић (прир.), *Вашар у пограничју источне и југоисточне Србије (279–298)*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет, /коаутор: В. Петровић/.

(2014) Вашар у Зајечару: дијахроно–синхрони пресек. У: Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић и Д. Крстић (прир.), *Вашар у пограничју источне и југоисточне Србије (117–140)*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет, /коаутор: Д. Крстић/.

(2014) Гладна врана и врбов пут. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Бити социолог села (245–264)*. Нови Сад, Ниш и Београд: Прометеј, Машински факултет и Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде.

(2014) Златановићи: цакановачко газдинство за углед (Прешево). У: Д. Б. Ђорђевић и М. Вуковић (прир.), *Пољопривредно газдинство у пограничју источне и југоисточне Србије (1–22)*. Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет.

(2014) Мултидисциплинарни и интердисциплинарни приступ у проучавању друштвених појава: конкретизација на примеру скице једног пројекта. У: Д. Б. Ђорђевић и Ј. Петровић (прир.), *Проучавање друштвених појава. Методолошка разматрања (1–26)*. Ниш: Филозофски факултет и Машински факултет, /коаутор: Ј. Петровић/.

(2014) Над судбином религије, посебно хришћанства: Неколико теза и коментара. У: Д. Б. Ђорђевић, П. Стајић и Д. Тодоровић (прир.), *Хришћанство у 21. веку (9–24)*. Нови Сад, Лесковац и Ниш: Прометеј, Лесковачки културни центар и ЈУНИР.

(2014) Нешто мало о религији и религиозности Рома. У: V. Sokolovska (prir.), *Društveni i kulturni potencijali Roma u Srbiji (91–115)*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

(2014) Од Дејана до Дејана: смирај социолога села. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.), *Бити социолог села (9–28)*. Нови Сад, Ниш и Београд: Прометеј, Машински факултет и Балканска асоцијација за социологију села и пољопривреде.

(2014) Ромолошки коментар методолошких савета финске Ромкиње Саге Векман. У: Д. Б. Ђорђевић и Ј. Петровић (прир.), *Проучавање друштвених појава. Методолошка разматрања (127–142)*. Ниш: Филозофски факултет и Машински факултет.

(2014) Ромолошки коментар методолошких савета финске Ромкиње Саге Векман. У: Т. Варади, Д. Б. Ђорђевић и Г. Башић (прир.), *При-*

лози стратегији унапређења положаја Рома (99–112). Београд: САНУ и Заштитник грађана Републике Србије.

(2014) Село моје невесело. У: Н. Богдановић (прир.), *Село невесело* (41–48). Нови Сад и Ниш: Прометеј, Машински факултет и Наемimontana.

(2014) Сточарско газдинство “Гирић” из Крупца (Пирот). У: Д. Б. Ђорђевић и М. Вуковић (прир.), *Пољопривредно газдинство у пограничју источне и југоисточне Србије* (157–175). Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2014) Тишљерска пиљевина Драгомира Стошевског (Прешево). У: Д. Крстић, Д. Б. Ђорђевић и С. Марковић Крстић (прир.), *Занатлија у пограничју источне и југоисточне Србије* (403–424). Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет.

(2014) Учитељ играораца: доцент Славољуб Узуновић (Прешево). У: Д. Б. Ђорђевић, В. Трифуновић и Њ. Драговић (прир.), *Узорник у пограничју источне и југоисточне Србије* (323–336). Нови Сад и Ниш: Прометеј и Машински факултет.

(2014) Цакановачка учитељица (Прешево). У: М. Јовановић, В. Трифуновић и Д. Здравковић (прир.), *Учитељ у пограничју источне и југоисточне Србије* (1–14). Ниш: Филозофски факултет.

(2014) Је ли православље религија будућности? У: Д. Б. Ђорђевић, П. Стајић и Д. Тодоровић (прир.), *Хришћанство у 21. веку* (151-154). Нови Сад, Лесковац и Ниш: Прометеј, Лесковачки културни центар и ЈУНИР.

(2015) Đorgovci – Cemetery and Burial Customs (Preševo). In: D. B. Đorđević, D. Todorović and D. Gavrilović (Eds.), *Cemeteries and Burial Customs on the Border* (247–260). Niš: Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion and Faculty of Mechanical Engineering.

(2015) Запис о занатима и занатлијама. У: Д. Б. Ђорђевић, М. Тасић (прир.), *Рад, техника и етика у ери глобализације* (99–106). Ниш: Машински факултет и ЈУНИР, /коаутор: Милош Тасић/.

(2015) On Crafts and Craftspeople: Basic Terms, Current State and Future. In: *Book of Proceedings of the 3rd International Conference Mechanical Engineering in XXI Century* (537–540). Niš: Faculty of Mechanical Engineering, /co-author: M. Tasić/.

(2015) Доњокомренско циганско гробље. У: Саитовић Лукин, Баја (прир.), *Религија и верски обичаји Рома* (169-181). Београд: Rrominterpress, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2015) Зајде Баца. У: Саитовић Лукин, Баја (прир.), *Религија и верски обичаји Рома* (196-211). Београд: Rrominterpress, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2015) Ка социологији религије верског живота Рома. У: Саитовић Лукин, Баја (прир.) *Религија и верски обичаји Рома* (13-36). Београд: Rrominterpress.

(2015) О предсмртним, смртним и посмртним обичајима старијих Рома и Ромкиња у селима југоисточне Србије. У: Саитовић Лукин, Баја (прир.), *Религија и верски обичаји Рома* (141-162). Београд: Rrominterpress, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2015) Око(ло) религијске културе. У: Д. Б. Ђорђевић (прир.) *Религијска култура* (5–13). Лесковац: Лесковачки културни центар.

(2015) Пентекостализам – ширење пламених језика. У: М. Дејић, М. Вуковић и В. Ж. Радовић (прир.), *Наука – религија – образовање* (76–92). Београд: Учитељски факултет, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2015) Протестантизација Рома Србије. У: Саитовић Лукин, Баја (прир.), *Религија и верски обичаји Рома* (231-241). Београд: Rrominterpress.

(2015) Типологија гробаља. У: Саитовић Лукин, Баја (прир.), *Религија и верски обичаји Рома* (165-168). Београд: Rrominterpress.

(2015) Типологија култних места. У: Саитовић Лукин, Баја (прир.), *Религија и верски обичаји Рома* (191-195). Београд: Rrominterpress.

(2016) Култура кафане: традиција и савременост. У: Г. Стојић (прир.) *Историја идеја и промишљање савременог света* (285-302). Ниш: Филозофски факултет.

(2017) Роми гледани кроз културно окно. Поговор. У: Д. Тодоровић (прир.), *Нишка ромолошка школа: библиографија – 1996-2015* (193-196). Ниш: УБ “Никола Тесла”, ЈУНИР, Машински факултет.

(2017) Утемељење новог верског идентитета код Рома протестаната југоисточне Србије. У: Д. Б. Ђорђевић, Д. Тодоровић (прир.), *500 година протестанске реформације* (171-204). Ниш: JUNIR, Mašinski fakultet, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2018) Beogradske kafane u tranziciji: relevantni kafanološki procesi. У: *Međunarodni kongres Hotelplan 2018: Gostoprimstvo kao faktor kvaliteta ponude i konkurentnosti turističke destinacije* (272-279). Beograd: Visoka hotelijerska škola strukovnih studija, Razvojno istraživački centar, /koautor: D. Bukvić/.

(2018) Globalization, Neoliberalism and the Growing Disparity Between the Wealthy and the Poor. In: *Book of proceedings: Mechanical Engineering in XXI Century* (471–474). Niš: University of Niš – Faculty of Mechanical Engineering, /co-author: V. Đurović/.

(2018) Глобализација, неједнакост и сиромаштво. У: Д. Б. Ђорђевић и Б. Ђуровић (прир.), *Рад, инжењерство и професионална етика у доба глобализације* (18-25). Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет, /коаутор: Б. Ђуровић/.

РАДОВИ У ЧАСОПИСИМА

- (1977) Ка суштини уметности, *Градина* 7-8, 153-156.
- (1977) Прилог социолошком проучавању порекла становништва, друштвене структуре и културе Доњег Комрена, *Нишки зборник* 3, 97-103.
- (1978) Материјална организација простора Доњег Комрена, *Нишки зборник* 6, 83-88.
- (1979) Pledoaje za analizu shvatanja birokratije u delu Milentija Popovića, *Humanitas* 1, 85-95.
- (1979) Nekoliko refleksija o Veberovom i Marksovom razumevanju birokratije, *Humanitas* 2-3, 15-24.
- (1979) О неким аспектима проучавања државе у делу Милентија Поповића, *Марксистичке теме* 3, 158-168.
- (1979) Образовање за самоуправљање, *Железнице* 2, 54-55.
- (1980) О неким моментима разматрања бирократије у нашој теорији, *Економика* 3-4:135-140, /коаутор: Б. Прокић/.
- (1980) Основе социологије насеља и социологија села, *Наше теме* 12, 2261-64.
- (1981) Aktuelnost diskusije o savremenoj državi i neposrednoj demokratiji, *Naučni podmladak* 1, 87-94.
- (1981) Milentije Popović o državnom kapitalizmu, *Argumenti* 4, 213-222.
- (1981) Religijski fenomen i udžbenici opšte sociologije, *Sociološki pregled* 3-4, 163-174.
- (1981) Ка асоцијацији слободних произвођача, *Naučni podmladak* 2-3, 153-155.
- (1981) Urbanizacija i proces sekularizacije i ateizacije mladih, *Naučni podmladak* 4, 19-24.
- (1981) Друштвени положај и улога бирократије у савременом друштву – у светлу схватања Милентија Поповића, *Марксистичке теме* 3-4, 96-104.
- (1982) Fenomen sekularizacije i sociologija: religijski autori o sekularizaciji, *Sociološki pregled* 3, 111-119.
- (1982) Импресије из совјетске социологије религије. *Марксистичке теме* 2, 139-145.
- (1982) Теоретическата мисъл на Милентие Попович, *Мост* 76, 47-52.
- (1982) Феномен секуларизације и социологија: световни аутори о секуларизацији, *Марксистичке теме* 2, 106-119.
- (1982) О потреби образовања за самоуправљање у удруженом раду, *Научни подмладак* 123, 111-117. /коаутор: А.Г. Костадиновић/.
- (1983) Crkva i religija kao faktori (dez)integracije, *Opredjeljenja* 11, 115-119.
- (1983) Proces sekularizacije i omladina, *Naučni podmladak* 1-2, 117-121.

- (1983) Uvod u razmatranje religijske situacije danas: sociološki aspekti, *Pogledi* 4, 107-110.
- (1983) Говор о религији који то није, *Социолошки преглед* 1-2, 149-151.
- (1983) Марксизам и проблем смрти, *Марксистичке теме* 3, 245-251.
- (1983) Религијата в Југославија: съкратен преглед на социолошки изеледвания, *Мост* 84, 61-66.
- (1983) Поводом једне историје и теорије атеизма, *Социологија* 1, 117-121.
- (1984) Друштвене determinante religioznosti, *Sociološki pregled* 3-4, 227-239.
- (1984) Religijski simboli, *Sociologija* 3-4, 305-316.
- (1984) Sekularizacija i pravoslavlje, *Kultura* 65-67, 384-392.
- (1984) Секуларизација марксизма – који је марксизам у питању? *Марксистичке теме* 1, 153-157.
- (1984) Један версконаучни часопис и текстови о њему. *Марксистичке теме* 4, 113-120.
- (1984) Реч о средњој класи, *Naučni podmladak* 3-4, 135-138.
- (1985) Koncilska obnova, dijalog, ekumenizam i Srpska pravoslavna crkva, *Pogledi* 3, 52-55.
- (1985) Proširenost supersticija, *Naučni podmladak* 1-2, 79-83.
- (1985) Sociologija religije i društvena praksa, *Sociologija* 1-2, 195-202.
- (1985) Социолошко пропитивање савремености, *Социолошки преглед* 1-2, 111-112.
- (1986) Sociologija religije pred novim izazovom, *Polja* 333-334.
- (1986) Studenti i religija: erozija konvencionalne vezanosti studenata za religijsko i crkveno, *Gledišta* 11-12, 112-124.
- (1986) Нека отворена питања социолошког проучавања православља, *Градина* 1-2, 74-79.
- (1986) Студенти, Савез Комуниста и религија, *Марксистичка мисао* 5, 185-201.
- (1987) Ateističko vaspitanje u Sovjetskom Savezu, *Kulturni radnik* 4, 95-105.
- (1987) Dva nespecifična indikatora religioznosti studenata, *Naučni podmladak* 1, 39-46.
- (1987) Opšta socioreligijska i konfesionalna panorama stanovništva u Jugoslaviji, *Opredjeljenja* 4, 97-105.
- (1987) Šta je to naučni ateizam? *Filozofska istraživanja* 3, 867-876.
- (1987) Зашто „православци“ прелазе у адвентисте? *Марксистичке теме* 3-4, 141-149.
- (1987) Разпространяване на някои суеверни съзнания в Нишки регион, *Мост* 105, 45-49.
- (1987) Социологија религије И. Н. Јаблокова, *Марксистичке теме* 1, 64-74.
- (1988) Nezaposlenost i pitanje prekvalifikacije, *Naučni podmladak* 1988, 1-3, 49-55

- (1988) Studenti, religija i društvena samozaštita, *Opredjeljenja* 7-8, 245-250, /коаутор: Р. Обрадовић/.
- (1988) Prilog istraživanju religioznosti pravoslavne seoske omladine, *Sociologija* 2-3, 466.
- (1988) Социологија религије у марксистичком образовању, *Обележја* 2, 77-83.
- (1988) Шта је то Монир. *Марксистичке теме* 4, 134-137.
- (1988) Технички прогрес и образовно-културни развој у великим системима, *Савременост* 10-11, 174-175.
- (1989) Još jednom o marksističkom ateizmu, *Filozofska istraživanja* 1, 199-206.
- (1989) On Marxist Atheism Again, *Syntesis Philosophica* 1, 141-150.
- (1989) Udes sociologije na univerzitetu, *Revija za sociologiju* 1-2, 49-60, /коаутор: М. Антић/.
- (1989) Религија и свакодневица: два аспекта, *Марксистичка мисао* 3-4, 162-170.
- (1989) Социјално-психолошки аспекти отуђености незапослених: незапослени у социјализму, *Социјална политика и социјални рад* 4-5, 40-46, /коаутори: М. Антић, Б. Ђуровић/.
- (1990) Jugoslaviska sociologie v 70. a 80. letech, *Sociologia* 2, 73-78, /коаутори: О. Саша, Ј. Свитек/.
- (1990) Konfesionalni mentalitet kao faktor (dez)integracije, *Revija za sociologiju* 1, 159-165.
- (1990) Студирати преко граница: Норвешка искуства и модел за будућност (превео с енглеског), *Градина* 5, 32-39.
- (1990) Religions Identitiy as a (Dis)Integration Factor, *Innovation* 1, 107-116.
- (1990) Израел: са ове стране добра и зла, *Nissa* 1-2, 11-18, /коаутор: Б. Ђуровић/.
- (1990) Културни профил универзитетског наставника, *Градина* 3, 64-67.
- (1990) Чехословачка омладина на прелому '80. и '90. година, *Градина* 9, 11-18, /коаутори: А. Кабатек, Ј. Свитек/.
- (1991) „Логос“ – нови часопис надолазећих снага Српске православне цркве, *Humanitas* 3-4, 117-118.
- (1991) Драма социјализма: фактор атеизам, *Теме* 1-2, 104-110.
- (1991) Поводом ендиклопедистике и речничке књижевности о религији, *Nissa* 3-4, 526-527.
- (1991) Православље између неба и земље, *Градина* 10-11-12, 5-32.
- (1992) Д. Јовановићево тумачење атеизма, *Nissa* 1-4, 67-74.
- (1992) Религија као темељ културе и уметности, *Теме* 1-2, 180-184.
- (1993) Secularization and Orthodoxy: The Case of the Serbians, *Orthodoxes Forum* 2, 215-220, / со-аутор: В. Ђуровић/.
- (1993) Религија и екологија, *Nissa* 1-4, 40-44.

- (1993) Свето и световно: секуларизација као социолошки проблем, *Градина* 10-12, 7-28.
- (1993) Секуларизација и православље: случај Срба, *Градина* 10-11-12, 219-223, /коаутор: Б. Ђуровић/.
- (1993) Избор из литературе о секуларизацији: 1980-1993, *Градина* 10-11-12, 234-236.
- (1993) Анотација о преведеним текстовима и ауторима, *Градина* 10-11-12, 237-239.
- (1994) Secularization and Orthodoxy. *Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology* 1(1), 39-46.
- (1994) Социологија рада и социологија религије: једна тачка могућег сусрета, *Теме* 3-4, 235-243.
- (1995) Приближавање или повратак православљу на српском селу? *Виђења* 3, 241-252.
- (1995) Српско православље и Српска православна црква у другој и трећој Југославији, *Теме* 1-4, 65-68.
- (1996) Dometi i granice jugoslovenske sociologije religije, *Sociološki pregled* 4, 475-482
- (1996) Il cristianesimo ortodosso serbo e la chiesa ortodossa serba nella seconda e nella terza Jugoslavia, *Religioni e Societa* 25, 28-42.
- (1996) The Serbian Orthodox Church Between Heaven and Earth, *Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology* 3, 275-293.
- (1997) Искушења атеизма: атеизам као социолошки проблем, *Градина* 9-10, 5-18.
- (1997) Научни атеизам и атеистичко васпитање: једна правовремена критика, *Градина* 9-10, 148-162.
- (1997) Избор из литературе о атеизму (1980-1995), *Градина* 9-10, 222-226.
- (1997) Анотација о текстовима и ауторима, *Градина* 9-10, 227-230.
- (1997) Ни село ни град, *Теме* 1-2, 189-191.
- (1997) Религија и наука: религијско образовање у школи, *Васпитање и образовање* 4, 46-50.
- (1998) Антикултни покрет и религијска нетолеранција, *Градина* 10-11, 80-93.
- (1998) О једном сјајном доприносу изучавања методологије Срба, *Теме* 1-2, 171-173.
- (1998) Религијско образовање у школи, *Унапређивање васпитања и образовања* 5, 44-47.
- (1999) Professor Gligorije Zajčaranović, Ph. D., *Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology* 6(2), 161-164.
- (1999) An Opportunity for the Roma: Interculturalism in Education, *Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology* 6(2), 285-292, /co-author: D. Mašović/.

- (1999) Anti-Cult Movement: A Possible Expression of Religious Intolerance, *Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology* 6(2), 257-270.
- (1999) Рат је био гори: прича из два наставка, *Градина* 3-4, 58-62.
- (1999) Религиозност становништва Југославије: делимичан преглед искуствених истраживања, *Теме* 1-2, 81-94, /коаутор: М. Благојевић/.
- (2000) Ruckkehr der Bewohner Serbiens zu Religion und Kirche? *Ost-West. Europaeische Perspektiven, Freising* 4, 253-263.
- (2000) Živeti s Romima, *Republika* 12, 21-28.
- (2000) Кривудаи друмови до ромских душа – Црквени великодостојници о Ромима као верницима, *Зборник Матице српске за друштвене науке* 109, 205-238, /коаутор: Д. Тодоровић/.
- (2000) О групама, занимањима, обичајима и вери Рома у делу Тихомира Ђорђевића, *Теме* 3-4, 313-333, /коаутор: Д. Тодоровић/.
- (2000) Социолошки увид у културу православља, *Теме* 1-2, 161-175.
- (2001) Romanies, Our Neighbors, *Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology* 8, 409-431.
- (2001) The Gypsy Cemetery in Donji Komren, *Facta Universitatis Series: Philosophy and Sociology* 8, 445-455, /co-author: D. Todorović/
- (2001) Антропологија ритуала, *Књижевност* 1-2, 125-130.
- (2001) Ставови младих у Југославији о националној, конфесионалној и религијској припадности, *Унапређивање васпитања и образовања* 7, 50-62, /коаутор Д. Тодоровић/.
- (2002) Religijska svest Roma muslimana (i pravoslavaca), *Habitus* 147-167, /koautor: D. Todorović/.
- (2002) Romanies at Flea Markets: Mirror of Serbian Economy, *Теме* 1, 121-142, /Co-authors: J. Živković, D. Todorović/.
- (2002) Unemployed Roma: Poll Research, *Теме* 4, 569-595, /co-authors: J. Živković, D. Todorović/.
- (2002) Zajde Badža, *Kultura*, 166-183, /koautor: D. Todorović/.
- (2002) О неслучајној случајности: како се долази до текстова и темата у часописима, *Теме* 1, 5-8.
- (2002) Роми између мултикултурализма и интеркултурализма. *Kultura*, 13-19.
- (2003) Roma in Serbien – Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft, *Ost-West. Europaeische Perspektiven, Freising* 2, 93-102.
- (2003) Глобализација и етнички, религијски и културни идентитет нација и националних мањина, *Теме* 2, 181-185.
- (2003) Речнички извод из социологије религије, *Теме* 3, 355-360.
- (2003) Атеизам, *Теме* 3, 362-365.
- (2003) Класична религиозност, *Теме* 3, 369-372.
- (2003) Православље, *Теме* 3, 372-375.
- (2003) Секуларизација, *Теме* 3, 379-382.

- (2003) Секта, *Теме*, 3, 391-393.
- (2003) Вероисповест, *Теме* 3, 408.
- (2004) Serbs, Albanians and a Faith of the Romas. *Theoretical Perspectives* 11, 103-127 /co-authors: J. Živkovic and V. Jovanovic/.
- (2004) Економска култура Рома, *Теме*, 28(4), 435-438.
- (2004) О протестантизацији Рома Србије, *Религија и толеранција* 1, 103-112.
- (2004) Новина на часописном небу, *Религија и толеранција* 3, 139-140.
- (2005) The Roma and Ethnocultural Justice: Toward the Model of Integration (I). *Andral magazine* (39-40), 27-36, /co-author: M. Filipović/.
- (2005) The Roma and Ethnocultural Justice: Toward the Model of Integration (II). *Andral magazine* (41-42), 51-67, /co-author: M. Filipović/.
- (2005) Верско мањинство: врсте и разјашњења. *Теме* 1-2, 145-159.
- (2005) Духовна страна Америке: увид једног публицисте. *Теме* 1-2, 223-224.
- (2005) Глобализација религије: јеванђеоски пентекостализам. *Религија и толеранција* 1(4), 83-94.
- (2005) О специјалистичким и магистарским ромолошким студијама. *Теме* 4, 461-478.
- (2005) Религије и вероисповести националних мањина у Србији, *Социологија* 3, 193-212.
- (2005) Социологија религије опет у “Темама”, *Теме* 1-2, 9-13.
- (2005) Сјајан принос Врцановској школи социологије религије. *Теме* 3, 427-429.
- (2006) Sociologija religije i verska tolerancija: o čemu ide reč? *Religija i tolerancija* 5(6), 9-12.
- (2006) Доњокомренски азбучник, *Градина* 14, 2016-2017.
- (2006) Мањине јесу ”европљани”: Је ли интеркултурализам предуслов? *Habitus* 7(13), 101-119, /коаутор: Д. Тодоровић/.
- (2006) Роми: отварање круга, *Теме* 2, 323-325.
- (2006) Скица за портрет YU социолога религије: Јаков Јукић (1933-2006) – социолог религије великог приноса. *Теме* 4, 725-731.
- (2006) Србија: верска и етничка идентификација између балканске прошлости и европске будућности. *Култура полиса* 3(4-5), 339-346, /коаутор: Д. Гавриловић/.
- (2007) Isusom do kampa – kampom do Isusa. *Žurnal za sociologiju* 4, 313-327.
- (2007) Sociologija pravoslavlja i socijalno učenje SPC. *Nova srpska politička misao. Posebno izdanje – Crkva i država* 1, 77-87.
- (2007) Изазови социологије религије. *Градина* 18, 176-195.
- (2007) Скица за портрет YU социолога религије: Срђан Врцан (1922-2006) – социолог религије светског угледа. *Теме* 31(1), 139-150.
- (2007) Скица за портрет YU социолога религије: Штефица Бахтијаревић (1936-) – социолог религије замашног утицаја. *Теме* 31(1), 151-158.

- (2007) Скица за портрет YU социолога религије: Никола Скледар (1942-) – социолог религије далекосежног трага. *Теме* 31(1), 159-166.
- (2007) Скица за портрет YU социолога религије: Есад Ћимић (1931-) – социолог религије изворне мисли. *Теме* 31(2), 439-449.
- (2007) Скица за портрет YU социолога религије: Никола Дуганџија (1933-) – социолог религије ретке имагинације. *Теме* 31(2), 451-456
- (2007) Скица за портрет YU социолога религије: Иван Цвитковић (1945-) – социолог религије свестраног видика. *Годишњак за социологију* 3(3), 17-28.
- (2007) Скица за портрет YU социолога религије: Марко Кершеван (1942-) – социолог религије проницавог увида. *Religija i tolerancija* 7(7), 7-15.
- (2007) Социолог религије светског угледа, *Gordogan* 11-14, 402-403.
- (2008) Zajde Badža. *Ost-West. Europäische Perspektiven* 9(1), 48-55, /коаутор: D. Todorović/.
- (2008) Интеркултурализам – пожељан исход религијског дијалога. *Социолошка луча* 1(4), 27-31.
- (2008) На коњу с лаптопом у бисагама. *Социолошки преглед* 42(3), 439-451.
- (2008) Отворена питања положаја Рома у Србији и Бугарској. *Теме* 32(1), 13-41.
- (2008) Роми за углед II (Допринос учвршћивању културног идентитета). *Теме* 32(1), 85-111.
- (2009) Sociološko razumevanje jezika religije: o čemu ide reč? *Sociološka luča* 3(1), 67-74.
- (2009) Милан Тасић – филозоф науке и филозофски преводилац. *Теме* 33(1), 241-50.
- (2009) Љиљана Станковић – економиста и маркетиншки стручњак. *Теме* 33(2), 697-705.
- (2009) Драган Николић – правник и правни историчар. *Теме* 33(3), 1053-56.
- (2009) Бојана Димитријевић – психолог и клинички стручњак. *Теме* 33(4), 1553-561.
- (2009) Неколико питања социологије религије и социологу религије, *Социолошки годишњак (Часопис социолошког друштва Републике Српске)* 4(4), 25-52.
- (2009) Према темељима ромологије. *Теме* 33(2), 531-40.
- (2009). The Sociological Understanding of the language of Religion: What is the Word about, *Politics and Religion* 3(2), 255-65.
- (2010) The profile of Roma in majority media, *Balkan Journal of Philosophy* 2(2), 43-68, /co-author: D.Todorović/.
- (2010) Ема Миљковић: историчар, османиста и стручни преводилац, *Теме* 1, 333-338.

- (2010) Горан Максимовић – књижевни критичар и историчар, *Теме* 3, 1025-1037.
- (2010) Кафанологија: 99 величанствених назива. *Теме* 34(3), 1011–15.
- (2010) Кафанологија: 99 изабраних јединица. *Теме* 34(3), 1017–22.
- (2010) Крчмар Раде Церима, *Годишњак за социологију* 6, 89-108.
- (2010) Љубиша Митровић: општи социолог и социолог развоја, *Теме* 2, 659-676.
- (2010) Нешто о верском животу Рома, *Ромолошке студије* 9-10, 7-33.
- (2010) Према кафанологији, *Теме* 3, 117-119.
- (2010) Социологија православља, *Теме* 1, 11-29, /коаутор М. Јовановић/.
- (2010) Социологија православља: селективна библиографија 200-2010, *Теме* 1, 251-261, /коаутор: М. Јовановић/.
- (2011) Весна Милтојевић – социолог одрживог развоја и еколог, *Теме*, 35(2), 605–614.
- (2011) Лена Петровић: англиста и преводилац, *Теме* 35(1), 267–276.
- (2011) Историјски предлогак и романескна обрада, *Теме* 4, 1797-1798.
- (2012) International Water Conflict and Cooperation: The Role of Power Relations Among Riparians, *International Journal of Humanities and Social Science* 2(11), 56–66, /co-authors: D. Voza, M. Vuković, L. Karlson/.
- (2012) My Orthodox Neighbour, *Sociološka luča* 6 (1), 23–30.
- (2012) Пограничне општине југоисточне Србије у штампаним медијима – пример Народних новина, *Теме* 36(4), 1583–1611, /коаутор: Ј. Милошевић Радуловић/.
- (2012) Сировари и други обичаји села Цакановац, *Religija i tolerancija* 10 (17), 63–74.
- (2013) Global Environmental Issues and IR Theories: A Pluralist Theoretical Approach, *Serbian Political Thought* 5 (1), 59–79, /co-author: M. Vuković/.
- (2013) Iskričava sociološka kafanologija, *Sociološka luča* 7(7), 81–101.
- (2013) Six Cases Making a Pattern: Special Problems Arising in Countries with an Orthodox Tradition, *Journal of Church and State*, 1–21, /co-authors: S. Sergej, A. Kirbiš/.
- (2014) О пограничним општинама југоисточне Србије у Народним новинама, *Теме* 38(4), 1701–1734, /коаутори: Ј. Милошевић Радуловић, М. Марковић/.
- (2015) Religijsko-konfesionalno biće Roma Srbije i pitanje nacionalnog identiteta, *Bošnjačka pismohrana* 41, 291-307.
- (2016) Religious References in the Constitutions of European Post-Communist Countries and Ethno-symbolism, *Journal of Church and State*, /co-authors: S. Flere, M. Lavrič/.
- (2016) Кафана: то сјајно треће место. *Култура* 151, 9-12.
- (2016), Кафански именослов. *Култура* 151, 136-157, /коаутор: Н. Р. Богдановић/.

(2017) Car i „akademik”: Šabi i Brega, *Sociološka luča* 11(1), 60–68.

(2017) Сахрана Шабана Бајрамовића и око ње: преплитање политике и религије. *Балканске синтезе* 4(3), 29–53, /коаутор: Д. Тодоровић/.

(2018) Religionization of Public Space: Symbolic Struggles and Beyond –The Case of Ex-Yugoslav Societies, *Religions* 9(2), 36, /co-author: D. Gavrilović/.

(2018) Гробље у Прагону: социолошка скица, *Балканске синтезе* 5(1), 51-69.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

Агађаниан, Александар (Александар Агаджанян) 22
Адамовски, Јан (Jan Adamowski) 24
Ајдачић, Дејан 35
Ангело, Михаел (Mihael Angelo) 77
Ангелокастритис, Регина (Regina Angelokastritis) 77
Андрић, Иво 88
Анђелковић, Петар 32
Антић, Милан 11

Бабић, Јован 112
Бакић, Јово 30
Бас, Андреас Е. (Andreas E. Buss) 56
Бајрамовић, Шабан 77-78, 90-91, 95
Бакрач, Владимир 32
Балић, Осман 66
Баркер, Ајлин (Barker, Eileen) 21-22, 60
Бахтијаревић, Штефица 10, 13-14, 24, 47
Башић, Горан 25
Бејнбриџ Вилијам С. (William S. Bainbridge) 22-23
Бел, Данијел (Daniel Bell) 55
Бенц, Ернст (Ernst Benz) 22, 50, 56
Бергер, Питер (Peter Berger) 12, 31-32
Биговић, Радован 15-16
Бити, Озрен 29
Бјелајац, Слободан 29
Благојевић, Александар 93
Благојевић, Мирко 32, 45, 53, 127
Богдановић, Димитрије 56
Богдановић, Марија 11
Богдановић, Недељко 66, 101-102
Богишић, Валтазар 99
Богомилова, Нонка 21, 60
Божиловић, Јелена 13
Божиловић, Никола 11
Божовић, Ратко Р. 15, 57
Болчић, Силвано 28
Боричић, Зоран 21
Бранковић, Томислав 32
Бранко Црни (Бранислав Ђорђевић) 8
Бремер, Томас (Thomas Bremer) 21, 57, 60
Броз Тито, Јосип 28

Броучек, Станислав 93
Брус, Стив (Steve Bruce) 55
Буковски, Чарлс (Charles Bukowski) 37
Буленс, Герт (Gert Buelens) 8

Вебер, Макс (Max Weber) 26, 34, 67-68, 78, 88, 90
Векман, Сага (Saga Weckman) 69
Велимировић, Николај 56
Велмар Јанковић, Светлана 9, 52
Вељовић, Гордана 9
Вељовић Шпаја, Милорад 9
Вер, Тимоти (Timothy Ware) 56
Виденовић, Радомир 57
Вилсон, Брајан Р. (Bryan R. Wilson) 55
Винавер, Станислав 27
Владушић, Слободан 34
Волерстин, Имануел (Immanuel Wallerstein) 12
Волис, Рој (Roy Wallis) 55
Врцан, Срђан 13-15, 21, 29, 47, 57
Вуд, Натали (Natalie Wood) 9
Вујовић, Сретен 15, 30, 93
Вукадиновић, Срђан 32
Вукановић, Маша 95
Вукасовић, Вид 8
Вуковић, Милован 32
Вукомановић, Милан 20, 50
Вукосављевић, Сретен 18, 100, 102
Вучић, Лидија 10
Вучковић Нишки, Раде 66

Гавриловић, Данијела 13
Гверази, Франческо (Frančesko Gverazi) 34
Георгиевски, Петре 15
Гиденс, Ентони (Anthony Giddens) 12
Гласнер, Питер (Peter Glasner) 55
Глигоров, Владимир 36
Глушчевић, Манојло 10
Гоати, Владимир 10
Година Голија, Маја 94
Горичар, Жоже 28
Гробаров, Јаков 9
Грумели Антонио (Antonio Grumeli) 22, 57

да Винчи, Леонардо (Leonardo da Vinci) 110
Дамњановић, Милан 10
Данковић, Љубисав 10
Дејви, Грејс (Grace Davie) 22, 52
Дијас, Лоренцо (Lorenzo Diaz) 93
Димитријевић, Зоран 11
Динић, Јелена 32, 121
Досон, Џејмс (James Dawson) 21
Дуганџија, Никола 14, 24, 57
Дулић, Јасминка 32

Ђинђић, Зоран 29
Ђорђевић, Бранислав 121
Ђорђевић, Бранислав (Бранко Црни) 8
Ђорђевић, Бранислава 36, 121
Ђорђевић, Вук 121
Ђорђевић Верка, Вера 8
Ђорђевић, Видосава Видоска 8
Ђорђевић, Јана 121
Ђорђевић, Јелена 15
Ђорђевић, Марко 8, 66, 121
Ђукић, Славољуб 36
Ђурић, Марко П. 57
Ђурић, Рајко 25, 77
Ђурковић, Миша 93
Ђуровић, Богдан 11, 22, 32, 65, 113

Еко, Умберто (Umberto Eco) 57
Елезовић, Глиша 93-94
Елијас, Норберт (Norbert Elias) 93
Ерић, Добрица 9

Жарковић, Драгољуб 35
Живковић, Живота 21
Живковић, Јован 66
Жунић, Драган 11-12
Жунић, Наталија 11
Жупанов, Јосип 28

Зајечарановић, Глигорије 10, 13
Здравковић, Данијела 65
Зечевић, Божидар 8
Зриншчак, Сениша 15, 29, 60

Ибањез, Енрике (Enrique Ibáñez) 21, 60
Ибрајтер Тане, Богдан 94
Ивачковић, Иван 36
Ивковић, Миомир 13
Илић, Веселин 17-20, 60
Илић Крстић, Ивана 128

Јаблоков, Игор Николаевич (Игорь Николаевич Яблоков) 24
Јаковљевић, Ранко 94
Јанковић, Драгомир 32
Јашић, Ненад 66
Јевтић, Миролуб 56-57
Јеротић, Владета 56-57
Јовановић, Владимир 66
Јовановић, Драгољуб 18
Јовановић, Ђокица 11-12, 16, 65-66, 95
Јовановић, Зоран 11
Јовановић, Миљко 10
Јовановић, Христина Гида 8
Јовановић, Милош 13, 32, 128
Јовановић, Стеван 8
Јакшић, Божидар 15, 28
Јукић, Јаков (Жељко Мардешић) 14-16, 21, 58
Јунг, Аја 13

Калезић, Димитрије 56-57
Каниц, Феликс (Felix Kanitz) 72
Капор, Момо 92, 94
Катунарић, Вјеран 28
Калета, Андрзеј (Andrzej Kaleta) 18, 102
Кембл, Колин (Kolin Kembel) 22, 57
Камберовић, Петар 19
Керкхофс, Јан (Jan Kerkhofs) 55
Кермаунер, Тарас 28
Кершеван, Марко 14
Кишјухас, Алексеј 18, 32, 128
Кларк Руф, Вејд (Wade Clark Roof) 22
Ковачевић, Иван 94
Ковачевић, Сава 9
Коковић, Драган 15, 29, 57, 95
Коларић, Јурај 56
Коматина, Славица 32, 128
Комац, Миран 15, 21, 60
Константиновић, Радомир 27

Костадиновић, Андон 11, 102
Костић, Цветко 19, 27, 86, 100
Кражић, Ана 32
Крстић, Дејан 92, 94-95
Крстић, Немања 13
Кубурић, Зорица 15, 46
Кувачић, Иван 28

Лазар, Жолт 32
Лазих, Младен 24, 30, 35
Лазих, Петар 94
Лалић, Дражен 29
Лебедев, Сергеј (Сергей Лебедев) 60
Левит, Карл (Karl Lowith) 57
Ленон, Џон (John Lennon) 7
Лукић, Радомир 18, 28, 30, 102
Лукић, Света 92
Лукман, Томас (Thomas Luckmann) 22-23, 55
Лутар-Тавар, Катрин (Catherine Lutard-Tavard) 21, 27, 60, 93

Макридис, Василис Н. (Vasilis N. Makridis) 22
Маленица, Зоран 29
Мандра, Арни (Henri Mendras) 102
Манић Форски, Драгослав 8
Мардеших, Желько (Јаков Јукић) 14-16, 21, 58
Маринковић, Душан 93
Мариновић, Анкица 24
Мариновић Јеролимов, Динка 24
Маркеших, Иван 15, 21, 29, 60, 88, 95
Марковић, Данило Ж. 10
Марковић, Михаило 23, 29
Марковић, Оливера 32, 127
Маркс, Карл (Karl Marx) 89
Маројевић, Игор 36
Мартин, Дејвид (David Martin) 22, 55
Матаковић, Горан 76
Машовић, Драгана 65
Межнарић, Силва 28-29
Мезга, Ернест 10
Милановић, Владимир 10, 13
Миленковић, Миодраг 11
Миленковић, Павле 16
Милић, Анђелка 10
Милић, Војин 30

Милићевић, Милан Ђ. 72
Миловановић, Милован М. 77
Миловановић, Љубинка Буба 9
Милосављевић, Љубинко 57
Милошевић, Божо 12, 15, 30, 112
Милошевић Радуловић, Лела 13
Милошевић, Слободан 23
Милс, Рајт (Wright Mills) 34
Милтојевић, Весна 32
Мимица, Аљоша 12, 15-16
Митев, Петар-Емил (Петър-Емил Митев) 21, 60
Митић, Рајко 35
Митровић, Александра Сека 15, 25
Митровић, Љубиша 11-12, 30, 102
Митровић, Милован 30
Млинар, Здравко 28
Мојзес, Пол 21, 60
Мојић, Душан 15, 101
Мурињо, Жозе (Jose Mourinho) 101

Наумовић, Миомир 11
Никитовић, Милан 7
Николић, Властимир 21
Николић, Милан 30
Новаковић Лопушина, Јелена 93
Новиков, Михаил (Михаил Новиков) 24
Нушић, Бранислав 92

Оиуа, Ђовани (Giovanni Oiuа) 18, 102
Олденбург, Реј (Ray Oldenburg) 27, 94
Орловић, Славиша 36
Османи, Ибрахим 66

Павићевић, Вуко 10
Павловић, Душан 35
Павловић, Ненад Т. 21
Паковић, Златко 36
Панагопулос, Алексиос 127
Парлић, Јован 10
Парсонс, Талкот (Talcott Parsons) 34
Петак, Антун 24-25
Петерс, Свен (Sven Peters) 93
Петрић, Мирко 29
Петровић, Бранислав Брана 36

-
- Петровић, Далибор 109
Петровић, Јасмина 13, 66
Петровић, Јован 10
Петровић, Сретен 10, 12
Пешић, Весна 12
Писманик, Матвеј (Матвей Писманик) 24
Плачко, Људевит 24
Поповић, Јустин 56
Поповић, Михаило 28
Поповић, Ненад 11
Првуловић, Борислав 10
Прпа, Бранка 16
-
- Радисављевић Ђипаризовић, Драгана 32, 46, 128
Раичевић, Миодраг 94
Рајшић Крстовић, Мирјана 11
Ранковић, Милан 12
Ранковић, Миодраг 28
Расел, Јерг (Jörg Rössel) 93
Ристић, Драган Ј. 7, 93
Робертсон, Роланд (Roland Robertson) 22, 55
Рупел, Димитрије 28
Рус, Вељко 28
Русо, Франсоа (Francois Russo) 57
-
- Саврамис, Демостенес (Demosthenes Savramis) 22, 56
Саитовић Лукин, Бајрам 32, 66
Секулић, Гајо 29
Секулић, Душко 28
Семафорџија, Тома 34, 78
Симић, Жикица 128
Симић, Чарлс 33, 76
Скледар, Никола 14
Соколовић, Џемал 28
Спасојевић, Боро 94
Стајић, Светозар 66
Станић, Стеван 76
Станковић, Владан 32, 127
Станојевић Токовић, Милена 93
Станојчић, Илија 10
Старк, Родни (Rodney Stark) 22-23
Стевановић, Ђура 15, 17-19, 60, 102, 104
Стјепановић Захаријевски, Драгана 11
Стојадиновић, Љубодраг 94-95

Стојановић, Дубравка 93
Стојановић, Светозар 128
Стојковић, Бранимир 15, 34, 78, 93, 95
Супек, Руди 28

Таировић, Зоран 32, 128
Таловић, Виолета 32
Тасић, Милош 116, 180
Тирнанић, Богдан 92, 94
Тодоровић, Александар 10
Тодоровић, Драган 7, 23-24, 26, 32, 65-66, 127
Тома Семафорџија 34, 78
Томић Колудровић, Инга 29
Томовић, Радомир Рака 9
Томц, Грегор 28
Тошић, Десимир 35
Трајковић, Ива 66
Тревор-Бриско, Тимоти (Timothy Trevor-Briscoe) 21, 60
Трифунровић, Весна 32
Трофимова, Ксенија (Ксения Трофимова) 21, 24, 60

Ћимић, Есад 14, 20-21, 23
Ћирић, Зоран 94
Ћирић, Јован 10, 17-19, 60, 102-103
Ћосић, Добрица 27

Угринович, Дмитриј (Дмитрий Угринович) 24

Филиповић, Бранислав 128
Филиповић, Маријана 66
Филиповић, Слободан Цајпер 36
Флере, Сергеј 10, 13-15, 21, 23, 29, 47, 55
Фокс, Кејт (Kate Fox) 93

Хабермас, Јирген (Jürgen Habermas) 27, 87
Хадн, Ј. К. (J. K. Hadden) 55
Хамовић, Драган 8
Хелшер, Михаил (Michael Hölscher) 93
Хемонд, Филип Е. (Phillip E. Hammond) 55
Хофман, Ана 94
Хорват, Бранко 28
Хоџић, Алија 25
Христов, Петко 94

Цветковић, Владимир 66
Цвијић, Јован 99
Цвитковић, Иван 14-15, 21, 29, 57, 60
Цекић, Миодраг 10
Цмелић, Стојан 10
Црњански, Милош 34

Чанен, Оливије (Olivier Tschannen) 55
Челебија, Евлија (Evliya Çelebi) 72
Чипријани, Роберто (Roberto Cipriani) 21, 60

Церима, Раде 87

Шанин, Теодор (Teodor Shanin) 18, 102
Шуваковић, Урош 93
Шушњић, Ђуро 10, 14-15, 20-22, 24, 34

THE BIOGRAPHY OF DRAGOLJUB BRANISLAV ĐORĐEVIĆ

full professor of Sociology of Culture and Morality and
Professional Engineering Ethics
at the Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš

Work address:

Faculty of Mechanical Engineering, Department of Social Sciences,
Aleksandra Medvedeva 14, 18000 Niš.

Home address:

Valjevska 10, 18000 Niš.

E-mail:

brkab@junis.ni.ac.rs

Born:

8 February 1954 (Donji Komren, Niš).

Married:

1980 Branislava Đorđević (née Mitić).

Descendants:

sons Marko and Branislav, grandson Vuk and granddaughter Jana.

*

Education:

- 1968 Elementary school “Vuk Karadžić”, Niš.
- 1972 Grammar school “Svetozar Marković”, Niš.
- 1976 *BA in Sociology* at the Faculty of Philosophy, University of Niš.
- 1979 *MA in Sociology* at the Faculty of Philosophy, University of Niš.
- 1983 *PhD in Sociology of Religion* at the Faculty of Philosophy, University of Niš.
- 1986 *Specialization in Sociology of Religion* at the Faculty of Philosophy, Lomonosov University in Moscow, Russia.
- 1988 *Specialization in Sociology of Religion* at the Institute of Social Research, University of Zagreb, Croatia.

Professional positions:

- 1977-1981 *Teaching Assistant* in Sociology and Sociology of Work at the Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš.
- 1981-1984 *Assistant* in Sociology and Sociology of Work at the Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš.
- 1984-1989 *Assistant Professor* in General Sociology and Introduction to Marxist Philosophy at the Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš.
- 1989-1994 *Associate Professor* in Sociology and Philosophy of Natural Sciences at the Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš.
- 1994- *Full Professor* in Sociology and Philosophy of Natural Sciences, Sociology of Culture and Morality, and Professional Engineering Ethics at the Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš.
- 1995- *Head of the Department of Social Sciences* at the Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš.
- 1995 *Honorary Professor* in Sociology of Religion at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad.
- 1995 *Honorary Professor* in Sociology of Religion at the Faculty of Philosophy, Nikšić, University of Montenegro.
- 1998 *Head of the Postgraduate Course* in Sociology of Orthodox Christianity at the Faculty of Philosophy, University of Niš.
- 1998 *Head of the Postgraduate Course* in Sociology of Religion at the Faculty of Philosophy, University of Niš.
- 1999 *Head of the Postgraduate Studies* in Orthodox Christianity at the Belgrade Open School, Belgrade.
- 2000-2002 *Head of the Postgraduate Course* in Religion – A Point of Cultural Integration or Disintegration? at the Alternative Academic Educational Network, Belgrade.
- 2001-2002 *Head of the Postgraduate Course* in Roma in Intercultural Surrounding at the Alternative Academic Educational Network, Belgrade.
- 2001-2003 *Head of the Undergraduate Course* in Sociology of Romani Identity at the Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš.
- 2003. *Honorary Professor* in Sociology I at the Faculty of Philosophy in Priština, with a temporary seat in Kosovska Mitrovica.
- 2010-2013. *Honorary Professor* at the Specialist Studies in Politology of Religion at the Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, Belgrade.

Other positions held in professional associations:

- *Serbian Sociological Association – Niš branch:*
President of Executive Board 1984-1986.
- *Serbian Sociological Association:*
Member of the Council.

- *Yugoslav Society for Scientific Study of Religion:*
 Founder 1993;
 First President 1993-1996;
 Honorary President 2008-
- *Committee for Civic Initiative:*
 Founder 1997.
- *Yugoslav Sociological Association:*
 President 1998-2000.
- *Komren Sociology Circle:*
 Founder 1999;
 Vice-president of the Executive Board 1999-
- *ISCOMET (International Scientific Conference Minorities for Europe of Tomorrow, with Advisory Status in the European Council):*
 Nominating Committee 2000-
- *Centre for Ethnicity Studies:*
 Founder 2001.
- *Jury of the Serbian Sociological Association for the presentation of the “Vojin Milić” award for the best book in sociology:*
 Member 2012-2014.
- *Jury for the presentation of the “Emperor Constantine” tolerance award of the City of Niš:*
 President 2013-2016.
- *Association of Writers and Literary Translators of Niš:*
 Presidency member 2019-

Membership in scientific, expert and professional associations:

- 1979- Serbian Sociological Association, Belgrade.
- 1988-1990 *One Europe Research Group*, Krakow, Poland.
- 1991-2003 *The Society for the Scientific Study of Religion*, USA.
- 1991-1999 *The International Conference for the Sociology of Religion*, Belgium.
- 1998- *Commission for Studying Life and Customs of the Romanies of Serbian Academy of Arts and Sciences*, Belgrade.
- 1998-2004 *Society for Improvement of Romany Settlements*, Belgrade.
- 1999-2002 *Centre for Studies in Religion* of the Belgrade Open School, Belgrade.
- 2002-2008 *Centre for Balkan Studies*, Belgrade.
- 2009- Association of Writers and Literary Translators of Niš.
- 2007-2009 and 2017- Professional Ethics Committee of the University of Niš.
- 2010- Board for the Study of Minorities and Human Rights, Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade.
- 2015- Serbian Literary Society, Belgrade.

Editorship and membership in editorial boards of scientific journals and editions:

- *Mechanical Engineer*, journal of the Faculty of Mechanical Engineering in Niš:
Editorial Board 1979-1981.
- *Sociological Review*, journal of the Serbian Sociological Association:
Editorial Board 1983-1985.
- *Marxist Topics*, journal of the University of Niš:
Editorial Board 1986-1990.
- *Sociology*, journal of the Yugoslav Sociological Association:
Editorial Board 1989-1991.
- *Publishing unit of the University of Niš*:
Editor-in-Chief 1989-1994.
- *Nissa*, journal of socio-historical and cultural issues:
Editor-in-Chief 1990-1994.
- Edition *Religion and Society*:
Editor-in-Chief 1994-
- *Views*, journal of the Yugoslav Rural Sociology Association:
Editorial Board 1995-
- *Facta Universitatis Series Philosophy and Sociology*, journal of the University of Niš:
Editorial Board 1998-2000.
- *Komren Sociological Notes*, journal of the Komren Sociology Circle:
Editor-in-Chief 2000-
- *Komren Romology Edition*:
Editor-in-Chief 2000-
- *Topics*, journal of the University of Niš:
Editor-in-Chief 2000-2011.
- Edition “Border Regions”, “Prometej”, Novi Sad:
Founder and Editor-in-Chief 2012-

Accolades:

- “Desimir Tošić” award for the best nonfiction book of 2010 (“Speak Tavern Džerima: Tavern on the Outskirts and its Surroundings”), 2011.
- Highest Honour of the Balkan Association for Rural and Agricultural Sociology, the Serbian Association for Rural and Agricultural Sociology, and the Institute of Rural Studies (Belgrade) for an outstanding contribution to the sociological study of rural areas, 2016.
- Highest Honour of the Faculty of Mechanical Engineering for an outstanding contribution to the development of the Faculty of Mechanical Engineering in Niš, 2017.
- “Božidar Mitić” award of the Artistic Committee of Music Performers and Authors (Niš) for the overall contribution to the preservation of the traditional cultural heritage, 2017.

Teaching activities:

At the Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš, and other higher education institutions, he has established and taught the following courses:

- Introduction to Social Sciences
- Introduction to Marxist Philosophy
- Sociology
- Sociology of Work
- Philosophy of Natural Sciences
- Sociology of Romani Identity
- Sociology of Religion
- Methodology and Philosophy of Natural Sciences
- Sociology of Orthodox Christianity
- Religion – A Point of Cultural Integration or Disintegration
- Roma in Intercultural Surrounding
- Sociology I
- Sociology of Religious Communities
- Sociology of Culture and Morality
- Professional Engineering Ethics.

Fields of research:

As a sociologist of religion he studies Orthodoxy, new religious movements, ethnic, religious, and confessional relations in the country and the Balkans; he examines the possibilities of interculturalism in multi-ethnic and multi-confessional societies, with a particular emphasis on the Roma; he also engages in rural sociology and the study of the tavern as an important institution for the Serbs.

Research projects:

- *Social Dependence and the Character of the Process of Secularization in the Niš Region:*
Project leader; Faculty of Philosophy, University of Niš; 1981-1983.
- *Secularization and Atheism among the Students of the University of Niš:*
Project leader; Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš; 1985.
- *Christian Adventist Church in Niš:*
Project leader; Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš; 1986-1987.
- *Changes in the Socio-class Being of the League of Communist:*
Project leader of the section *Social actions in the LA*; OK SKS Niš; 1987-1988.
- *Earning Doctorates from the Technical Faculties of the University of Niš:*
Project leader; Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš; 1987-1988.

- *Results and Effects of Marxist Education at the University of Niš:*
Project leader of the section *Sociology at the University of Niš*; University of Niš; 1989.
- *Sociological Interpretation of the '92 Students' Protest:*
Project leader; Students' Cultural Centre of the University of Niš; 1992.
- *Health and Illness among School Pupils:*
Project leader of the section *Tradition, Religiosity, and Pupils' Health:* Ministry of Science of the Federal Republic of Yugoslavia, Belgrade; 1993-1997.
- *Regional Cultural Cooperation in the Balkans:*
Project leader of the section *Ethnic and Confessional Relations in the Balkans*; Ministry of Science and Technology of the Republic of Serbia, Belgrade; 1995-2000.
- *Socio-cultural Adaptation of the Roma in Serbia in the Transition Processes – Integration, Assimilation or Segregation?:*
Project leader; Research Support Scheme, Prague; 1998-2000.
- *General Public Opinion about Local Problems:*
Project leader of the sections *What are the Roma, our neighbours, like?; Are professors really loyal to the regime?* Civic Initiatives, Belgrade; 1999.
- *“Way out”:*
Project leader of the section *The Roma and the “Way out”*; Civic Initiatives, Belgrade; 2000.
- *Religious Life of the Orthodox and Muslim Roma in Western and South-eastern Serbia:*
Project leader; Research Support Scheme, Prague; 2000-2002.
- *Roma Between Serbs and Albanians in Bujanovac and Preševo – Political and Cultural Causes of Conflicts:*
Project leader; Social Science Research Council, Washington; 2001-2002.
- *Income Generating Activities for the Roma in Southern Serbia (Bujanovac, Vranje, Leskovac):*
Project leader; Italian Consortium of Solidarity, Belgrade; 2001-2002.
- *Cultural and Ethnic Relations in the Balkans – Possibilities of Regional and European Integration:*
Project leader of the section *Roma as a Trans-border Group*; Ministry of Science and Technology of the Republic of Serbia, Belgrade; 2002-2004.
- *Romani Cult Places and Culture of Death:*
Project leader; Open Society Institute, Budapest; 2002-2005.
- *Culture of Peace, Identities and Interethnic Relations in Serbia and the Balkans in the Process of European Integration:*
Researcher, Ministry of Science and Technology of the Republic of Serbia, Belgrade; 2005-2010.
- *Romani Talents in Southeast Serbia:*
Team leader; Open Society Institute, Budapest; 2006-2007.

- *Sustainability of the Identity of Serbs and National Minorities in the Border Municipalities of Eastern and Southeastern Serbia:*
Project leader; Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia, Belgrade; 2011-2019.

Research dissemination:

He has published 459 scientific papers in journals, proceedings and books by other authors, including 32 books – he has also edited 72 collections of papers either independently or with co-authors. His articles have been published in Austria, Bangladesh, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, China, Croatia, Czech Republic, Germany, Italy, Montenegro, Poland, Russia, Slovenia, Ukraine, and the USA. The book *Sociology Forever* was used as basic and additional literature in various Yugoslav universities and colleges, as well as a secondary school textbook. Seven of his books (*Natural Sciences Today*, *Sociology Forever*, *Skinheads*, *Sects and Cults*, *Speak Tavern Džerima – Tavern on the Outskirts and Its Surroundings*, *Pocket Sociology for Beginners*, *I Asked the Little Snail – My Sociological Story about Šaban Bajramović*) have been published in several editions in large circulations. His books have been critically examined in over 50 reviews in domestic and foreign journals. He is one of the most cited Serbian sociologists. He has organized more than 30 domestic and international scientific conferences.

His signature and reviews have enabled over 50 Yugoslav and Serbian sociologists to publish their books. As a president or member of committees for the election of university professors and assistants, he has participated in the professional development of tens of teaching assistants, assistant professors and associate professors at almost all Yugoslav and Serbian universities.

He was a co-mentor and member of committees for the preparation and defence of numerous doctoral dissertations, with the most recent ones given below:

- Mirko Blagojević, “Religious changes in postsocialism – A comparative analysis in the cases of Yugoslavia and Russia”, Faculty of Philosophy, Belgrade, 2003.
- Tomislav Branković, “Activities of Protestant religious communities in Yugoslavia from 1945 to 1991”, Faculty of Philosophy, N. Sad, 2005.
- Aleksios Panagopoulos, “The importance of political activities of the Orthodox Church in Albania (1990-2005)”, Faculty of Political Sciences, Belgrade, 2009.
- Dragan Todorović, “Protestantization of the Roma from southeastern Serbia”, Faculty of Philosophy, Belgrade, 2011.
- Vladan Stanković, “The influence of Christian confessions on the policy of social development”, Faculty of Political Sciences, Belgrade, 2011.
- Olivera Marković, “Social status of war veterans in Serbia – Case study”, Faculty of Philosophy, Belgrade, 2013.

- Dragana Radisavljević Ćiparizović, “Religion and pilgrim tourism”, Faculty of Philosophy, Belgrade, 2013.
- Žikica Simić, “Discourse of the Serbian Orthodox Church on woman and her position in society”, Faculty of Philosophy, Niš, 2014.
- Aleksej Kišjuhas, “Physical, individual and social dimensions of emotions: Towards the development of an integrated sociological theory”, Faculty of Philosophy, N. Sad, 2015.
- Miloš Jovanović, “Identity problem of religious LGBT persons in Serbia”, faculty of Philosophy, Niš, 2015.
- Zoran Tairović, “Symbolics of Roma’s fine arts and European system of cultural values”, University of N. Sad – multidisciplinary studies, N. Sad, 2015.
- Branislav Filipović, “Socio-cultural aspects of amateur pornography on the Internet”, Faculty of Philosophy, N. Sad, 2016.
- Ivana Ilić Krstić, “Socio-ecological safety, sustainable development and quality of life”, Faculty of Occupational Safety, Niš, 2016.
- Slavica Komatina, “Current problems of Roma education in Serbia: Social challenges and responses”, Faculty of Philosophy, Niš, 2016.

He always introduces himself as a sociologist of religion, romologist, and tavernologist.

In the book *To Be a Sociologist*, the following sociologists from the Universities of Belgrade, Niš and Novi Sad, the Institute of Social Sciences in Belgrade and the newspaper “Politika” have written on the contribution of Dragoljub B. Đorđević in the fields of sociology of religion, romology, tavernology, professional engineering ethics and rural sociology: Mirko Blagojević, Dragan Todorović, Dimitrije Bukvić, Dalibor Petrović and Srđan Šljukić.

Translated by Miloš Tasić

БЕЛЕШКА О АУТОРИМА

др Мирко Благојевић, научни саветник Института друштвених наука у Београду.

Димитрије Буквић, мастер социологије, новинар листа „Политика“.

др Јелена Динић, доцент Машинског факултета Универзитета у Нишу.

др Далибор Петровић, ванредни професор Саобраћајног факултета Универзитета у Београду.

др Драган Тодоровић, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Нишу.

др Срђан Шљукић, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду.

Илустрације: мр Владан Петровић, асистент Машинског факултета Универзитета у Нишу.

Превод на енглески: др Милош Тасић, доцент Машинског факултета Универзитета у Нишу.

CONTENTS

TO BE A SOCIOLOGIST...	
(A conversation between Dragan Todorović and Dragoljub B. Đorđević) ..	7
Mirko Blagojević	
Dragoljub Brka Đorđević – A Serbian sociologist of religion	45
Dragan Todorović	
Dragoljub B. Đorđević as a romologist	65
Dimitrije Bukvić	
Dragoljub B. Đorđević as a theoretical (and practical) tavernologist	85
Srđan Šljukić	
Dragoljub B. Đorđević as “a quitting rural sociologist”	99
Dalibor Petrović	
At professor Đorđević’s: Deciphering the engineering profession and ethics	109
Jelena Dinić	
The biography and bibliography of Dragoljub B. Đorđević	121
INDEX OF NAMES	163
THE BIOGRAPHY OF DRAGOLJUB B. ĐORĐEVIĆ	173
NOTES ON THE AUTHORS	181